Fra Frederiksborg Amt
Årbog 1980

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

FRA
FREDERIKSBORG AMT

FRA
FREDERIKSBORG
AMT

ÅRBOG 1980

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND
HILLERØD
1980

INDHOLD

Karl Rønne: Hornbækfiskeren Lars Kuhlmanns beretninger 1880–1897 5–32

Jørgen Anker Jørgensen: På besøg hos den gamle træskomand 33–35

samme: Bogtrykkerlærlingen, der aldrig blev bogtrykker 36–38

Bodil Christiansen: Datidens kølerum eller om at ise 39–40

Klaus Ebbesen: Et offerkar fra bronzealderen 41–44

Kirsten Munck: »Knovn in Danish History as Skydehøjsgaarden« .. 45–49

Annette Hoff: Esrom klosters middelalderlige landsbyer i Grib skov og deres indvånere 51–59

Henrik Thrane: En kortvarig episode i Hillerødegnens forhistorie.... 61–68

Foreningsmeddelelser 69–75

Stikordsregister 76–77

———— o ————

Med denne årbog for 1980 medfølger register over person- og stednavne til de 4 foregående årbøger fra 1976 til 1979 (incl.). Fra og med nærværende årbog vil der i hver årbog være et stikordsregister.

Udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund ved skriftudvalget:
Henning Henningsen, Ole Jellingsø, H. Ring og Torben Topsøe-Jensen

ISBN 87 87415 14 3

Sat med Garamond i Helsingør Maskinsætteri
og trykt i C. Nordlundes Bogtrykkeri, Hillerød, v. Claus Bondesen.

HORNBÆKFISKEREN LARS KUHLMANNS BERETNINGER 1880-1897

FISKERIET I DE SEJLDREVNE KVASERS TID

Dansk saltvandsfiskeri beskrives ved midten af forrige århundrede som et usikkert kystfiskeri fra åbne både, af de fleste drevet som bierhverv ved siden af lidt landbrug, stenfiskeri, fragtfart, lodstjeneste, søbjærgninger m. v. Forsendelsen af fangsten fra fiskerlejerne til København gav mange bønder »en liden bifortjeneste« med de såkaldte fiskerejser, men man kunne nok med større fordel føre levende fisk søværts til byen, hedder det i en beretning fra 1831[1].

I løbet af 1880'erne sker der en fuldstændig omlægning af fiskeriet. Et storfiskeri sætter ind fra havgående dæksbåde, så fiskeriet bliver hovederhvervet, der helt kræver sin mand, og en talstærk flåde af dæksbåde – kvaser – driver fiskeri under Anholt og fører den levende fangst i »dammen«, et indbygget hyttefad, direkte ind til forbrugerne.

Havnebyggeriet langs Nordsjællands Øresundskyst var da også sat ind fra omkr. 1870, ganske vist med små, sårbare anlæg, som krævede stadig udbygning og vedligeholdelse som forudsætning for det voksende kvasefiskeri.

Ældre fiskeriundersøgelser.

Samtidig med denne nye udvikling inden for fiskeriet findes der også administrativt, forskningsmæssigt og organisatorisk mange nydannelser sted inden for området.

Fra statens side havde man allerede længe før henvendt sin opmærksomhed på de rigdomme, havet kunne tilføre samfundet både som forbrugsgode og til eksport, og i 1834 fik zoologen Henrik Krøyer (1799–1870) overdraget det hverv at undersøge fiskeriernes tilstand, og i de følgende år berejste han de danske kyster for at indsamle materiale herom[2]. Han samlede også fiskerne til møder rundt om på lejerne, men følgende erindringsglimt fra Snekkersten tyder ikke på, at han altid var lige velset: Krøyer ville lære fiskerne at fiske og sagde til dem: »Vil I ikke komme hen på kroen i aften, jeg har noget, jeg gerne vil fortælle jer«. »Med forlov«, blev der spurgt, »er De komediantspiller?« Men Krøyer blev vred[3]. Han figurerer i Hornbæk kros gæstebog i

1837. »Den 22. juni foreviste hr. candidatus philosophiæ Henrich Krøyer og hustru pas dateret birkekontoret i Nødebo den 19. juni til at rejse herfra til fiskelejet Mølle i Skåne«[4].

Henrik Krøyer gik dog snart over til rent videnskabeligt arbejde, så da regeringen i 1859 atter ønskede fiskeriets forhold undersøgt, bad man – og nu blev det virkelig en komediantspiller – skuespiller A. I. Smidth (1809–68) foretage denne nye undersøgelse. Valget synes i dag underligt, men de beretninger, der foreligger fra ham om kongerigets farvande, skal på udmærket vis bedømme fiskeriets erhvervsforhold og udviklingsmuligheder. Han anslår i 1863, at der var 10.000 fiskere i Danmark, hvoraf de fleste stadig drev fiskeri som bierhverv. Det beskrives endnu som et primitivt kystfiskeri, men han mener, at erhvervets udbytte kunne betydeligt forøges[5].

Senere interesserede zoologen Jonas Collin (1840–1905) sig særligt for fiskeriets forhold, en interesse der nok kan føres tilbage til det collinske feriehjem i Hellebæk. Han har beskrevet fiskeriet som det udførtes på de nordsjællandske fiskerlejer omkr. 1875[6].

Nyere havundersøgelser.

Den egentlige praktisk-videnskabelige havundersøgelse, som medvirkede til en ny udvikling inden for fiskeriet, blev grundlagt af søofficeren Chr. F. Drechsel (1854–1927), der fra 1883–87 var fører af fiskeriinspektionsskibet, kanonbåden »Hauch«. Han udvirkede, at den unge zoologistuderende G. C. Joh. Petersen (1860–1928) kom til at deltage i »Hauch«s togter. Der blev nu foretaget systematiske observationer af de danske farvande inden for Skagen, og dybde- og bundforhold, strøm og temperatur, saltholdighed, dyre- og planteliv blev nøje registreret[7]. Drechsel blev 1887 regeringens konsulent i fiskerispørgsmål, og han fik 1889 oprettet Dansk biologisk Station, hvis formål var den videre udforskning af havet. Den blev derefter i 37 år ledet af dr. G. C. Joh. Petersen.

Administration og organisation.

Fiskeriet henlå oprindeligt under indenrigsministeriet, hvorfra også den første samlede fiskerilov udgik i 1888, i væsentlig grad udformet af Drechsel, men da der i 1896 blev oprettet et særligt landbrugsministerium, fik det også fiskeriet under sig.

En begyndende sammenslutning af fiskerne i foreninger blev begyndt i 1884, men 1887 fandt man sammen i den landsdækkende Dansk Fiskeriforening, hvis bindeled blev Dansk Fiskeritidende. Prins Valdemar, der havde skænket fiskeriet særlig interesse, blev 1894 foreningens ærespræsident.

I udstillingsåret 1888 arrangeredes en stor fiskeriudstilling i København. Her blev også Drechsels omfattende beretninger med planer, kort og tegninger fremlagt[8]. Det blev belønnet med udstillingens førstepræmie, hvorefter ministeriet lod dem trykke[9].

Hornbæk på Lars Kuhlmanns tid med de fire gårde og det tæt sammenbyggede leje. Vestre stejleplads ved postkontoret.
Kortudsnit: Geodætisk Institut 0 1 3 Hornbæk målt 1857, rettet i marken 1880, tegnet 1880.

Senere udvikling.

Med fiskeriets motorisering, som satte ind fra 1897, først blot til vodindhaling, men snart også ved fremdriften af bådene, indledes en ny udvikling af det moderne fiskeri. Den første fase heraf, de sejldrevne kvasers tid, hvis hovedtræk på landsplan her er opridset, er på det lokale plan gennemlevet og skildret af Hornbækfiskeren Lars Kuhlmann i årlige beretninger fra 1880, da han blev oldermand i Hornbæks fiskerlav og til hans død i 1897.

Hornbæks oldermandsprotokol.

Hornbæk bestod ved den tid dels af en landsby med fire gårde og dels af selve fiskerlejet, der omfattede 15–20 huse med jord og ca. 75 jordløse huse, altså fiskerhuse med en lille have ved[1]. De fire gårde bag lejet havde haft sit eget bystævne under et kastanietræ, Majtræet, med en krans af sten. Oldermandsskiftet fandt sted ved nytårstid for ét år ad gangen[10]. Dette bylav synes ganske ophørt omkr. 1878, da blev byhornet indleveret til Dansk Folkemuseum i Lyngby[11]. Landsbyoldermandens ret byrdefulde hverv med opkrævning af skatter og afgifter og fordeling af forskellige pligtarbejder omfattede også en vis regnskabsførelse, som omtales i mange landsbyer, men alle disse regnskabsbøger synes nu forsvundet[12].

Foruden landsbylavet havde Hornbæk også et fiskerlav for lejets beboere, og herfra er bevaret en regnskabsbog ført fra 1820 til 1912 af de skiftende oldermænd; den må således anses for enestående i sin art[13].

Oldermandsskiftet fandt her sted ved fastelavn, uden valg, det »gik på tørn«, og ingen kunne beklæde hvervet mere end ét år. Der var hvert år tre oldermænd, som årligt med deres underskrift bekræfter, at de har overtaget kassen og byens papirer. De bragte skattebøger rundt og opkrævede penge til præstens befordring fra Tikøb, indtil Hornbæk 1887 fik sin egen præst, derefter gik pengene til kirkens opvarmning. Da bøssen ved havnestokken – fiskernes gamle samlingssted – fra 1876 overgik fra kirken til fiskerlejet[14], tømte de den ved nytår og fordelte det indkomne til lejets fattige. De opkrævede penge for græsning ved byen, rebslagerens leje af banen. Byens kasse måtte udrede leje til staten af forstrand og stejlepladser til ophængning af garnene. Stejlepladserne ved byen var blevet marehalmsbeplantet på statens bekostning og overgik dermed til statsejendom ved sandflugtsloven 1861[15]. Af byens kasse betaltes desuden indtil 1885 en særlig afgift: årsildpenge, en ældgammel fiskeriafgift til kongen. Navnet stammer fra, at den oprindeligt skulle betales i sild af hver åre, der deltog i fiskeriet, andre steder kaldtes den åregæld. Alle disse årlige beløb er ganske rørende og forekommer i dag symbolske. Den største årlige udgift er 4 kr. »ved omskiftningen« eller »fortæring hos kældersvenden«, åbenbart et traktement ved de nye oldermænds tiltræden og ved et fastelavnsgilde.

Oldermanden samlede også fiskerne til fællesarbejder og til rådslagning ved »gademøde«, som fandt sted på »tødepladsen«, en vejudvidelse ved kroen. Han har også et par gange »tudet for fremmede« og indbetalt sit honorar herfor, 50 øre, til byens kasse. Der er sikkert tale om omvandrende handlende eller optrædende, som således har ønsket at påkalde sig beboernes opmærksomhed. Tudehornet er blevet fornyet i 1887 og sat i stand for 1,50 kr. i 1895, så det har været i brug til op imod eller længere end århundredskiftet.

Næsten hvert år indgår der penge i byens kasse fra strandinger, og de kan beløbe sig til over 100 kr. Det var en selvfølge, at der ikke toges betaling for at redde nødstedte ved strandinger, men for bjærgning af skib og ladning tog man sig betalt efter overenskomst. Bjærgelønnen fordeltes til alle i lavet, der tales også om »halve parter« til enker og forældreløse. Strandfogeden nød to parter foruden en mindre løn fra amtet. Der var på Hornbæk omkring 100 parter, der fik del i »pengebytningen«, som fordelingen kaldtes, et restbeløb herfra tilfaldt byens kasse.

Foruden sådanne trivielle regnskabsnotater og oldermandsnavne er det yderst sporadisk, hvad den gamle oldermandsprotokol giver fra sig af oplysninger, indtil fisker og strandfoged Lars Kuhlmann i 1880 bliver oldermand. Han overtager ikke blot regnskabsførelsen, men tilføjer en årsberetning, og dette arbejde viderefører han derefter hvert år til sin død som en slags sekretær for de skiftende oldermænd. I hans tid får protokollen mæle og giver levende udtryk for, hvad der vedrørte Hornbæks fiskeri.

Lars Frederik Kuhlmann.

Ud over dette billede af Lars Kuhlmanns iver for sin stand, orden og fasthed over sit arbejde, den respekt han har nydt i sin kreds, som hans årlige beretninger vidner om, er det ikke mange træk om hans ydre tilværelse, der kan tilføjes.

Han hørte ikke til de gamle fiskerslægter på Hornbæk. Hans farfar, Frederik Kuhlmann, skal være en indvandret tysk minearbejder[16], vel en formodning, der udledes af navnet. Hans far, Johannes Frederiksen Kuhlmann, var sadelmager og boede ved sønnens fødsel 19. december 1833 i Holmene, moderens navn var Marie Larsdatter. To farbrødre, begge håndværkere, nævnes blandt fadderne ved dåben[17]. Familien skal snart efter være flyttet til Hornbæk. I kirkebogen anføres barnet med begge faderens efternavne, men han kaldes siden Lars Frederik Kuhlmann, som kirkebogen også anfører ved hans død[18].

Hornbæk skole havde i hans skoletid omkr. 1840 over 100 børn fordelt i to klasser med hverandendagsundervisning. Den lidet givende indbyrdes undervisning var endnu i højsædet hos den ældre lærer Niels Larsen[19], som Mynster i 1844 dog bedømmer ret gunstigt: En indskrænket mand, men arbejdsom og tro, så fremgangen er god[20]. Lars Kuhlmann må selv have tilegnet sig den smukke håndskrift og den sikre sprogføring, som præger hans optegnelser.

Som barn pådrog han sig ved et fald fra en loftsluge mod huggehusets stenbro en rygskade[16], som for livet gjorde ham svag og misdannet. Alligevel blev han ligesom broderen Hans fisker og omtaler sig stadig som fisker, måske med en vis stolthed, men de hårdeste tag har han næppe kunnet deltage i. Han var ansat som strandfoged og havde opsyn med vraggods og strandinger, hvorved han delvis lønnedes. Han omtales også som havnefoged, et hverv som ejerne af havnen, og det var fiskerne selv, må have overdraget ham. Han var ugift og boede i et par små stuer i den vestre ende af broderens hus, nuværende Willemoesvej 19[16].

Også uden for lejet gjorde han sig gældende, ikke blot lokalt som sognerådsmedlem i Tikøb kommune[21], men også som stiller for kredsens højremand i folketinget, general Thomsen[22], både ved valget i januar 1890, da han står som eneste stiller fra Hornbæk, og i 1895, da der desuden kunne mønstres 8 andre stillere fra Hornbæk[23].

Han engagerede sig da også stærkt i planerne om en jernbane Helsingør–Hornbæk, som fra 1890 til 93 verserede. Planen om et sidespor til Hornbæk havn skal nok tilskrives ham, da han sammen med pengestærke interessenter 1891 anføres som koncessionssøgende til anlægget[24]. General Thomsen indbragte også i februar 1892 et lovforslag om banen[25]. Det kom til at indgå i privatbaneloven 1894[26], hvorved sagen nogle år stilledes i bero.

Af hans beretninger fremgår det også, at han har haft ganske god kontakt med den almindelige udvikling indenfor fiskeriet. Således nævnes det et par gange, at inspektionsdamperen »Hauch« har besøgt Hornbæk, han har utvivlsomt været Drechsels kontaktmand i Hornbæk, hvor Drechsel senere erhvervede sig sommerbolig. Også det videnskabelige arbejde har han haft sans for, og han nævnes som indsamler for »Hauch« af sjældne algearter[7].

Han virkede allerede fra 1884 – som det ses af optegnelserne – for at Hornbæks fiskere skulle tilslutte sig en af de bestående fiskeriforeninger. Sammen med fiskere fra Gilleleje og Skotterup indgik han 28. februar 1892 med et andragende til indenrigsministeren med en resolution vedtaget på Hornbæk kro om indskrænkninger i vodfiskeri, men først i 1896 indbetaltes kontingent fra Hornbæk til Dansk Fiskeriforening.

Han havde modtaget Dannebrogsmændenes hæderstegn, en æresbevisning, der næsten naturligt måtte tilfalde ham for hans mangesidede virksomhed og som fuldtro højremand i provisorieårene.

Lars Kuhlmann.
Blyantstegning af Viggo Johansen (privateje)

I en novelle Lille Per Ingmann har Jens Locher[27] med baggrund i sin faders, marinemaler Carl Lochers, fortællinger – Carl Locher boede flere år fast i Hornbæk – tegnet et billede af Lars Kuhlmann med en nedladende overbærenhed, der tangerer det latterliggørende. Det er i det store og hele karakteristisk for kunstnernes skildringer, at de betragtede Hornbæks fiskere som en slags kuriositeter i den maleriske idyl, deres romantiserende folkelivsbilleder er egentlig uden dybere forståelse for fiskernes hverdagsliv.

Der eksisterede i ældre tid på de nordsjællandske fiskerlejer en betegnelse: kongen eller høvdingen, der nævnes kongen af Espergærde, af Hornbæk, af Ålsgård. Der tænkes hermed ikke på de skiftende oldermænd, men – hedder det[28] – der var altid én i evner og oplysning fremragende mand, der tiltog sig myndighed over alle og benævntes »kongen«. Han blev nok betragtet som noget af en »vigtigpås« mand og mand imellem og havde også ubehageligheder, ulejlighed og udgifter af sit hverv, men man kunne ikke undvære ham og fulgte hans indstilling, når han indkaldte til »gademøde«. Sit lederskab bevarede han i reglen for livstid. Det kan ikke ses, at betegnelsen har været heftet på Lars Kuhlmann, men beskrivelsen passer meget godt til den stilling han faktisk kom til at indtage i Hornbæk.

Fastelavnslørdag den 29. februar 1880 overtog han oldermandshvervet sammen med Peter Mogensen og I. C. Andersen, og fra da af tilføres regnskabsbogen hans årlige beretninger. At han gik varmt ind for sin tillidspost vidner hans slutningsord for beretningen for 1882 om. Han skriver både smukt og selvfølende, men også et historisk perspektiv har foresvævet ham:

Disse korte beretninger er nedskrevet for at fremtiden kan se den ånd og det liv, som rører sig i Hornbæks fiskere, hvis færd viser ærlig dansk sømandskarakter, nemlig godt kammeratskab på den fælles våde vej, støt enighed for et fælles mål.

Torsdagen før fastelavn, 25. februar 1897, ramtes han midt i den afsluttende regnskabsførelse af et apoplektisk tilfælde og døde næste morgen, 63 år gammel. En anden hånd har afsluttet regnskabet, som er afleveret ved oldermandsskiftet lørdag den 27. februar. Nogen beretning for de følgende år er ikke tilført bogen, ingen har løftet arven efter Lars Kuhlmann.

I de lokale avisers nekrologer[29] omtales han som en kendt skikkelse i Nordsjælland. Der tales om hans beskedne og besindige, men dog faste og sikre optræden, hans klare hoved og varme hjerte, som afnødte selv modstandere den største agtelse. Han kæmpede nidkært, og måske undertiden hensynsløst, for den sag, han kaldte god, men han var dog almindelig afholdt og hans ord havde stor vægt blandt fiskerne. Ved jordefærden i Hornbæk var der mødt så mange frem, at kirken ikke kunne rumme det store følge, skønt et halvt hundrede fiskere var på fiskeri under Anholt. Blandt følget sås lodsinspektør, kommandør Bardenfleth, kaptajn Drechsel, det samlede sogneråd, sognefogeder og højreforeningens bestyrelse. Pastor Sperling udtalte bl. a.: Kongen hædrede denne trofaste borger med sølvkorset, lille og uanseelig af vækst og med et skrøbeligt legeme, men frejdig og stærk i sit livssyn.

Da Hornbæks veje fik navne, hædredes hans minde da også ved, at en af dem nu bærer hans navn, som således ikke glemmes i Hornbæk.

Lars Kuhlmanns optegnelser.

Lars Kuhlmanns årlige beretninger 1880–95 er smukt udført og er sprogligt velformulerede. De berører mange forhold omkring Hornbæk, men hovedindholdet er minutiøse fiskeriregnskaber. De er i årenes løb ført efter noget skiftende retningslinjer, hvoraf dog gennemgående træk lader sig uddrage, som det vil fremgå af de følgende oversigter, der sammenfatter Lars Kuhlmanns oplysninger. Men herudover er der gjort rede for fiskeprisernes svingninger måned for måned gennem årene 1886–93, fra 1891–93 for kvasefiskeriets månedlige udbytte, og 1894–95 anføres de enkelte kvasers udbytte pr. år. Alle disse oplysniger må være indhentet gennem hele året fra de forskellige fiskere i omfattende notater, som er bearbejdet til hver årsberetning.

Han inddeler fiskeriet i tre kategorier. Kvasefiskeriet tiltrækker mere og mere opmærksomhed, sildefiskeriet, der åbenbart har været det faste holdepunkt gennem mange år, og endelig er der, hvad der kaldes kystfiskeri, det hjemlige fiskeri eller vinterfiskeriet, der kun udgør en ringe del af det samlede udbytte.

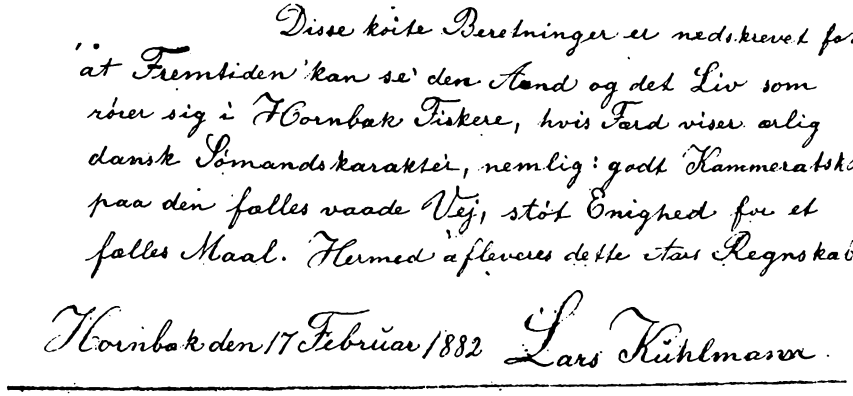
Disse kiste Beretninger er nedskrevet for
at Fremtiden kan se den Aand og det Liv som
röer sig i Hornbæk Fiskere, hvis Færd viser ærlig
dansk Sømandskarakter, nemlig: godt Kammeratskab
paa den fælles vaade Vej, stöt Enighed for et
fælles Maal. Hermed afleveres dette Stats Regnskab
Hornbæk den 17 Februar 1882 Lars Kuhlmann.

Skriftprøve fra Lars Kuhlmanns optegnelser

Disse omhyggelige indtægtsopgørelser var nødvendige, fordi fiskerne skulle afdrage et kommunalt lån fra havnebyggeriet med 2 % af deres udbytte, men desuden har Lars Kuhlmann sikkert også indberettet til fiskerikonsulent C. F. Drechsel, som med henblik herpå uddelte journalskemaer på fiskerlejerne. Der viser sig dog mindre divergenser mellem Kuhlmanns optegnelser og de tal fra Hornbæk, som Drechsel meddeler[8].

Kvasefiskeriet.

Beretningen for 1880 præges endnu af det gammelkendte kystfiskeri. 5 både var på sildefiskeri i Isefjord, udbyttet var 36–38 kr. pr. mand. Dette fiskeri kendes helt tilbage i 1700-tallet i Hornbæk. Den gang afsattes fangsten tit i Odsherred for korn[30], men senere hjembragtes fangsten, som Jørgen Petersen, der 12. marts 1833 kom fra Isefjord med 8 ol sild (1 ol = 80 sild)[31]. Endnu i 1883 var et par både fra Hornbæk på Isefjorden.

Men her i 1880 synes udbyttet bedre end det så småt begyndte Anholtfiskeri, som 2 både havde deltaget i. Der var udbyttet kun 14 kr. pr. mand, trods den lange, farefulde færd fra Hornbæk til Anholt i åben båd. Men turen til Anholt har måske givet et andet udbytte, thi fra 1879 var den første kvase fra Frederikshavn begyndt fiskeriet der[8], og det har hurtigt vist sig fordelagtigt.

I beretningen for 1881 hedder det nu: »Forrige efterår viste det sig tydeligere, at Understøttelsesforeningen for tabte redskaber ej kunne virke med et tilfredsstillende resultat i denne retning. Da bestemte foreningen at ophøre med denne virksomhed, hvor kun misfornøjelse var tilstede såvel af de ydende som de nydende medlemmer, og anvende den opsparede kapital, som endnu var til rådighed, nemlig 1000 kr., til hjælp til anskaffelse af en fiskekvase til at gå på fiskefangst længere borte fra hjemmet, da fiskeriet i vore farvande tabte sig mere og mere. Et selskab dannede sig til denne fart og skaffede det øvrige indskud 800 kr. til fartøjets udredning«.

En kvase[32] beskrives som et fiskefartøj, der var særligt indrettet til transport af den levende fangst, først og fremmest rødspætter. Den var i midten forsynet med en »dam« eller »brønd«, et indvendigt hyttefad. Kvaserne ansås ikke for velsejlende, da de ikke var dybtstikkende af hensyn til havnenes lave vandstand. De målte fra 8 til 18 tons. Sejlføringen beskrives således: de havde mast med højtop, enkelte med en lille mast agter (»papegøjen«), gaffel og bomsejl, stagfok samt klyver med fast klyverbom, topsejl med kort stage. De medførte en jolle, besætningen var 5–6 mand med hver 12 garn à 72 favne. Der var køjeplads til 2 mand forude og fire agters, hvor der også var en kabys til lidt madlavning, mest vist gule ærter og fiskemad. Et uundværligt tilskud var drikkevarer, ikke mindst brændevin som nødvendig varmegiver.

Garnene sattes under Anholt, hvorefter kvasen måtte ankre op ud for øen, endnu var der ingen havn på Anholt. Ofte måtte der, når vinden slog om, skiftes ankerplads. En pludseligt påkommende storm kunne tvinge fiskerne bort fra fiskepladsen, undertiden måtte de endogså i farten forlade »redskabet«, de kunne da ikke gå ind til Hornbæk, men måtte søge den mere sikre Helsingør havn. Garnene toges ind fra den medbragte jolle, hvor 4–5 mand da var beskæftiget. Efter endt fangst gik turen direkte til København, hvor fangsten afsattes. Hver tur tog en uges tid, og hver båd nåede efterhånden op på 30–35 ture pr. år.

I 1882 havde kun en enkelt fisker, Peter Andersen (»Store Bjørn«) snurrevod. Det blev roet ud med jolle, men indhivningen med håndkraft ved et spil fastgjort til masten var så besværlig, at snurrevoddet ikke fik den store betydning før med motoriseringen.

Den første Hornbækkvase hed VEGA, og dens heldige udbytte i 1881 – 4100 kr. fordelt på 5–6 mand – gav anledning til, at der næste år blev

Billedet side 15 er planche III Rødspættefangst i C. F. Drechsels bog Oversigt over vore saltvandsfiskerier 1890, tegnet af forfatteren med følgende forklaring: a. Tælle (Sime). b. Føremaske. c. Flodholt. A. Garnet. B. Mellemfortøjning. C. Forløber. D. Krabbe (anker). E. Vageline. F. Vager

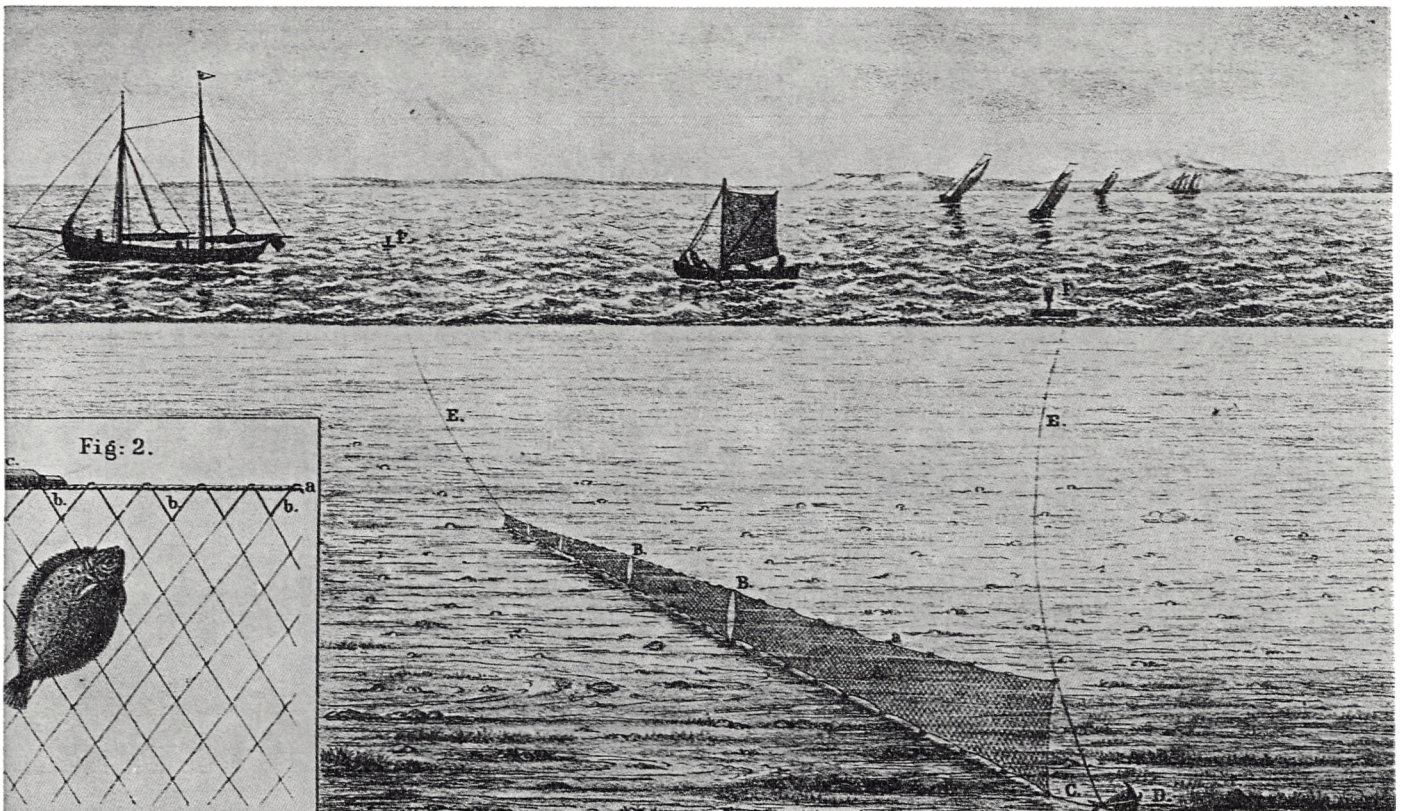

Fig: 2.

bygget 3 nye fartøjer »til en lignende bedrift«. Der er tale om kvaserne SVANEN, HORNBÆK og DANEBROG. I 1882 gik SVANEN og VEGA til Anholt den 18. marts, HORNBÆK blev færdig 8. april og DANEBROG begyndte 20. april, de var i fart til sidst i juli. I 1883 blev kvaserne trukket ud lørdag den 3. marts og afsejlede samme aften til Anholt, men den 5. blev det storm af nordvest, og kvaserne måtte søge havn i Helsingør, de fik dog »redskabet« med, og garnene blev kørt hjem på vogn. Efter storm og frost indtil den 28. marts afgik kvaserne på deres anden tur den 29. I 1884 begyndte kvasefiskeriet den 6. marts, og kvaserne blev trukket på land den 12. august. HAVFRUEN var nu kommet til. Hvorledes ophalingen foregik er andetsteds skildret[33]: Sildefiskeriet begyndte engang hen på sensommeren, så skulle fiskerne ud i deres lettere sildebåde, og kvaserne blev halet på land. Det hele foregik med håndkraft, og der blev »tudet sammen« dertil med nogle underlige astmatiske brøl, der gjaldede gennem lejet. En for en blev de afmastede og afriggede skuder ført ud af havnen, et langt, armtykt tov blev anbragt ved en jernring i stævnen og ført ind til kysten, hvortil kvasen af alle kræfter blev ophalet over en svær træslisk, mens unge, stærke fiskere satte ryggen under den runde bug for at den ikke skulle vælte. Når alle kvaser var ophalet, blev der bag et lille skur på havnepladsen nydt forfriskninger i form af store, firkantede sigtebrød, en ost der bed på tungen og en dunk brændevin, som de voksne nu og da tog sig en tår af.

Fra 1886 udstrækkes dette fiskeri efterhånden også til vintermånederne, såvidt isforholdene tillod det, nu med yderligere tre både, DANA, SØRIDDEREN og VENUS, og allerede i 1887 forøgedes flåden med FISKEN, TORDENSKJOLD og TO FÆTTERE; denne eksplosive udvikling gjorde kvasefiskeriet til Hornbæks vigtigste indtægtskilde. I 1888 blev PILEN bygget i Hornbæk, og ligeledes BJØRNEN i 1889.

Men det næste par år spores alligevel en nedgang i udbyttet trods intensiveringen af indsatsen både ved fartøjernes antal og det udvidede vinterfiskeri. Ikke engang de stigende priser kan opveje den ringere fiskemængde. Også det øvrige fiskeri gik tilbage, og det »har medført et følelig tryk på fiskerbefolkningen, hvilket føles endnu stærkere ved det indtrådte strenge vintervejr«, hedder det 1892. Der var da ved nytår hård frost med flere dages ÷ 16–18° R. Havet var islagt, så man fra Helsingør og København »kan passere som på landevej« til Sverrig. 8 kvaser fra Hornbæk lå indefrosset i København og to i Helsingør. Alligevel var dette efterår endnu en kvase erhvervet til Hornbæk, »Haabet« fra Boderne; den fik i Hornbæk navnet FREJA. Nedgangen i fiskeriet præger også de følgende år, som afslutter Kuhlmanns beretning.

Kvasefiskeriets udvikling i Hornbæk 1880–95.

År	Antal kvaser	Mandskab	Indtægt af kvaserne
1880			
1881	1		4.110,–
1882	4	21	10.417,–
1883	3	26	20.410,–
1884	6	31	24.537,–
1885	6	31	20.000,–
1886	8	42	24.250,–
1887	9	48	44.500,–
1888	10	56	59.352,–
1889	10	59	62.390,–
1890	11	64	63.847,–
1891	11	64	62.052,–
1892	11	62	50.155,–
1893	12	65	45.253,–
1894	11	62	58.178,–
1895	12	65	50.073,–

De enkelte kvaser.

I fart fra		Indtægt 1894	Indtægt 1895	Bemærkninger
Vega	1881			udgået 1894
Svanen	1882	5152	4994	
Danebrog	1882	4774	2959	
Hornbæk	1882			udgået 1894
Havfruen	1884		2148	ikke i fart 1894
Dana	1885	4795	3547	
Søridderen	1886	4326	3442	
Venus	1886	5430	4668	
2 Fættere	1887	4478	4441	
Tordenskjold	1887	5720	3764	totalforlist december 1898
Fisken	1887	7187	6775	
Pilen	1888	5974	4335	bygget i Hornbæk
Bjørnen	1889	5765	4840	bygget i Hornbæk
Freja	1893	4578	4160	Bodernes »Håbet«

Sildefiskeriet.

Om foråret blev der vel drevet lidt sildefiskeri, men den egentlige gammelkendte sildefangst foregik fra slutningen af juli til hen i oktober fra de åbne sildebåde med »næringer« (sildegarn). Den foregik for det meste midtsunds, men undertiden kunne silden også tages nærmere kysten. Alle hænder måtte i brug, når de bugnende både kom i land, men det var ikke så lidt af et lotterispil på grund af de stærkt svingende forekomster. På en enkelt gunstig dag den 28. august 1882 indbragtes således 3500 ol eller mere end hele sæsonen 1888 på 2780 ol, men det bedste år, 1890, gav ca. 20 gange så meget med nær ved de 60.000 ol.

Gennem århundredet huskedes følgende variationer[34]:

1810–15: gode år, derefter mislykkedes dette fiskeri.
1830 : der mærkedes opgang.
1834–37: var der atter store fangster, 1837 med 20.000 ol.
1848–49: nævnes som store sildeår.
1888 : mislykkedes dette fiskeri overalt.
1890 : viser den største fangst i Kuhlmanns tid.

Gamle fiskere mente, at en god periode på 12–15 år efterfulgtes af en ringe periode af samme varighed.

Udbyttet i Kuhlmanns tid følger i store træk fiskemængden, men ved de fald i fangsten, der sker i 1883 og 91, ligger udbyttet dog alligevel højt som følge af de højere priser de nævnte år. Sildefiskeriet var nemlig andre steder ubetydeligt i de år. En lokal sildeforekomst har altså her begunstiget Hornbæk.

Selv om aftagerne har måttet betale høje priser i 1887 og 88 såvel som i årene 1893, 94 og 95, har det dog ikke kunnet modvirke disse års store fald i fiskemængden, så der sikredes producenterne en mere stabil indtægt.

Konservering af sildene ved saltning viste sig ikke at »trives«[8], det kunne vel have stabiliseret priserne. Der nævnes da også år, hvor man brugte en mængde sild til markgødning[16].

Det øvrige fiskeri.

Udbyttet af kystfiskeriet efter makrel, ål og vårsild udgør gennem årene en stadigt faldende andel af det samlede udbytte.

År	Makrelfiskeri maj–juni			Ålefiskeri		
	Antal både	Mandskab	Indtægt	Antal ruser	Mandskab	Indtægt
1893	15	38	1580	48	20	1138
1894	9	34	270	50	22	720
1895				44		

Silde- og kystfiskeriet fra Hornbæk 1880–95.

	Sildefiskeriet: juli–oktober			Ol sild	Gennem-snitspris	Kyst-fiskeri-indtægt	Fiskeriets samlede indtægt
	Både	Mandskab	Indtægt				
1880	23	83	32.300	31.000	1,05		44.315
1881	24	89	25.632	30.150	0,85		42.673
1882	24	89	38.500	47.000	0,82		56.440
1883	26	93	38.500	19.600	1,50		56.056
1884	26	96	34.763	42.400	0,82	7.168	66.468
1885	26	97	33.250	33.623	1,00	7.280	60.530
1886	27	100	25.750	20.600	1,25	2.988	52.988
1887	28	102	10.680	6.670	1,60	7.820	63.000
1888	28	102	4.337	2.780	1,56	7.726	71.415
1889	27	98	24.028	51.125	0,65	1.140	87.558
1890	25	96	33.750	57.910	0,60	2.563	100.160
1891	25	98	45.191	35.023	1,30		107.243
1892	25	95	24.348	18.759	1,30	1.388	75.891
1893	24	96	17.622	10.360	1,70	3.754*	66.629
1894	25	98	7.660	4.360	1,70	3.850*	68.000
1895	25	94	5.688	3.160	1,80	2.372*	57.450

* henviser til opgørelsen nederst på side 18

Fiskemateriellets værdi (til statsassurancen)

Rødspættegarn, 705 stk.	8.246 kr.
Sildenæringer, 1982 stk.	21.298 kr.
Makrelnæringer, 571 stk.	4.864 kr.
Kroge pr. 100, 880 stk.	1.083 kr.
Tougværk, liner	1.505 kr.
Fiskebåde, 40 stk.	14.160 kr.
Fiskekvaser, 5 stk.	12.500 kr.
Dæksfartøjer, 3 stk.	7.500 kr.
Snurrevod (P. A.), 1 stk.	150 kr.
1882 ialt	71.306 kr.
1883	78.698 kr.
1884	84.578 kr.
1885	88.509 kr.
1886	94.800 kr.

1885 46 større og mindre både.

1886 2 nye sildebåde, »Thorvald« og »Maagen«, 3 dæksbåde til fragtfart.

Fiskerkone fra Hornbæk
Tegning af C. Locher 1880

Havnearbejdet.

En havn havde længe været et stærkt ønske hos Hornbæks fiskere. Udfart og hjemkomst over den åbne havstok, kaldet »landingen«, var både farlig og besværlig. I årene op mod 1820 havde fiskerne bygget en 100 m lang stenmole ud i stranden mod nordøst, Hornbæk Bro; de ansøgte også kongen om understøttelse til en havn. Det blev afslået, og den hurtige tilsanding af Hornbæk Bro belærte fiskerne om, at en havn ved Hornbæk »var ganske mod naturen«[35].

Adskillige skippere havde hjemme i Hornbæk[36], også for dem måtte en havn være af betydning. Deres fragtfart gav desuden en del passagertrafik fra Hornbæk både til Sverrig og til jyske havne som Randers, Horsens og Ålborg[41].

Omkring 1870 kom der atter gang i havneplanerne langs Øresundskysten, og Tikøb sogneråd bevilgede 1200 rdl. fordelt over årene 1873–75 til havnebyggeri i Hornbæk[37], som fiskerne selv lagde arbejdskraft til, så havnen stod klar 1875. Den bestod af en vestre og en nordre stenmole, mens den var åben mod øst. Men dermed var skabt en vigtig forudsætning for egentligt søgående fiskeri.

Fisker fra Hornbæk
Tegning af C. Locher 1881

Således omtrent stod havnesagen, da Kuhlmann i 1880 begyndte sine beretninger, som også de første år indtil 1885 gør nøje rede for havnens forhold, det bliver en beretning om en stadig forgæves kamp mod havets kræfter.

Allerede 1880 lukkedes havnen med en østre mole ved pælenedramning og stenlæmpning fra 16. marts til 19. maj. Der tilførtes ialt 180 favne sten (1 kubikfavn = 2,23 m^3, altså ca. 400 m^3 eller henimod 1500 tons sten). Udgifterne til sten, tømmer, transport, håndværkere og fiskernes løn, 66 øre pr. dag, er nøje specificeret, de beløb sig til godt 5000 kr. Derved var også den nordre arm blevet styrket. De sparsomme havneindtægter af fremmede både, bropenge o. a. rakte ikke vidt med ialt 161,30 kr.

I 1881 fandt havnebestyrelsen da også på at afholde en sommerfest for at styrke havnens slunkne finanser. Søndag den 24. og mandag den 25. juli fandt så den første havnefest sted i Hornbæk med kapsejlads, kaproning, bazar, tombola, sang, deklamatorisk underholdnig, festmåltid, dans og fyrværkeri, som altsammen begunstigedes af fint sommervejr og stor imødekommenhed både fra den lokale befolkning og de mange sommergæster. Over al forventning gav det hele et nettooverskud på 2800 kr. Det heldige resultat måtte opfordre til gentagelse, og i 1884 løb et lignende arrangement af stabelen med et overskud på mere end 3000 kr., og havnefesten blev snart derefter en årligt tilbagevendende begivenhed[38].

I 1881 slugte det fortsatte havnearbejde samme år næsten alle festpengene, idet molerne tilførtes yderligere 120 favne sten.

Men et par vinterstorme i februar 1882 anrettede skade på havnen, så fiskerne måtte yde hver 5 dages frivilligt (gratis) arbejde, ialt ca. 500, foruden 376 daglønnede à 75 øre. Det bestod væsentligt i plankesætning og sandgravning. Tilsandingen var også dengang et tilbagevendende problem. Den 30. marts 1883 var havneløbet så tørt, at alt hjemmeværende mandskab »gravede sand og trillede bort«. Derefter anskaffedes en muddermaskine og pram med slippebund for ca. 3600 kr., og atter er der ydet både frivilligt og betalt arbejde af fiskerne.

Det viste sig altsammen at være skønne, spildte kræfter mod overmagten, da en orkanagtig storm med stærkt højvande den 16. oktober 1884 brød den nordre havnearm i stykker. Den 27. oktober tog stormen atter fat, og »skaden på havnen blev endnu betydeligere«. Atter måtte fiskerne i gang med mange frivillige dage, men det stod nu klart, »at det var umuligt ved byens egne midler at bringe havnen i holdbar stand«, især var man »kommet til klarhed over den ødelæggende magt pæleormen havde«. Pæleormen er en boremusling, som gennemgnaver og udhuler træværk under vandoverfladen, så det mørnes, og nu brød altså hele arbejdet sammen for bølgernes pres.

Efter denne katastrofe hedder det fra 1885, at »havnens regnskab og hvad dertil hører er anført andet sted« og har været fremlagt til gennemsyn i tre uger, og dermed ophører Kuhlmanns redegørelse for havnens videre skæbne.

Der blev dog fundet andre udveje, og i 1888 blev havnen atter istandgjort, en sandfangerarm blev ført ud fra vestre mole i 10 m[39], og siden er fra tid til anden adskillige forbedringer gjort helt frem til nutidens lystbådehavn.

Stokken.

En bænk med et plankeværk til læ, kaldet »Stokken«, lænede sig op til kroens keglebane. Det var fiskernes daglige samlingssted, ofte gengivet af kunstnerne ved deres besøg i Hornbæk. Her stod også fra gammel tid – måske tilbage til 1600-tallet – kirkens blok, hvori fiskerne lagde deres gaver, »når Gud velsignede garnene for dem«. Til påmindelse herom var den prydet med en tavle, hvorpå kirken var afmalet. Den var i 1876 overgået til fiskerlejets trængende[40].

Dette lille anlæg henhørte i Kuhlmanns tid under byens kasse. Blokken tømtes nytårsaften i flere vidners nærværelse, det indkomne fordeltes til »forskellige fattige«, mens et lille restbeløb hvert år tilføres regnskabet som »overskud fra havnestokken«.

Det siden så berømte »moleræs« har ikke altid været lige behageligt. Nordre havnearm. Postkort omkr. 1900

Den 10. november 1891 anføres det: Stokken tømt til dens istandsættelse. Der var den dag kirkeskibsfest i Hornbæk, da de fire opriggede og nymalede kirkeskibe under højtidelige former genanbragtes i kirken »i kølvandsstribe«[40]. Stokken var da også blevet fornyet i løbet af september–oktober: en bænk ordnet af Svend Johansen, ny egestok, blokken og tavlen malet af J. Pii. I dagens anledning er der betalt 11,40 kr. til fri kuverter og punch, vel sagtens for dem, der har istandsat skibene.

I 1894 blev der opsat to bænke ved stokken, og maler Pii fremstillede et skilt med forbud mod aflæsning ved stokken. Således røbes det, at den ikke nød den anseelse som forhen, og den er da også siden helt forsvundet, »hvad der er en stor skam for Hornbæk«, som Hans Ellekilde skriver[41]. Det er da glædeligt, at stokken i 1978 er blevet monumentalt genskabt omkring Drachmann-stenen på havnepladsen af tømrer Nikolaj Sneum.

Stejlepladserne.

Det var antagelige mængder af garn, der anvendtes. På kvaseturene til Anholt angives det, at hver af bådens 5–6 mand medbragte 12 garn à 72 favne, eller ialt pr. båd 8–9 km's garnlængde. Man fiskede »til part«, så der deltes ligeligt, dog tilfaldt en part båden.

Efter endt tur skylledes garnene i strandkanten for »møj« (tang) og ophængtes på stejlepladsens lange rækker stolper til tørring og bødning. Desuden blev de for at styrkes »barkede« fem gange. Oprindeligt var de blevet kogt i forskellige slags træbark, i de her omhandlede år gik man over til at barke dem med »kateku«, et udtræk af en tropisk plante. Holdbarheden øgedes ved, at de blev gennemtrukket med ren linolie[8]. De sværere redskaber, liner og tovværk blev tjærede ved ovnen, som stod i klitten ved østre stejleplads.

Disse behandlinger af den store mængde garn krævede megen plads på landjorden, hvor fiskerne da også rådede over vestre og østre stejleplads, tæt besat med »stejler«, stolper med indskårne knager til ophængning. Begge stejlepladser var tidligere sandflugtsarealer, som var tilplantet på statens bekostning og ved sandflugtsloven 29. marts 1861 var overgået til staten[15].

På byens regnskab figurerer en årlig udgift på 4,41 kr., som kaldes »byens skat«, der nærmere forklares som en afgift for benyttelse af forstrand og østre stejleplads. Den erlægges ved bud – 35 øre – i Esrum, hvor noget af amtsadministrationen havde til huse i den gamle klosterfløj. For vestre stejleplads betaltes ingen leje.

I 1884 skriver Kuhlmann herom: »Da stejlepladserne i Hornbæk, særdeles den vestre, stadig i de senere år blev indsnævret af byggepladser«, har man forespurgt i ministeriet, hvorledes brugsretten var tildelt fiskerne. Også den østre stejleplads synes der at have rådet uvished om. Her – fortælles der[42] – havde fiskerne overladt marinemaler Carl Locher en byggegrund uden at kende det egentlige ejerforhold. Sagen fandt dog sin løsning ved ministeriets mellemkomst, og han fik grunden overladt for 200 kr. til staten. I al fald byggede han hus yderst mod plantagen øst for den nuværende stejleplads. Han ses af byens regnskab at betale 3 kr. årligt for græsning på stejlepladsen ved østre bæk, han holdt nemlig en lille hest til hjælp for de svage trafikforbindelser. Måske kan det være denne sag, der har fremkaldt forespørgslen til ministeriet, men det var åbenbart især fra vestre stejleplads, der temmelig frit var blevet indtaget jord.

Af ministeriets svar fremgik det nu, at ordningen for de to stejlepladser var helt forskellige. For østre stejleplads var fiskernes brugsret til garntørring og anden gavn for fiskeriet sikret ved et tinglyst skøde af 1860, hvorefter der også betaltes de 4,41 kr. årligt. Derimod var der kun en løs aftale om vestre stejleplads, der kunne kræves fraflyttet og ryddeliggjort, nårsomhelst skovvæsenet måtte ønske det. Dette vilkår måtte fiskerne søge ændret, og efter forhandlinger herom fra april til december sikredes endelig fiskerne for 50 år de samme rettigheder for vestre, som allerede gjaldt for østre stejleplads mod en betaling i leje af 1 kr. om året pr. td. land, det beløb sig til 1,89 kr. Den indgåede aftale om vestre stejleplads er underskrevet af samtlige Hornbæks 86 fiskere[43].

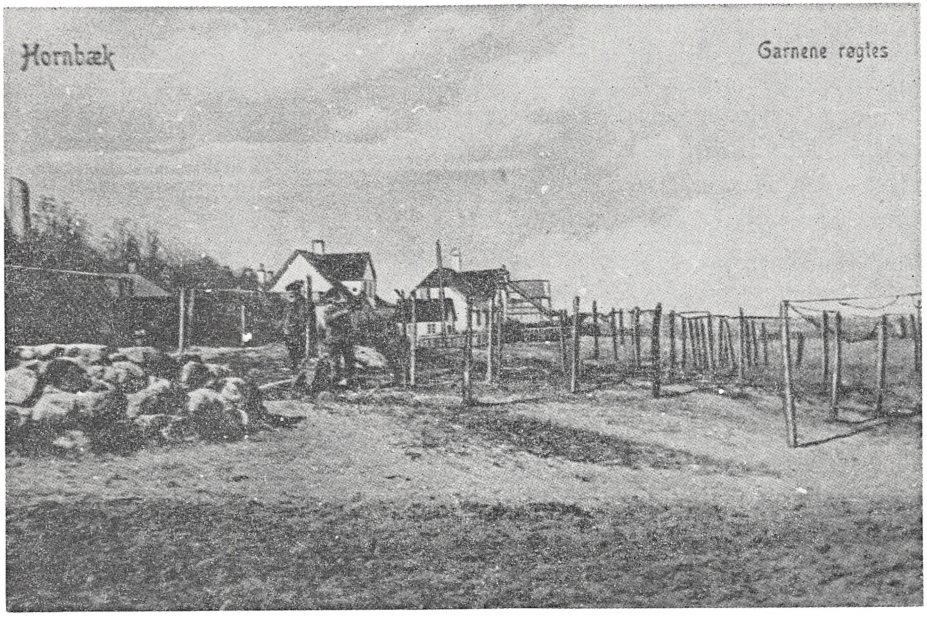

Østre stejleplads. Postkort omkr. 1900

På vestre stejleplads indrettede rebslager Lauritsen i 1890 en indhegnet reberbane, hvorfor han årligt betalte 4 kr. i leje til byens kasse. Sammen med Lochers græsning 3 kr. pr. år dækkedes rigeligt fiskernes udgifter i leje af begge stejlepladser.

I 1895 fik fiskerne yderligere brugsretten over et areal ved østre plantage, kaldet »stejlepladsen ved skoven«. Den blev indhegnet med stolper og ståltråd for 41,20 kr., et advarselsskilt malet af J. Pii for cyklister synes opsat her. Derved øgedes fiskernes udgifter til stejlepladser med 1 kr., ialt 7,65 kr. (incl. bud).

Strandinger.

Bjærgninger gav fiskerne en uvis, men derfor ikke mindre kærkommen indtægt, og Lars Kuhlmann omtaler gennem årene en del strandinger, hvor han jo også som strandfoged stod som bjærgernes leder. Hornbæk kystdistrikt strakte sig fra Ellekilde hage i øst 4–5 km mod vest til Bulbakke. Der var opsat tilhugne grænsestene for tvivlstilfælde om, hvilket fiskerleje der skulle træde til. Det gjaldt dog ikke, hvor der var tale om livsfare, men om den efterfølgende bjærgning af skib og ladning. Sagen skal engang være blevet afgjort til Hornbæks fordel med strandfogedens ord: Fokkermasten står på vort![16]

Arbejdet i strandingstilfælde gik ligesom de øvrige fællesarbejder på skift efter en vis turnus. I 1881 hedder det, at »arbejdet begynder i strandingstilfælde ved A. Andersen, Tøbberup«, dér fortsætter det i 1882 og 83, hvor der ingen strandinger fandt sted, men derefter begynder det ved Kristian Nielsen, indtil en ny stranding indtræffer. Det var altså kun en del af fiskerlavet – der nævnes 25 mand[44] – der skulle møde ved stranding. Derimod nød alle fiskere godt af bjærgelønnen, der deltes i ca. 100 lige parter, hvoraf enker og faderløse kunne nyde 1/2 part, strandfogeden fik som leder 2 parter.

Fiskerne var på den tid i nært samarbejde med Svitzers redningsentreprise[45], som havde opbygget et helt efterretningsvæsen ved fiskerne og strandfogederne rundt omkring for hurtigt at kunne træde til i ulykkestilfælde. Byens kasse anfører da også flere gange telegram- eller budpenge ved strandinger. Også bugserbåden »Bien« i Helsingør medvirkede ved flere strandinger. Også den var i nært samarbejde med Svitzer og blev snart efter helt optager i dette selskab. Efter veloverstået bjærgning kunne der opstå uenighed om bjærgelønnens rette størrelse og fordeling. Svitzer havde derfor oprettet en voldgiftsret til afgørelser herom, og flere Hornbækstrandinger måtte afgøres »ved voldgift«.

Bjærgelønnens deling blandt fiskerne kaldtes »pengebytning«, et restbeløb herfra tilskrives gerne byens kasse. Da der i 1892 opstod tvivl om den rette fordeling, så en købmandsenke endogså førte proces mod fiskerlavet, som fik rettens medhold, afholdtes 17. februar 1893 møde hos gæstgiveren om nye vedtægter. Udgiften på kroen var 16 kr., vedtægterne forelå trykt i maj for 6,50 kr.

Om de enkelte strandinger ytrer Kuhlmann sig uden al dramatik, det er de økonomiske omstændigheder, han redegør for.

I *1881* omtales to strandinger: 1. november strandede i snefog og storm af nordvest en tysk skonnert »Anna« af Pappenborg med en ladning svovlsyre. Bjærgelønnen var 1/3 af skib og last, som sluttedes af Svitzer, heraf fik Svitzer 35 %, Bien 30 % og Hornbækkerne fik 35 %, som blev en betaling af 6 kr. pr. 105 parter.

8. november med storm drev en ballastet hollandsk kuf om aftenen i land, den blev afrigget. Inventariet solgt ved auktion for omkr. 1800 kr., skroget 130 kr. »Her bestemte øvrigheden bjærgelønnen, som varede til 15. februar inden resultatet kom, der så blev 1/3 af bjærgesummen, hvoraf Hornbæk tilkendtes en sum, så der blev 4 1/2 kr. pr. mand«.

1883. Natten mellem 11.–12. november strandede ved »5 Høje« en norsk jagt, »3 Brødre« af Finnø pr. Stavanger, lastet med sild. Folkene kom i land, fartøjet gik i stumper og lasten gik tabt. 24. november afholdtes auktion over inventariet og vraggodset, der blev solgt for 900 kr. i det hele. 21. februar 1884 afhentedes bjærgningsparten i Fredensborg, hvor tinghuset lå. Resultatet

var 1/3 part af hele bjærgesummen. Efter at udgifter, såsom told, diæter osv. var fratrukket, blev beløbet til Hornbæk 217 kr., og da nogle andre udgifter var fratrukket, blev restbeløbet 211 kr. 81 øre afleveret til havnens regnskab. Om denne stranding meddeler Hornbæk kros fremmedbog[46] yderligere, at mandskabet fra »3 Brødre«, jagt ladet med salt-sild, blev indlogeret den 13. november 1883. Det var skipper C. Garildsen, skibsrheder E. Roden og kok H. Roden, alle af Stavanger, og et erindringsglimt af kromand Mogens Petersens da 10-årige datter Fanny levendegør den ellers sparsomme meddelelse[47]. Først skildres den lune aftenhygge i kroen, mens stormen uden for tager til, derefter hedder det: »Pludselig hørtes en vogn hurtigt komme kørende ind i gården, i det samme kom en fisker løbende ind i forstuen og meldte: En stranding. De skibbrudne var pr. vogn førte til kroen. Alle sprang op for at bistå de tre forkomne søfolk, der næsten måtte bæres ind i stuen. Modløse og forkomne sad de snart og fortalte om deres forlis og forunderlige redning i den mørke aften, hvor ikke et lys viste dem, hvor de var. Skuden, en norsk slup lastet med saltet sild for København, var i stormen strandet på en sandrevle nord for byen. Efter strandingen var de svømmet i land og besværligt vandret hid og did i mørke og storm, indtil de endelig nåede et lille hus, hvor behjertede mennesker tilbød at køre dem til kroen. »Vi har mistet alt«, sluttede kaptajnen, »skuden var vor egen og ikke assureret«.

1887. 19. januar, tykt vejr, vinden syd–sydvest, kom om aftenen en tysk skonnert på grund, kom flot samme aften ved dampskibsassistance. Bjærgningshjælpen 1000 kr. Heraf fik Hornbæk 35 %, 325 kr., 2,50 kr. pr. part. Byens regnskab tilføres 29. januar »overskud« ved pengebytningen for den tyske skonnert, 7,87 kr.

12. marts med østen snestorm kom en svensk jagt på grund, fartøjet var lastet med hvede, blev taget af grunden ved assistance af Svitzers entreprise. Bjærgningspart 4 kr. pr. mand.

Fra jagten »Ellida« fra Engelsholm indlogeredes 11. marts 1887 J. Nielsen, skibscaptajn, og N. Johnsen, styrmand, på Hornbæk kro[46].

1888. 21. maj, 2. pinsedag, strandede en ballastet finsk brig »Hanna«, kaptajn Nordborg, »Drogden« (Svitzers bjærgningsdamper) tog den ud samme dag, 3 kr. pr. part, og i byens regnskab indgik herfor desuden 46,40 kr. »ved pengebytningen«.

1891. 25. februar grundstødte tysk damper »Levonia«, 12 kr. pr. part, ved pengebytningen indgik herved som »overskud« i byens regnskab 51,15 kr. Formentlig er til denne stranding anført en udgift på 6 kr., Svend Rasmussen en vogn til Helsingør med bud efter dampskib til en stranding (Svend Rasmussen må være vognmanden). Der er også telegraferet om strandingen for 0,50 kr. Levonia var lastet med sild.

1892. 26. marts grundstødte en engelsk damper »Byron« kommende fra Ostindien lastet med ris bestemt for København. Bjærgelønnen blev afgjort ved voldgift. Udbyttet til Hornbæk – 35 % – blev 9.496 kr., helpart 84 kr.

1. november strandede en svensk damper »Ares« lastet med kul, hjemmehørende i Gefle. Bjærgelønnen blev ligeledes bestemt ved voldgift. Hornbækkernes andel blev 3.747 kr., pr. hel part 33 kr. Desuden tilføres byens regnskab 17,72 kr. i »overskud ved pengebytningen for de opfiskede kul«.

1894. 15. april grundstødte norsk dampskib »Arbutus«, 1133 tons, hjemmehørende i Flækkefjord. Byens bjærgningspart 1933,25 kr., pr. part ca. 20 kr. Et telegram blev bragt i land fra damperen for 3 kr.

23. december med hård storm af NV drev en til ankers liggende kvase »Herman«, hjemmehørende i København, i land. 2 både blev trukket over land til 2. tangvej i østre plantage – hvorfra det lykkedes at få besætningen – 2 mand – bragt i land. Her fik Julius Jensen 5 kr. i vagtpenge, som indgik i byens regnskab som indtægt.

1895. 16. januar aften kl. 11 grundstødte dampskibet »Nidaros«, 477 t, af København, kaptajn Fischer. Akkord, voldgift, samlet bjærgesum 7.000 kr., byens part 2245,48 kr., hel part 22 kr. Desuden indgik i byens regnskab herfra 106,40 kr.

Andre søulykker.

Den største samlede ulykke for dansk fiskeri indtraf ved en voldsom og pludselig storm 21. november 1893, den kostede 55 danske fiskere livet foruden store materielle ødelæggelser. I Hornbæk satte ingen fiskere livet til ved denne katastrofe. Ved den landsindsamling, som blev foranstaltet til de forulykkede fiskeres efterladte, indkom i Hornbæk 325 kr., som sammen med indtægten ved en dilettantforestilling på kroen bragte Hornbæks bidrag op på næsten 500 kr., et stort beløb under de betrængte økonomiske forhold i Hornbæk.

Men Hornbæk ramtes også i de omhandlede år af ulykker på havet. Den 13. oktober 1886 – fortæller Kuhlmann – kæntrede i hårdt stormvejr dæksbåden »Haabet«, og to af besætningens fire mand omkom, J. Holm og Vilhelm Jeppesen (J. Christian Nielsen Holm, 39 år, og Svend Vilhelm Jeppesen, 28 år[18]). Den 14. september 1889 om aftenen forulykkede i orkanagtigt bygevejr af NNO Kristian Korneliussen, sønnen Engelbreckt og Anders Svendsen Larsen. To af de omkomne findes afbildet på Krøyers stokkebillede 1875, Kristian Korneliussen, kaldet Kristian Spillemand og Anders Svendsen Larsen, kaldet Anders Hull. Den sidstnævntes søn Peter Kristian Andersen for-

tæller om ulykken i et bevaret brev fra 18. september 1889[48]: Kjære Ven jeg vel tage Penen i Haanden regtignok er det Sent Aften men jeg synes at det vel lettne min Saarg let ti tænk min gamle Fader er Drugnet i Lørdags Aftes han fulgte med Kristian Speldemand og hans Søn ... di seilte herfra i Lørdags Morges alsaa den 13 dennes til Helsingborg med Sild men da di ikke kunde faa solgt den maatte di seile til Helsingør og fik solgt dem der og gik derfra klokken 3½ ... men jeg troede ikke di var gaaet fra Helsingør da det blæste hordt. Til Aften da Klokken var 8 kom det med en Byge der var saa haar at alting stod i et og iden har di været ude i. jeg to mej ikke naaget af det ti jeg troede ... at de laa i Helsingør men igaar det var Tirsdag kom der Brev fra Sverrig adt en Dansk Baad var sunken ud for Domsten saa viste vi desværre adt det var dem. saa seilede jeg og Pedersen (Kromanden) og Svend Poelsen derover og saa at det var dem der var sunken vi har igjen været Seilende 8 Mand derover for at tage Baaden op der var 6½ Favn Vand vaar di var sunken eller kændret men folkene var der ikke naaget at se til. Baaden fandt vi og fik jem til Hornbæk. Det var det hele og du kan tro kjære Ven jeg er meget Bedrøvet og det kan jeg sagtens være enten Fader var saa eller saa. han har da været go imod mei og sørget for mei mens jeg har vogset op ossom han nu slog lit til Flasken og var urimelig nu være du hilset paa det Kjærligst fra din haard bedrøve Ven *P. C. A.*

Endelig ramtes også Hornbæks kvaseflåde et par år efter Kuhlmanns død af en ulykke, da TORDENSKJOLD totalforliste i stormen 2.–3. december 1898, hvorved dens 5 mand store besætning omkom[49].

Andre meddelelser.

Foruden fiskeriforholdene berøres også andre begivenheder, således da Hornbæk i 1887 fik egen præst (pastor Edv. A. Sperling indtil 1911) og i 1894 fik en andenlærer (den senere mangeårige førstelærer i Hornbæk K. Hoffmann 1905–37). Det politiske optog Kuhlmann stærkt, og da general Thomsen afholdt vælgermøde på Hornbæk kro i 1890, var kvaserne hjemme og »lå i havnen med tændte, klare lanterner til ære for vor folketingsmand«. En ny vej i den østre del af byen fra stranden til Helsingørvejen blev anlagt og optaget på sognets vejregulativ, den senere Lochersvej. Ved privat indsamling og med tilskud fra brandassurancen købtes i 1882 en sprøjte, som sognerådet indvilligede i at vedligeholde, hidtil havde man klaret sig med brandredskaber ophængt på den nordre side af kirkemuren. Nu blev et sprøjtehus bygget midt i vejkrydset Sauntevej–Krovej–Helsingørvej, der hvor genforeningsstenen senere stod i mange år. I 1978 fik Hornbæk egen brandstation med et udrykningskøretøj og moderne slukningsmateriel.

Kvaserne forsvinder.

Det aftagende kvasefiskeri i Lars Kuhlmanns sidste år nødvendiggjorde nye investeringer, og motoriseringen af fiskeriet satte ind fra 1897, samme år som Kuhlmann døde. Først anvendtes blot en 2 HK's motor til vodindhalingen, men snart blev motorkraften også anvendt til hjælp ved fremdriften. En udvendig skrue kunne ved hjælp af »Galles kæde« (cykelkædetræk) kobles til motoren, men efterhånden forsynedes kvaserne med fast indvendig skrueakse og kraftigere motorer. Først omkr. 1920 blev de udskiftet med den mindre og mere manøvredygtige type, kaldet »haj«, som snart fortrængte de gamle, store og dyberegående kvaser.

[1] G. Sarauw: Frederiksborg amt, 1831.
[2] H. Krøyer: Beretning om fiskerierne på de danske øers kyster, Almuelæsning, 1836. Sv. Dahl: Til minde om zoologen Henrik Krøyer, 1941, Hornbæk, s. 39–50.
[3] A. Uhrskov: To gamle fortæller, 1923, s. 47.
[4] Protokol for (kyst)politidistrikt 11 Hornbæk, 1833–42, Dansk Folkemindesamling 1935/8 II.
[5] Dansk Fiskeri-stat v. A. C. Strubberg I 1935 s. XII–XV og II, 1936, s. 684.
[6] I Nordisk Tidsskrift f. Fiskeri 1874 og 1878.
[7] C. G. Joh. Petersen: Det videnskabelige udbytte af kanonbåden »Hauch«s togter, 1889 og 93.
[8] C. F. Drechsel: Oversigt over vore saltvandsfiskerier, 1890. Han udsendte desuden årlige fiskeriberetninger 1888–1907.
[9] C. F. Drechsel: Kortfattet fremstilling af min virksomhed i fiskeriernes tjeneste 1883–1907, 1907.
[10] Aug. F. Schmidt: Oldermand og bystævne, 1945, s. 167–70.
[11] H. Ellekilde: Hornbæk kirke, 1937.
[12] Poul Meyer: Danske bylag, 1949.
[13] Regnskabs Bog for Hornbæks Leyet, Indtægter og Udgivter. Ført fra 1820 til 1912. Den er i 1979 overdraget Handels- og Søfartsmuseet fra privat besiddelse i Hornbæk. Årbog fra museet 1979, s. 156.
[14] se det note 11 nævnte værk, s. 66.
[15] Ax. Schou: Det marine forland. 1945, s. 210.
[16] Mundtligt meddelt.
[17] Tikøb kirkebog, Landsarkivet, 1829, s. 38, nr. 42.
[18] Hornbæk kirkebog, præstegården Hornbæk.
[19] Oplyst af en omtrent samtidig skolekammerat i Hornbæk, J. C. Andersen (1827–77) i erindringer meddelt i Fra Frederiksborg Amt 1927, s. 142.
[20] B. Kornerup: Biskop Mynsters visitatsbøger, 1935, under Hornbæk.
[21] Nordsjælland 27–2. 1897.
[22] General Chr. A. Fr. Thomsen (1827–96), krigsminister (1872–74, 1894–96), folketingsmand for Helsingørs Højre fra 1874, mange administrative hverv.
[23] Helsingør Avis 17. januar 1890 og marts 1895.
[24] do. 9. marts 1891.
[25] do. 9. februar 1892.
[26] Wilcke og Tomassen: Helsingør–Hornbæk–Gillelejebanen, 1966.
[27] Jens Locher: Nær salten sø, 1911.
[28] se det note 3 nævnte værk s. 128–29.
[29] Helsingør Dagblad, Helsingør Avis, Nordsjælland den 27. februar, 1. marts og 5. marts 1897.
[30] V. Seeger: Fra kulsvierlandet 1931, II s. 118–19.
[31] Vejrbog for Hornbæk 1833–38, Dansk Folkemindesamling 1935/6.
[32] Om kvaserne se Fra det gamle Gilleleje 1937 s. 24f, 1939 s. 44f og 1955 s. 55f.
[33] I. Bentzon: Blade af Hornbæks historie. I Danmark III 1943 s. 703 og P. A. Valentiner: Ungdomsoplevelser i Nordsjælland ,v. Hellebæk-Aalsgaard egnshistoriske forening, 1972.
[34] se de i note 2, 6 og 8 nævnte værker.
[35] P. K. Hofmansen: Drachmanns Store Bjørn, Handels- og Søfartsmuseets årbog 1965, s. 24.
[36] Folketællingslisternes stillingsbetegnelser, Landsarkivet.
[37] A. Schmelling: Humlebæk fiskerleje 1971.
[38] Se nærmere omtale i Folk og minder fra Nordsjælland, 1980.
[39] se det note 5 nævnte værk II s. 56–60.
[40] se det note 11 nævnte værk s. 36, 47 og 66.

[41] se det note 11 nævnte værk s. 128–29.
[42] Kaj Flor: Hornbæk, 1942, s. 212f.
[43] Overenskomsten af 5. december 1883 findes i skovstyrelsen.
[44] Henrik Riff: Om bjærgelaget i Ålsgård. Fra Frbrg. Amt 1979, s. 47ff.
[45] L. E. Grandjean: Verdens ældste bjærgningsselskab, 1947.
[46] Hornbæk kros fremmedbog 1876–89. Dansk Folkemindesamling, 1935/7.
[47] se note 42 s. 182.
[48] Fra det gamle Gilleleje 1955, s. 90–92.
[49] s. st. s. 19.

PÅ BESØG HOS DEN GAMLE TRÆSKOMAND

Selv i vore dages velfærdssamfund er træsko en udbredt brugsartikel, og man ser i skotøjsforretninger og supermarkeder et enormt udvalg af denne udmærkede form for fodtøj. Men ikke mange kender vist i vore dage den oprindelige form for en virkelig håndværksmæssigt fremstillet træsko.

Min bedstefar på mødrene side hed Jens Larsen og var træskomand i Alme, og der har jeg som dreng set, hvordan han udsavede de store bøgekævler til mindre klodser og derefter bearbejdede klodserne med sav og rasp, til de fik en form i retning af et par træsko.

Når så klodserne var skåret til, begyndte det store udhulingsarbejde. Han havde en masse forskellige udhulingsjern, der hang i en lang række på væggen ude i værkstedet. Og de blev brugt i en bestemt rækkefølge. Først stemte han klodsen fast i en slags spændebuk, der i min fantasi godt kunne minde om en gedebuk. Han tog derefter et af jernene og begyndte at bore sig ind i klodsen ved at stemme jernets håndtag mod sin brystkasse og langsomt dreje det rundt. Havde kunden bemærket, at han havde en knyst her eller der, blev der også taget hensyn hertil ved, at bedstefar lavede en ekstra fordybning for skavanken.

Efterhånden blev kundekredsen for den art træsko mindre og mindre, og bedstefar måtte forskrive fabrikstræsko fra en træskofabrik og påsætte disse overlæder og blikkramper og derefter tjære og og lakke dem; men jeg tror ikke, han følte, det var rigtigt håndværk.

Foruden træskomandsjobbet drev bedstefar røgeri for egnens beboere. I tilknytning til værkstedet var en stor åben skorsten, på hvis sider der var indhamret nogle jernkroge, og her blev de store, hjemmelavede spegepølser hængt op sammen med skinker og flæskesider. Derefter blev der tændt op på ildstedet, og affaldet fra træskofabrikationen var et udmærket materiale, der kunne ligge og ulme og dermed afgive røg til »røgeriet«. Der måtte jo ikke komme flammer, der kunne forårsage, at flæsket begyndte at stege eller smelte. Denne form for røgning krævede bestandig tilsyn og stor opmærksomhed og erfaring for, hvornår »sulet« havde fået røg nok og var tjenligt til at tages ned.

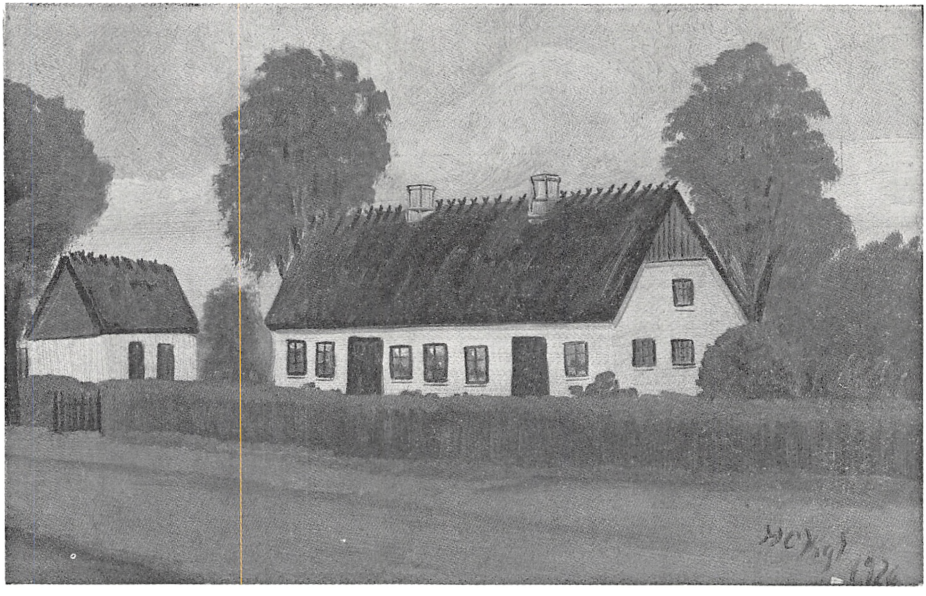

Billede efter naivt nutidigt maleri af træskomandens hus i Alme

Det gamle træskomandshus var meget spartansk udstyret, men gav dog hjem og opvækst for en stor familie. Her blev født og opfødt seks piger og en søn. Sønnen emigrerede, som så mange andre unge mennesker på den tid, til Amerika og fik først arbejde hos en af min fars fætre i staten Iowa, men tog senere til Canada og opdyrkede jord og blev canadisk farmer. Han nåede aldrig at gense Danmark. Da han efter mange års forløb besluttede sig for en tur hjem, fik han fra en af søstrene brev om, at forældrene var døde. Så opgav han turen, og få år efter døde han selv. Hans enke har dog engang været her og besøgt familien.

Et stort lyspunkt i mine bedsteforældres ensformige tilværelse var dog sønnens breve, der fortalte om hans liv og virke i det fremmede.

En pudsighed, jeg som dreng ikke kunne lade være at lægge mærke til, var: Når bedstefar skulle forklare eller fortælle et eller andet, indledte han altid med ordene: »Ser du vel, ser du«. Og denne vending i hans sprogbrug kunne godt gentages adskillige gange i samtalens løb.

Hvad træskomandshusets indretning angår, kan jeg fortælle, at man gik fra haven direkte ind i et lille køkken med stengulv og med åbent ildsted, hvorpå der stod en trefod, og derover hang en kobbergryde. Fra køkkenet var indgang til en stue og et ganske lille soveværelse. Man kunne ligeledes fra køkkenet komme ud i et langt spisekammer. Her var spor af den gamle bageovn, som jeg dog aldrig har set i funktion. Videre ind i øverstestuen med stampet lergulv og derfra ud i værkstedet.

Jeg tror nok, deres daglige fornødenheder var meget spartanske, men med faste traditioner: Hver dag til frokost spistes kogt sild og øllebrød. Til juleaften stod menuen altid på risengrød og klipfisk; det var noget, der ikke kunne fraviges. Men til gengæld har jeg aldrig hørt beklagelser over tilværelsen eller udtryk for misundelse mod bedre stillede i samfundet.

I 1926 var begge bedsteforældre døde, og der blev afholdt dødsboauktion over det sparsomme indbo og alt værktøjet. Også huset blev solgt på auktionen og indbragte den formidable sum af 1600 kroner.

Jeg har senere erfaret, at det i nutiden har været udbudt til salg for ca. 300.000 kroner. Det må man da kunne betragte som en inflation af anselig størrelsesorden!

BOGTRYKKERLÆRLINGEN, DER ALDRIG BLEV BOGTRYKKER

LÆRLINGEKÅRENE UMIDDELBART EFTER FØRSTE VERDENSKRIG

Efter at være konfirmeret i foråret 1919 som 14-årig og derefter den første sommer ansat som piccolo, skopudser, bydreng og altmuligmand på pension Vesterpris i Tisvilde, meldte sig spørgsmålet om at få en uddannelse.

Hvad skulle det være? Tilbudene var ikke mange. Det dengang eksisterende Nordsjællands Venstreblad havde fra dets start stort set været en fast daglig, velset gæst i vort hjem; både mor og far var stærkt interesseret i radikal politik.

I en periode averterede bladet efter en *bogtrykkerlærling*. Vi drøftede det hjemme; jeg havde ikke megen idé om, hvad det drejede sig om. Men en dag kørte far og jeg på cykel fra Valby overdrev til Hillerød og fik en samtale med den daværende kendte redaktør Holger Bernild og bladets faktor Johannes Hansen.

Resultatet af dette besøg blev, at jeg skulle påbegynde en typografisk uddannelse den 1. november 1919 med den formidable ugeløn af 8 kroner, som dog skulle stige til 12 kroner andet år.

1. november – i parentes bemærket husker jeg, det var dagen for Vigerslev-katastrofen – startede jeg tidligt for på cykel at nå Hillerød til kl. 8.00; det var lærlingenes starttid, svendene begyndte først kl. 8.30. Nu begyndte for mig en helt ny tilværelse. Jeg blev stillet hen ved en sættekasse med – efter min opfattelse – en uhyrlig masse rum, og fik besked om, at når jeg havde fundet ud af, hvor de forskellige typer lå, kunne jeg sige til.

Jeg kan ikke huske, hvor mange dage der gik, før jeg fik udleveret, hvad man kaldte en vinkelhage og en side af Typograf-Tidende, og så kunne jeg begynde at sætte efter den. Når jeg havde sat nogle linier, kunne jeg vise en af svendene resultatet. Jeg erindrer, at da det første resultat blev forevist, sagde svenden til en kollega: »Han er s'gu kineser; når han er færdig med den første linie, sætter han tilbage igen«. Derpå vendte han bunden i vejret på vinkelhagen, og det hele dryssede ned på bordet. Udslutningen var for uensartet.

De første 3 måneder af læretiden kørte jeg frem og tilbage mellem Valby overdrev og Hillerød hver dag. Cykelturen var på mindst 1 1/2 time, og da arbejdstiden sluttede kl. 18.00, blev det jo halvsent, inden jeg nåede hjem og fik middagsmad.

Fra nytår fik jeg et lille tagkammer oppe over kontorerne og flyttede ind med en jernseng, et skrin og en servante, mere var der heller ikke plads til. Dette tagkammer blev så mit tilholdssted resten af de 5 læreår. Jeg havde et petroleumsapparat, en kedel, en stegepande og en kaffekande. Hver onsdag og om lørdagen kørte jeg så hjem, og ved starten torsdag morgen og mandag morgen havde mor så sørget for proviant til de næste dage. Der var altid 1/2 liter sødmælk, nogle kogte kartofler, sovs i et glas, nogle skiver røget flæsk og hvad hun ellers havde at byde på. Det kan måske nok i vore dage synes at have været en lidt primitiv måde at klare tilværelsen på, men årene gik, og jeg savnede ikke noget.

Fritiden var et andet problem. Om sommeren gik man en tur over Jægerbakken og gennem slottet, for derefter som regel at træffe nogle andre lærlinge at drøfte datidens problemer med. Om vinteren var det straks lidt anderledes. Da der ikke var opvarmningsmuligheder på kammeret, kunne det jo godt være lidt køligt til tider, og man var glad for at skulle på teknisk skole i et par timer. Det hændte da også nu og da, når man vågnede om morgenen, at vandkanden var frosset, så man måtte tage brødkniven og slå isen i stykker med skaftet; så gned man sig lidt med en isklump, og så var det toilette overstået.

Der var på det tidspunkt andre lærlinge, der boede hos deres mester, bl. a. husker jeg et par skrædderlærlinge hos Chr. Sørensen, en bogbinderlærling hos bogbinder Helt og en skorstensfejerlærling. Vi søgte ofte om vinteren sammen på skrædderværkstedet og spillede kort, der var som regel god varme fra den store presseovn.

Dage, der gav lidt afveksling i tilværelsen, var markedsdagene 2. maj og 2. november med alt gøglet på torvet, her kom man jo både fra land og by og deltog. Men årene gik, og en skønne dag var tiden kommet for, at der skulle laves svendestykke.

Prøven blev aflagt på en søndag. De to skuemestre udleverede manuskript til de krævede opgaver og forsvandt så sammen med faktoren for at få en forfriskning.

Ved middagstid vendte de tilbage for at se, hvor langt jeg var kommet. Derefter blev der spist frokost på »Kronprinsen«, og jeg kunne gå tilbage til trykkeriet for at gøre mig færdig.

Prøven blev bestået, og 1. november 1924 var så udlæringsdagen. Derefter titulerede faktoren én med »De«.

Efter læretiden fik jeg lejlighed til at lære maskinsætning, og dermed var vel nok livsbanen afstukket. Først 5 år hos bogtrykker Pallesen, og så gik turen til København med 5 år i ét firma og derefter 38 år i et andet stort bogtrykkeri med mange interessant opgaver – men stadig med sæde på stolen foran maskinen. Jeg kan vel sige, at jeg blev typograf – men *bogtrykker* blev jeg aldrig.

Jørgen Anker Jørgensen

DATIDENS KØLERUM ELLER OM AT ISE

Slagtermester Hans Jørgen Christensen på bukken (med bowlerhat) ud for hjemmet på Kongevej i Niverød

Min far havde kørende slagterforretning på landet fra ca. 1900. Indtal 1914 var det med hest og vogn, og da min far var en ordensmand og holdt meget af dyr, var det et par meget velstriglede heste, han kørte ud med; jeg kan huske, der blev smurt noget mørkt på hovene, for at de også kunne se fine ud. Vi boede i Niverød, og derfra kørte far samt en ung mand til Nivå, Mikkelborg, Rungsted, og helt ud til Vedbæk havde han kunder. Et par dage om ugen blev der købt dyr ind, som blev slagtet hjemme i slagtehuset. Et af problemerne ved hjemmeslagtningen var at få afkølet og opbevaret de slagtede dyr koldt. Slagtehuset skulle naturligvis vende mod nord, og der måtte kunne skaffes træk; så hang de slagtede kødkroppe natten over, for næste dag at parteres i store stykker og derefter lægges på is. Det skete i et ishus. Det var et lille hus, hvori der var et stort rum, der gik et par meter ned i jorden og et par meter over, ingen vinduer. Afløb i bunden og dobbelt dør. Det blev om vinteren fyldt op med is, hvorpå der blev bredt store stykker hvidt lærred til at lægge kødstykkerne på.

Isen måtte man selv skaffe fra nærliggende vandhuller, så derfor var det noget spændende hvert år, om det nu blev så meget frost, at isen kunne blive tyk nok, ca. 10 centimeter; det er altid gået.

Når dagen oprandt, hvor far sagde: »I dag skal vi ise«, blev der travlhed. Der skulle indhentes tilladelse hos den gårdmand, på hvis jord vandhullet lå, til at tage isen. Der skulle lånes en stor vogn med heste til den tunge is; det skete på et nærliggende teglværk, og vi skulle have et par mand til hjælp. Dagene var korte på det tidspunkt, og det var rart at blive færdig på een dag.

Da alt var i orden, kørte de af sted med økser, hager og save, og vi børn var bekymrede for, at nogen skulle falde i det kolde vand. Først blev der savet en stor firkant løs, som blev slået i mindre stykker og med ishagerne slæbt op på land for derefter at blive læsset op på vognen, stablet sammen og kørt hjem. Det gentog sig adskillige gange, til huset var fuldt; også der godt sammenstablet. Det var et koldt og vådt arbejde, så når folkene var hjemme med isen, måtte de ind og varme sig ved en kop kaffe, ligesom de fik tørre vanter på flere gange.

Dersom huset var fuldt til aften, var det en god dag at have overstået, og det var en tryghed for far at have kølerum til sit kød sommeren over.

Bodil Christiansen.

ET OFFERKAR FRA BRONZEALDEREN

Hesselbjerg i Blidstrup sogn indtager en særlig plads i arkæologernes bevidsthed. I dens nærhed er fundet flere lerkar fra den yngre stenalder, som kendes fra Danmarks oldtid, deriblandt et af de fineste stykker keramik.

Det lerkar, der her skal berettes om, og som i dag står på Gilleleje Museum, udmærker sig ikke ved sin skønhed eller ved sit vidnesbyrd om den tekniske kunnen hos oldtidens pottemagere. Så meget mere interessant er imidlertid den historie, det kan fortælle om oldtidens folk.

Lerkarret (fig. 1) blev fundet i april 1943 nær en grusgrav ved Hesselbjerg. Det lå vandret, ca. 1 m under jordoverfladen og med bunden imod øst. Ved siden af lerkarret stod en 40 x 40 cm stor sten, og under det lå en uregelmæssig stenlægning, dannet af sten i forskellig størrelse. Lerkarret indeholdt ikke alene grus, men også »en sort masse«. Denne sorte masse er sandsynligvis det, der efter det lange ophold i jorden er blevet tilbage af lerkarrets oprindelige indhold af flydende fødevarer: grød, tykmælk eller lign.

Oldtidskarret fra grusgraven ved Hesselbjerg er ca. 42 cm højt. Bredden ved mundingen er 35 cm og bunddiameteren er ca. 19 cm. Dets vægge er næsten 2 cm tykke. Det er uornamenteret og forarbejdet af meget groft gods. Det består af en forholdsvis kort, næsten konisk hals, der ved en fureagtig fordybning går lige over i den koniske bug. Bunden er flad. Der fandtes desværre ikke andre oldsager i forbindelse med lerkarret. Skal det dateres nærmere indenfor vor oldtid, er man henvist til at gøre dette på grundlag af lerkarrets profil og dets meget grove gods. Begge er det træk, som findes i stenalderens slutfase (dolktiden) og den tidligere bronzealder, begge tidsperioder, hvis keramik i øvrigt er meget dårligt kendt. Det er umuligt med sikkerhed at afgøre, på hvilken side af skellet mellem sten- og bronzealder lerkarret skal placeres. Det må bero på et skøn, hvor forfatteren til denne artikel er tilbøjelig til at placere lerkarret i bronzealderen. Under alle omstændigheder skal det i absolutte årstal henføres til tiden omkring 1800 år før vor tidsregning.

Lerkarret fra Hesselbjerg står ikke isoleret. Også i andre landsdele er lerkar fundet under nogenlunde de samme omstændigheder som dem, der blev iagttaget ved Hesselbjerg.

Ved Høm i Sorø amt har den nu afdøde arkæolog og grønlandsforsker Therkel Mathiassen i midten af 40'rne undersøgt en 1,8 m lang, 0,75 cm bred og 0,55 m dyb nedgravning, ligeledes i en grusbanke. Øverst i denne nedgravning lå et dække af hovedstore sten, og derunder så skårene af to lerkar. Det ene af disse minder meget om Hesselbejrgkarret. Det er ca. 40 cm højt og uornamenteret. Det er fremstillet af meget groft gods og har samme profil som lerkarret fra Hesselbjerg (P. V. Glob, Danske Oldsager II, 1952 nr. 573).

Det andet lerkar, som fandtes i nedgravningen ved Høm, er kun 10 cm højt. Det er uornamenteret og dets profil er jævnt S-formet. Det skal på grund af dette sidste træk nok placeres i dolktiden, hvorfor begge lerkarrene i nedgravningen sandsynligvis stammer fra denne periode.

Ved Gårsdal, Ravnstrup sogn i Midtjylland, er ved en firkantet stenlægning fremkommet overdelen af et oprindeligt ca. 40 cm højt uornamenteret lerkar. Det har S-formet profil og under randen en vandret pålagt vulst (af type som P. V. Glob, Danske Oldsager II, 1952 nr. 572). Også dette lerkar tilhører dolktiden og er som lerkarret fra Hesselbjerg fundet uden forbindelse med andre oldsager.

Ved Snoghøj i nærheden af Fredericia er optaget et lerkar af samme form som lerkarret fra Gårsdal. Det er 47 cm højt, har S-formet profil og er ligeledes forsynet med en vulst umiddelbart under randen. Meget taler for, at det er et fund af samme karakter som de ovenfor beskrevne.

Endelig fandtes der for en del år siden i selve Fredericia by endnu 3 af disse store forrådskar fra stenalderen og begyndelsen af bronzealderen. De fremkom ved efterårsgravning i en have. De blev fundet ca. 1 m under jordoverfladen, hvor de lå på siden, indstukket i hinanden. Omkring dem iagttoges 12 sten, hvoraf de to var kværnsten. Lerkarrene er henholdsvis 36 cm, 41 cm og 32 cm høje. De har S-formet profil og under randen en eller to vandrette vulste.

Disse 5 fund er bundet sammen af visse fællestræk, som adskiller dem fra andre fund. Der er i alle tilfælde tale om store, grove, uornamenterede lerkar, de såkaldte forrådskar fra stenalderens slutningstid eller tiden derefter. De findes uden forbindelse med andre oldsager og er endvidere tomme eller blot med en isiddende sort masse. Enten over eller under lerkarrene findes en større eller mindre stenlægning. Der findes ingen tegn på, at de skulle stamme fra bopladslag, ligesom den kendsgerning, at der aldrig er iagttaget skeletter i forbindelse med dem, modsiger, at de skulle stamme fra ødelagte grave. Det er derfor naturligt at opfatte dem som offerfund. Der synes, som materialet ligger i dag, ikke anden rimelig forklaring på disse lerkar og den omgivende stenlægning, end at hele anlægget har haft en eller anden funktion i sten- og bronzealderfolkenes kult.

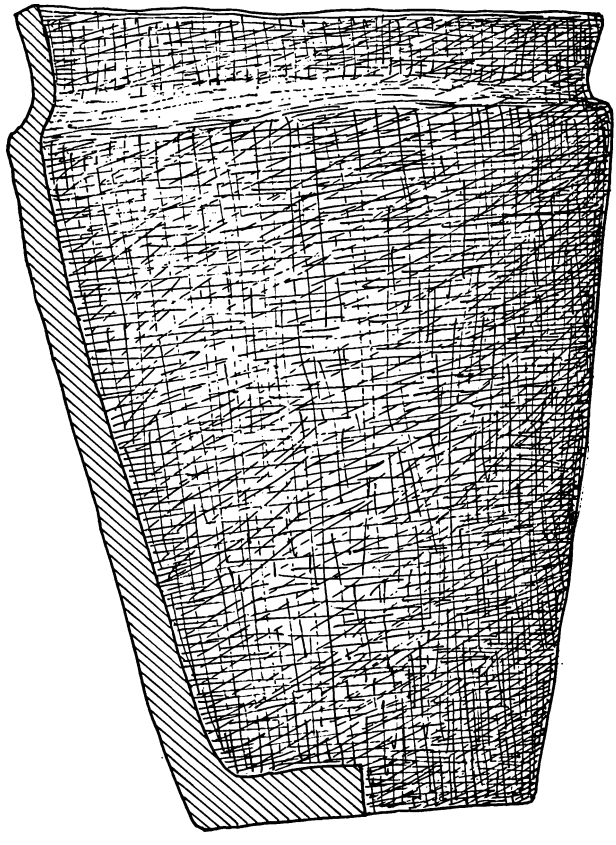

Tegning af lerkarret udført af kunstmaler Henning Ørsnes efter forfatterens opmåling

Lerkarofrene er imidlertid ikke et isoleret dansk fænomen. I 1958 fandtes i en mergelgrav ved Axeltofta i Skåne et 45 cm højt, uornamenteret lerkar forarbejdet af meget groft gods (Meddelanden från Lunds Universitets histoska Museet 1961, s. 189 ff). Det er indsnævret under mundingsranden, har konisk bug og flad bund. I hele sin form minder det meget om Hesselbjergkarret. Det fandtes under pløjelaget, liggende på siden, og rundt om det lå bl. a. noget flintaffald.

Ved Nosaby, ligeledes i Skåne, er endvidere fundet 4 af disse store forrådskar med vulst fra dolktiden (Meddelanden från Lunds Universitet historiska Museet 1948–49, 209 ff). De er fra 33 til 49 cm høje og forarbejdet af groft gods. De har flad bund, S-formet profil og en vandret vulst under randen. De fandtes ved gravning 1 m under jordoverfladen, stående i et sandlag. Der iagttoges ikke andre oldsager i forbindelse med fundet.

Også udenfor Norden kendes disse store forrådskar, der som oftest påtræffes ved grustagning. I Holland og Nordvesttyskland er fremdraget en hel serie af sådanne fund. (Germania 1954, s. 219 ff). De dateres imidlertid gerne en smule tidligere end de nordiske.

Denne tidsmæssige forskel er imidlertid ikke afgørende for fundenes tolkning. Der er tale om en religiøs skik, som er udbredt i hele Nordeuropa.

Lerkarret fra Hesselbjerg er således en del af en international helhed. Det vidner om, at kommunikationssystemet i den tidlige bronzealder har været så veludviklet, at de bønder, som boede ved Hesselbjerg, er blevet påvirket af de religiøse strømninger, som rørte sig ude i Europa.

Klaus Ebbesen.

»KNOWN IN DANISH HISTORY AS SKYDEHØJSGAARDEN«

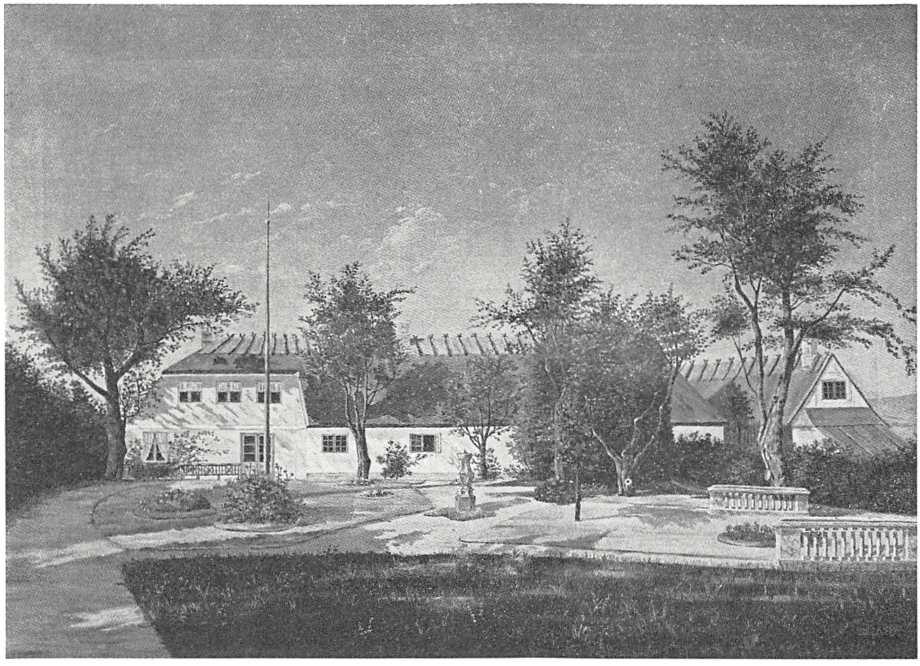

Skydehøjsgård efter maleri på Hørsholm Egnsmuseum

Det er vel nok at tage munden lidt fuld, men det er vitterlig ordlyden i et gammelt testamente udfærdiget i Beeville, County of Jim Hogg, Texas, U. S. A.

I dag er Skydehøjsgården navnet på et boligkompleks beliggende lige over for Hørsholm-Centret på Usserød Kongevej, og de gamle bygninger er alle forlængst revet ned.

Men ved århundredets begyndelse så her anderledes ud.

Håndværker Franz Køhler, født i Kønigsberg 1805, var flyttet hertil, fik opnået dansk indfødsret og havde giftet sig med Marie Malmgren, født i Usserød den 27. juli 1814. Ægteparret bosatte sig i den idylliske gård på Usserød Kongevej, kaldte den Skydehøjsgaarden og satte her i tidens løb 12 børn til verden.

Franz Køhler døde i 1872, men hans hustru Marie levede til hun blev næsten 90 – døde 22. januar 1904.

Jeg er født den 13. januar 1904, så selv har jeg ikke oplevet min oldemor, som ligger begravet på Hørsholm kirkegård. Men til gengæld har jeg hørt mange beretninger om hende og hendes 12 børn.

Franz Køhlers enke var en meget håndfast dame. Tidligt blev hun alene med den store børneflok, hvoraf de fleste var drenge – men hun klarede problemerne! Skulle familien have pandekager, måtte hun bage dem om natten – ellers blev de nappet af panden og spist lige så hurtigt, som de var færdigbagt!

De fleste af sønnerne gik håndværkervejen. Murermestre, tømrere og teglværksejere. Og mange af dem blev store og betydelige mænd. Een blev således etatsråd Oscar Køhler, ven med Tietgen og stor bygherre. Een grundlagde teglværker i Småland. Een var murermester Carl Køhler, som bebyggede det meste af Islands Brygge, og een – min egen morfar – var murermester Vilhelm Køhler, grundlægger af Frederiksholms Tegl- og Kalkværker. Endelig Viggo Køhler, tømrer, som i 1867 udvandrede til U. S. A. og blev en hovedrig mand i Texas.

Døtrene havde også mærkelige skæbner. Den mest bemærkelsesværdige var »Tante Das« – Dagmar var hendes virkelige navn, en stor original, som blev gift med den kendte pastor Julius Steen, en højt begavet mand, som var præst ved St. Andreas Kirken i København, med hvem hun satte 5 højst særprægede døtre til verden, – men dette er en anden historie.

Men een af Marie Køhlers sønner skilte sig helt ud fra de andre. Det var Viggo.

Som ganske ung håndværker – tømrer – kom han en dag i 1867 (efter at have været »på valsen« i Tyskland) til sin mor på Skydehøjsgaarden og sagde:

»Kære mor. Jeg vil udvandre til Amerika – og du vil ikke høre fra mig, før jeg er blevet millionær!«

Der var jo så mange børn, så fru Køhler havde ikke tid til alt for mange tårer ved Viggos afrejse. Og der gik virkelig mange år, før han kom tilbage.

Et stort familiebillede viser onkel Viggo – måske på et af hans første besøg i Danmark – ved siden af hans mor på hendes fødselsdag den 27. juli, formodentlig 1902. Denne fødselsdag blev festligholdt hvert år indtil hendes død i 1904. Onkel Viggo sidder med sin Texas »Ten-Gallon hat« i midten af familiekredsen. Jeg er ikke med, for jeg er jo ikke født, men den høje hvide dame til højre i billedet er min mor, som senere blev gift med min far, direktør Julius Graae på Hillerød Teglværk. »Tante Das« er damen i den plettede kjole på første række, og pastor Steen den hvidhårede herre bagved med fuldskæg.

Familiebillede fra begyndelen af århundredet foran den gamle Skydehøjsgård på min oldemors fødselsdag

Onkel Viggo var ikke tilfreds med sin mors gamle Skydehøjsgaard. Alle hans brødre var blevet kæmpestore, meget svære mænd og søstrene koleriske damer med kraftige temperamenter.

»Ved den levende *Gud!* Her skal blive spektakler før *jeg* går i seng!« skreg tante Lise og kylede kaffekoppen op i det gamle loft, da tante Sophie havde fået en ny kjole før hende. Den gamle gård slog revner, når de store, svære sønner gik over gulvene, eller når døtrene fik deres »ture«.

»Jeg skal sørge for jer alle sammen«, kom beskeden fra onkel Viggo i Texas. På den bare prærie havde han indhegnet land, bygget et hotel og et rådhus, havde masser af kvæg, og bedst af alt: i årenes løb blev der på hans ejendom fundet ikke mindre end 19 oliekilder.

Onkel Viggo blev en meget rig mand. Han kom på årlige besøg til Danmark, hvor hele familien flokkedes om ham.

Fra jeg var en lille pige husker jeg ham med den store, bredskyggede hat. Han boede altid på Paladshotellet, hvor et kæmpestort bord stod fast dækket til hvem af familiemedlemmerne, som havde lyst til at komme. Hver aften var en hel række pladser i et teater bestilt til hele familien o.s.v o.s.v.

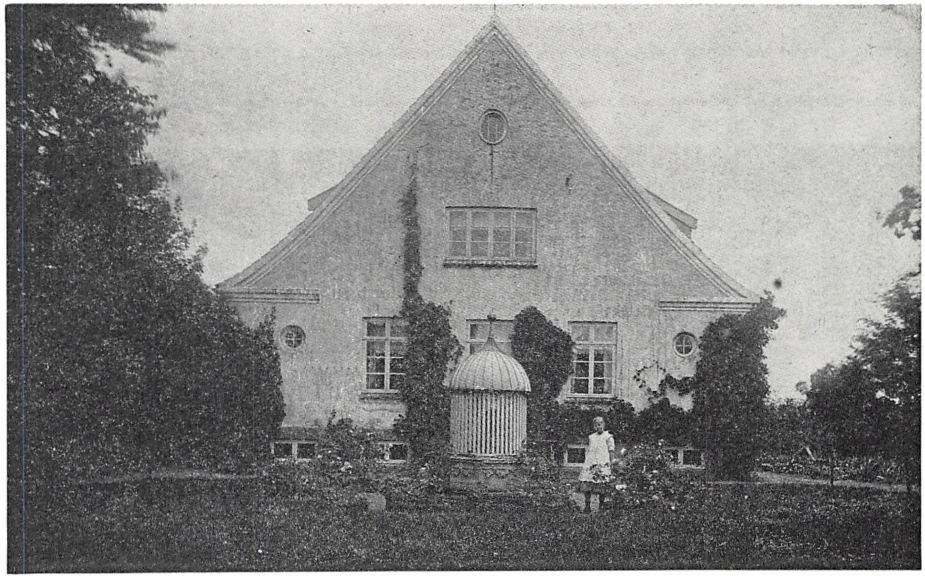

Billede af den nyopførte villa med brønden foran. Pigen med det hvide forklæde er forfatteren

Efter moderens død blev den gamle Skydehøjsgaard revet ned og en ny villa bygget – finansieret af Onkel Viggo –, som skulle være en slags fristed for de familiemedlemmer, som havde lyst og trang til at bo der. Det blev min mormor, enken efter direktør Vilhelm Køhler fra Frederiksholm Teglværk, og min ugifte moster, som i første omgang benyttede villaen som sommeropholdssted.

Og her kom jeg og mine søskende ofte på besøg.

Mange sager var bevaret fra den gamle gård, først og fremmest den mærkelige brønd, som oprindeligt stammede fra Hirschholm slot. Brønden står den dag i dag – dog uden sin overbygning, som vel er rådnet bort – i anlægget foran det nuværende boligkompleks »Skydehøjsgaarden«. Soluret – også en rest fra Hirschholm slot – som ses til højre i familiebilledet – står nu i haven hos min datter og svigersøn, oberstløjtnant Herlevsen, »Bel Colle's Farm« i Rungsted.

Og endelig nogle kasser med murbrokker, der som et puslespil blev sammenlagt af mine kusiner, Lisbeth og Irene Graae, fra den gamle »Kongsgaard« i Usserød, til den skønneste kakkelovn. Den blev for nyligt købt af dronning Margrethe og er vistnok opsat i hendes ferieslot i Cahors i Frankrig.

Men tilbage til sommerferierne i Hørsholm.

Overfor Skydehøjsgaarden havde frøken Mørk en manufakturforretning. Hun var en elskelig lille pukkelrygget dame, som var glad og taknemmelig,

når vi piger ville hjælpe hende med at »eksplodere«, som vi sagde, bag disken – og det syntes vi var evigt sjovt! Jeg mindes endnu duften af bændler og knapper, og en lille frøken Mørk med den spændende pukkel.

Oppe ved Postholdergaarden var frøken Hasfeldts bibliotek. Hun havde *ingen* bøger, som ikke var med »krøllede bogstaver«, men hvor var romanerne skønne! Det var Marlitt's »Guld-Else«, og hvad de nu ellers hed. Helten bar stråhat, hed Adalbert og var fra byen X. Men hvor vi led med ham, når vi lå på maven og læste bag den gamle brønd!

Jeg kan ikke mindes, at vi tænkte meget på Caroline Mathilde eller Struensee, men jeg kan tydeligt huske min gamle moster, som med tøjkurve gik under de mange gamle gråpæretræer og samlede pærer op, for »intet måtte gå til spilde«. Derfor kunne hun sige: »Herren har været nådig i år, der er ikke mange gråpærer«.

Jeg blev student, mens jeg boede på Skydehøjsgaarden. Mor var den sommer flyttet derud til mormor. Jeg var ikke meget glad for det, gik i Ordrup Gymnasium og måtte hver morgen cykle ned ad »Udenomsvej« for at nå toget til Charlottenlund. Men student blev jeg da.

Men så skete der det forfærdelige!

Der kom brev fra Texas, at gamle ugifte onkel Viggo, som havde testamenteret familien hele sin formue, pludselig havde fået besøg af en Texas-dame, som havde omfavnet ham og sagt »Kære Far, jeg er din illegitime datter«.

Hun var det sikkert også, og så var der jo ikke mere at gøre ved det. Et nyt testamente til hendes og hendes families fordel blev oprettet, og heri skrev onkel Viggo, at han ønskede at blive begravet dels i en urne på jorden ved Skydehøjsgaarden »– known in Danish history«, dels strøet for alle vinde i Atlanterhavet.

Jeg har selv i 1948 været på besøg hos familien i Texas, og med skam at sige står urnen med onkel Viggos aske endnu i kælderen i »Hotel Viggo« i Hebronville, hvor han tjente sine mange penge. Familien derovre er ikke meget interesseret i Hørsholm og Hørsholms historie, men onkel Viggos besiddelser er blevet mere og mere værd. Da jeg besøgte dem, var det netop på det tidspunkt, da det 19. olietårn på hans jorder blev indviet.

I dag er også onkel Viggos villa revet ned og boligkomplekset »Skydehøjsgaarden« er bygget på grunden.

Kirsten Munck, f. Graae

ESRUM KLOSTERS MIDDELALDERLIGE LANDSBYER I GRIB SKOV OG DERES INDVÅNERE

Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort fra 1768. Geodæisk Institut
Pibervangs agre er opmålt af kartograf Niels Hansen og forfatteren i sommeren 1978.

Ved den vestlige bred af Esrom Sø findes der i udkanten af Grib Skov et areal, som gennem tiderne har fået navnet Pibervang.

Dette område i skoven ligger godt en kilometer nord for Nødebo By og må, som navnet Piber*vang* antyder, tidligere have været anvendt i landbrugsmæssigt øjemed.

At der derfor i denne del af skoven kan iagttages spor af tidligere opdyrkninger kan ikke undre, men derimod kan det undre, at disse spor ved nærmere eftersyn viser sig at være af høj alder.

Pibervangs eksistens som navngivet landbrugsområde kan med sikkerhed føres tilbage til 1564, hvor hestestutteriet på Frederiksborg Slot blev oprettet, og hvor skovarealerne langs med vestsiden af Esrom Sø blev opdelt i forskellige hestevange, hvor hestene enten kunne græsse, eller hvorpå der kunne dyrkes hestehavre til foder.[1]

Pibervang er den sydligste af disse hestevange, og ganske tæt ved det lille vandhul Piberdam kan der den dag i dag iagttages et system af agre, der er let genkendelige i terrænet på grund af deres tydeligt højryggede facon. Disse agre, som i fagsproget kaldes højryggede agre, må formodes at være ældre end fra 1564, hvor stutteriet blev oprettet, da undersøgelser i andre egne af landet har vist, at agre af denne højryggede facon sandsynligvis er anlagt i løbet af middelalderen.[2]

Også andre dele af Grib Skov har været opdyrket gennem tiderne, og adskillige nu nedlagte landsbyer har haft deres marker på arealer, hvor skovens træer nu gror.

Navne på landsbyer og enkeltgårdsbebyggelser i Grib Skov kan ses på såvel ældre som nutidige kort: Pederstrup, Stenholt, Tibberup, Skallerød, Boland, Kistrup og Sibberup, hvorimod to andre bebyggelser Mulneholt og Følstrup ikke nærmere kan lokaliseres, men om disse vides det, at de har været beliggende i Nødebo sogn.[3]

Kendskabet til disse landsbyer rækker langt tilbage i tiden, fordi de fleste af dem gennem århundreder har været i det store kloster Esroms besiddelse, og da de jordebøger, som indeholder optegnelser over klostrets ejendomsbesiddelser helt tilbage til 1140'rne er blevet bevaret for eftertiden, er det muligt nøje at følge ejendomsudviklingen i Grib Skovs forlængst forsvundne landsbyer.[4]

Men hvem var de personer, der beboede disse landsbyer og enkeltgårde i Grib Skov, hvem var det, der for århundreder siden havde dyrket markerne i Pibervang, hvem var det, der såede og høstede på klostrets ladegårde og grangier, hvem var kort sagt de bønder, der siden tidlig middelalder havde forestået agerdyrkningen i dette store skovområde? Var det fæstebønder, som vi kender dem fra enevældens dage, var det frie selvejende bønder, var det trælle, eller var det helt andre personer?

Vore gamle landskabslove, af hvilke Jyske Lov fra 1241 er den mest kendte, er en kildesamling, der giver et godt indblik i de middelalderlige bønders socialhistorie. Men også love fra det sjællandske og det skånske retsområde forefindes, og i såvel Valdemars som Eriks Sjællandske Lov optræder datidens jordbrugere i forskellige sammenhænge, som gør det muligt for læseren at danne sig et billede af datidens samfundsforhold.

Øverst på den sociale rangstige stod de bønder, der selv ejede den jord, de dyrkede og boede på, hvad enten det var meget eller lidt jord de besad, thi dette at eje jord gav personen mulighed for at være fuldt handledygtig på tinge og til at have fuldstændig bestemmelsesret over egne såvel økonomiske, sociale, familiære som retslige anliggender. Disse personer kan ses at have ejet gårde, møller, lader, fæhuse, lægårde samt vogne, plove, kvæg og dyrkningsredskaber.[5]

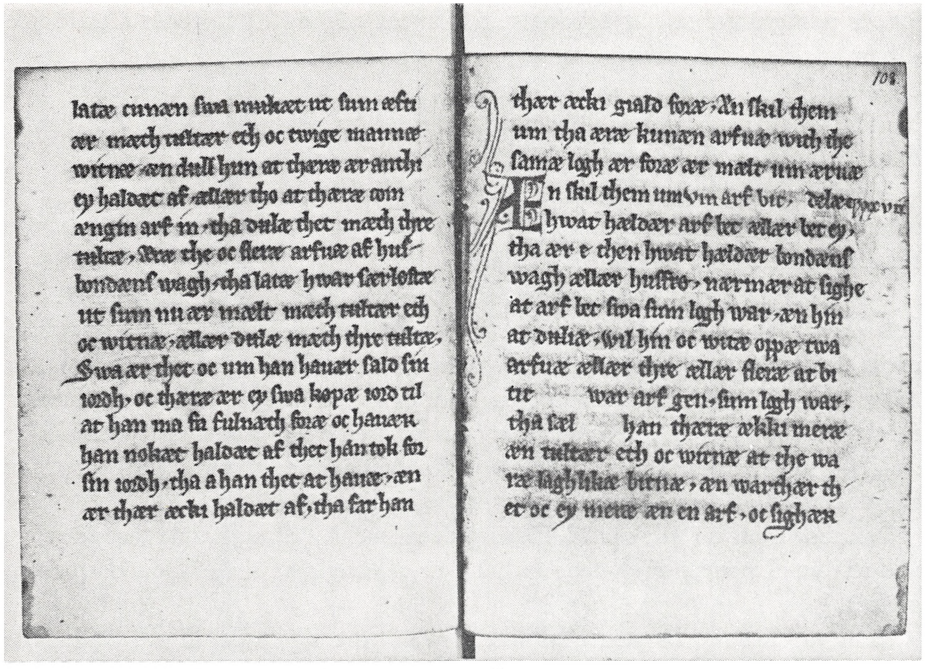

Uddrag af Eriks Sjællandske Lov. Pergamentshåndskrift ca. 1300. Det Arnamagnæanske Institut, Københavns Universitet.

Hvor store deres gårde helt nøjagtigt har været, kan være vanskeligt at afgøre, men ofte har bedriften været så stor, at det har været nødvendigt at ansætte en slags forvalter til at sørge for gårdens drift sammen med gårdejeren.

Denne forvalter blev i middelalderen kaldt en *bryde*, og hvis han ejede en del af gården sammen med husbonden, blev han kaldt *fælligsbryde* – kommer af ordet at have ejendom i fællig – men der fandtes også bryder, som ikke stod i ejendomsfællesskab med deres husbond, og disse blev enten kaldt *forvalterbryder* eller blot *bryder*.[6]

Brydebetegnelsen er et ofte tilbagevendende begreb i mange middelalderlige breve og dokumenter, og bonde/bryde forholdet må derfor antages at have været et ganske almindeligt fænomen i datidens landbrugssamfund. Ud over bonden kunne også klostre, biskopper, Kongen og adelige stormænd have bryder til at forvalte deres ejendomme rundt omkring i landet, og det kan i Esrom Klosters Jordebog ses, at også dette kloster har haft bryder til at arbejde for sig.[7]

Bryden var ikke ligesom selvejerbonden en lovfast person, men havde en række indskrænkninger i sin retslige formåen, som gjorde, at hans sociale status i samfundet må have været lavere end selvejerens, og det kan ud fra

lovens paragraffer ses, at bryden var forment adgang til tingenes retsarbejde – han kunne f. eks. ikke være nævning, sandemand, værge eller edsaflægger og kunne heller ikke rejse sag om hærværk, kunne ikke sværge eller gå i borgen – og at han heller ikke altid kunne deltage i afgørelserne om landsbyens daglige anliggender, må have været en alvorlig hemsko for ham.[8]

Hertil må det dog siges, at bryderne på Sjælland tilsyneladende har haft større indflydelse på de for hele landsbyen gældende sager, end det var tilfældet for deres ligemænd i Jylland.

I middelalderen fandtes også fæstere, og disse gik under betegnelsen *landboer*. Man kan i lovene se, at landboerne fæstede (lejede) deres jorder af enten en bonde, en jorddrot, et kloster eller Kongen, og som betaling for dette lejemål betalte de landgilde til jordejeren een gang årligt. Dette kender man også for senere bønders vedkommende, men de middelalderlige landboer skilte sig ud fra deres efterkommere ved at have langt mindre gårdstørrelser, samtidig med at de ydede en væsentlig højere landgilde.

Landboen var en lille mand. Han ejede ikke sin jord og havde derfor svært ved frit at disponere over den, da han var afhængig af sin husbonds luner og ønsker.

Han var ligesom bryden udelukket fra at gøre sig fuldt ud gældende i de retslige sammenhænge, det kunne være påkrævet, og måtte derfor sætte sin lid til, at andre ville og kunne værge over ham eller gå i borgen for ham, hvis det blev nødvendigt.[9]

Lovene lægger ikke skjul på, at det var så langt at foretrække at være sin egen husbonde og herre fremfor at blive en andens fæster eller landbo, hvilket nok skal begrundes ud fra det forhold, at landboens indflydelsessfære omkring egne anliggender var stærkt begrænset.

Under landboen rangerede *gårdsædebeboeren*, hvis status vel nærmest kan sammenlignes med de fra senere tider kendte husmænd, og som lejede en lille gård eller et hus, hvortil der eventuelt kunne høre et lille stykke jord. Gårdsæderne adskilte sig dog fra husmændene ved at skulle yde forholdsmæssigt høje hoveriydelser til den person (eller institution – f. eks. havde Esrom Kloster adskillige gårdsæder til at gøre hoveri på de store ladegårdsmarker), de havde lejet huset af, og hvorledes disse mennesker overhovedet har magtet at opretholde livet på så små gårde med minimale jordtilliggender, samtidig med at de skulle præstere op mod tre gange så høje hoveriydelser, som det for senere tider var almindeligt for lignende gårdstørrelser, kan herefter undre.

At deres retslige formåen var yderst begrænset såvel om egne anliggender som om andre forhold kan herefter ikke virke overraskende, og disse gårdsæder har sandsynligvis udgjort bunden af de jordlejende mænds rækker.[10]

Men historien ender ikke her.

Også jordløse personer fandtes i middelalderen, og *indersten*, som boede til huse hos enten bonde, bryde eller landbo, var en af disse. Indersten har

nærmest haft status af landarbejder, som lejede et par værelser eller bare en stue hos gårdfamilien, for derefter i så- og høstperioden at kunne tjene til livets opretholdelse ved forefaldende arbejde.

Indersten tilhørte ikke husbondens egentlige tyende og kunne derfor ikke gøre krav på, at husbonden skulle værge over ham i forskellige retslige anliggender, ligesom han var udelukket fra at give sit besyv med om driften af landsbyens marker, og han var helt uden indflydelse på de sager, som blev behandlet på tinge – også selv om de drejede sig om hans egen person.[11]

Han var altså ringe stillet i retslig henseende, og rent socialt har det sikkert været svært at hamle op med bare de jordlejende personer, for da slet ikke at tale om de jordejende.

Det næstnederste lag i samfundspyramiden udgjorde *tyendet* og *tjenestefolkene.*

Såvel tjenestepiger som tjenestekarle var totalt underlagt deres husbondes myndighed og var derfor uden muligheder for at gøre sig gældende i nogle retslige sammenhænge overhovedet, men til gengæld var de sikret (hvad indersten ikke var), at husbonden ville værge over dem og føre retssag for dem på tinget, hvis de havde lidt overlast. De har sammen med trællene udgjort samfundets bund, og til trods for deres store betydning som arbejdskraft på gårdene, er det uendelig sjældent, at de bliver nævnt i det øvrige bevarede kildemateriael. De var simpelthen for ringe til, at man gad ofre dem en plads i samtidens breve og dokumenter.[12]

Men allerlavest stod *trællene* og andre *ufrie personer.* Disse magtede på ingen måde at gøre nogen indflydelse gældende, end ikke når sagen drejede sig om deres egen person, og de kunne faktisk blive købt og solgt som et andet stykke kvæg, hvis deres herre ikke havde interesse i at beholde dem længere. Ganske vist skriver Skånske Lov, at husfruens egen private træl socialt var hævet over trællen, som arbejdede på marken eller i staldene (dette kan ses ved, at der skulle erlægges større bøder, hvis en mand havde forbrudt sig mod hende, end hvis han »bare« havde beligget en almindelig trælkvinde), men fælles for alle trælle gjaldt det, at de ikke kunne have ejendom, ikke kunne arve, ikke kunne værge over sig selv, ikke kunne være nævning, sandemand, tingsvidne eller lignende, ikke måtte løbe bort fra deres ejer, ikke måtte sætte sig til modværge, hvis de blev angrebet, og altid skulle tage imod de tærsk, deres herre efter forgodtbefindende tildelte dem o.s.v[13]. Nogen ringere social status kan man næppe forestille sig.

Ufri var også *fledføringen.* Dette at lade sig fledføre er et sælsomt foretagende. I lovene står der at læse: »Bliver en mand eller en kone så hjælpeløs og fattig, at han ikke selv kan klare sig, eller alderdom og sygdom kommer over ham, da må han tilbyde sig til sine nærmeste arvinger, for at de skal tage imod ham. Ønsker den uføre det og ligeledes hans arvinger, da skal de

skifte hans ejendom imellem sig og den uføre skal gå på omgang imellem dem ... den, der på tinget tager imod den, der vil fledføres, skal hæfte for alle hans gerninger ...«[14].

Fledføringsforholdet må altså nærmest betegnes som en slags privat syge/fattig/ældre-forsorg, hvor familien påtog sig at tage sig af den uføre, mod at denne altså frivilligt opgav sin selvstændighed og myndighed og derved blev ufri.

Der fandtes altså i det middelalderlige agerbrugssamfund både jordejende, jordlejende, jordløse og ufrie personer, og jo mindre jord en person havde at råde over, desto mindre indflydelse havde vedkommende over såvel tingsretslige, brugsretslige som procesretslige sager.

Der var på ingen måde tale om et demokratisk samfund. Rang og skel var nøje afmålt i forhold til en persons jordbesiddelse, leje eller mangel på samme.

At bryder, landboer og gårdsæder ikke kun er fiktive begreber, som lovene opererer med, men at disse betegnelser har haft rod i virkeligheden, kan nedenstående brev fra Esrom Klosters Jordebog dokumentere:

I dette brev, dateret 7. juni 1268, beskrives det, at Kong Erik Glipping ville vise munkene i Esrom den særlige gunst, at alle deres bryder, landboer og gårdsæder, som dyrkede klostrets jorder rundt omkring i landsbyerne, og ligeledes dem, der opdyrkede ladegårdenes jorder, skulle være helt og aldeles fritagne for ledingsbyrden, fri for ombudsmandens krav, fri for inne, stud og de øvrige afgifter, som kongen krævede af sine undersåtter, og hvad der har yderligere interesse, de skulle være fritagne for at gøre bygningshoveri til kongen ved dennes istandsættelsesarbejder og befæstning af tårne, købstæder og borge.[15]

Dette må med andre ord sige, at det har været normalt, at datidens fæstere kunne udkommanderes til at gøre bygningsarbejder for kongen (også når han ikke var deres husbonde), hvis denne altså fandt det bekvemt at få forskanset en købstad, eller hvis en af de kongelige borge eller et tårn trængte til reparation, eller sågar hvis kongen ønskede at nyopføre et befæstningsværk eller tårn. Så måtte bønderne smide alt, hvad de havde i hænderne – eller i det mindste sende nogle af deres tjenestefolk (hvis de da havde nogle) – og drage til bygningsstedet med kærrer, vogne, heste, skovle, hakker og andre arbejdsredskaber, for her i dagevis at slide med kampesten, jordvolde, munkesten, græstørv og tømmer.

Om de selvejende bønder også kunne risikere at skulle deltage i dette slæb, er vanskeligt at afgøre, da det kun er klostrets fæstere, der blev omtalt i ovennævnte brev, og ikke de jordejende bønder, men sikkert er det, at Esroms bryder, landboer og gårdsæder ifølge brevets ordlyd blev skånet for det ovenfor beskrevne bygningshoveri.

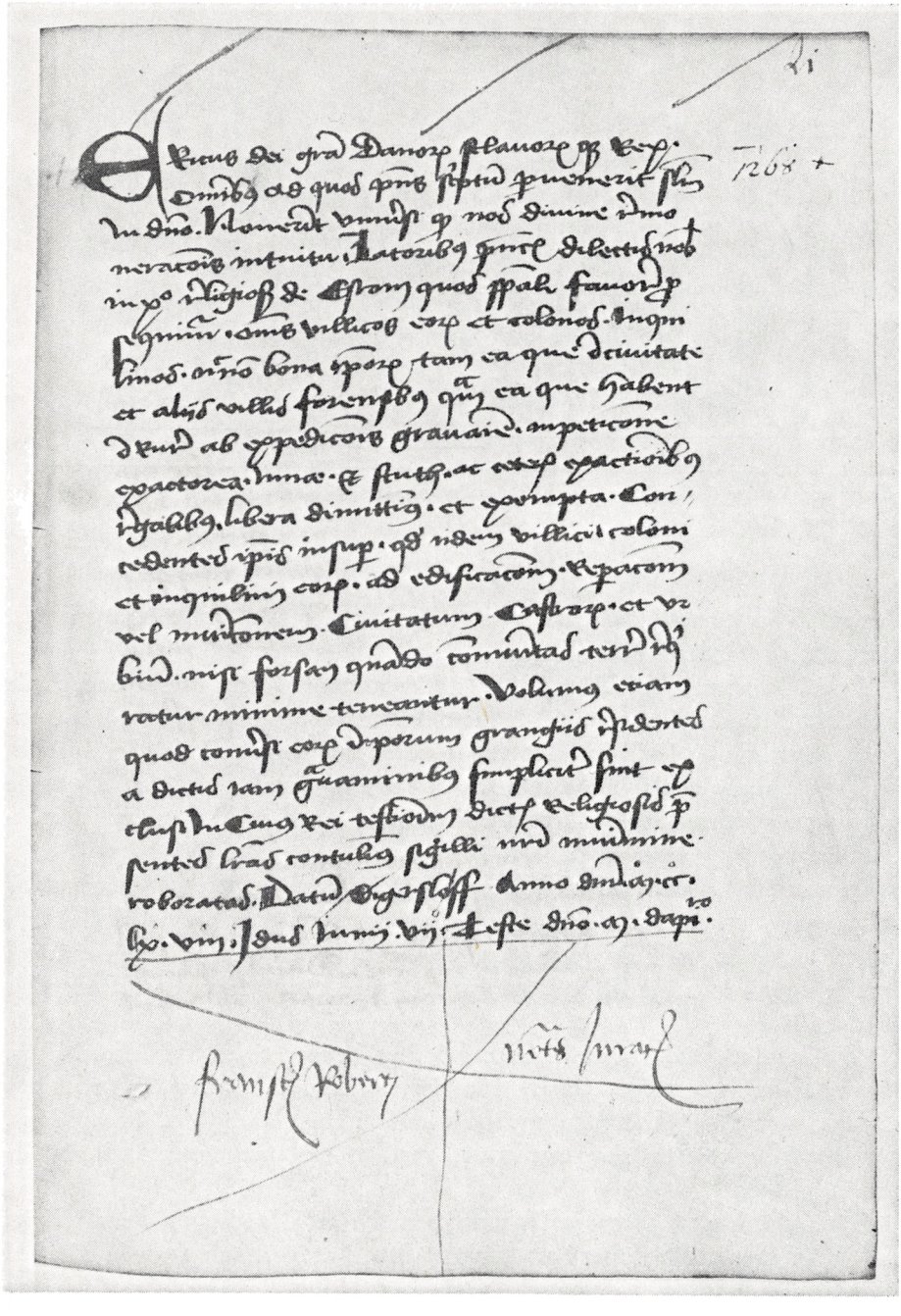

Uddrag af brev fra 1268. Det kongelige Biblioteks Håndskriftssamling.

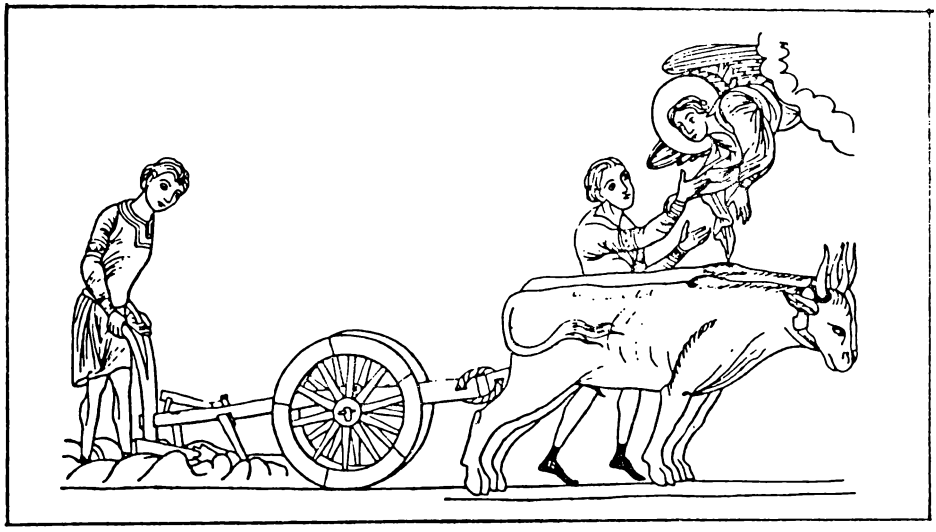

Stik af bønder der pløjer. Fra Abbedissernes bog ca. 1160

Men hvad de derimod ikke blev forskånet for, var avlingshoveriet til klostrets ladegårdsmarker.

Esrom Kloster oprettede i tidlig middelalder en lang række ladegårde – også kaldet grangier – hvoraf de mest kendte var Agnesio, Sande, Toteholt, Tange, Stenholt og Villingerød, og disse store landbrugsbedrifter blev oprettet ved, at munkene nedlagde de omkring den nys oprettede ladegård beliggende landsbyer, således at de forhenværende landsbymarker blev omlagt til ladegårdsmarker.[16]

Derved blev en hel del af klostrets fæstere frataget deres lejede jord og måtte, som det kan ses af Esrombogen, begynde at gøre hoveri på de store ladegårdsmarker, medens de måske har fået lov til at blive bosiddende på deres egen gård – nu uden jordtilliggende – med status af små landboer eller gårdsæder.

På selve ladegårdene har munkene indsat bryder til at forvalte driften, således at de sørgede for at markerne blev pløjet, besået og høstet ved hjælp af landboernes og gårdsædernes arbejdskraft i form af hoveri, og bryderne har dermed været en slags mellemled mellem fæsterne og deres husbonde Esrom Kloster.

Hvorledes klosterets øvrige fæstere, som boede i landsbyer, der lå langt fra ladegårdene, har forestået agerdyrkningen er vanskeligt at få klarhed over. Om de har pløjet og passet hver sine særskilte med gærder omkransede marker, eller om de i fællesskab har kultiveret landsbymarkerne, som eventuelt kunne være udstykket i lange, smalle agerstrimler, er uvist.

Een ting kan man dog med sikkerhed fastslå:

Pibervangs skovklædte bakker har været opdyrket før i tiden, og sammen med den en stor del af Grib Skovs øvrige skovområder, der, hvis de blev undersøgt nøjere, sandsynligvis ville kunne give mere vidnesbyrd om forgangne generationers agerdyrkning.

Annette Hoff.

ANVENDT LITTERATUR OG KILDER

En dansk storskov – Gribskov, Knud Christensen 1929.
Danmarks Stednavne bd. 2 Frederiksborg Amts Stednavne, 1929.
Codex Esromensis – Esrom Klosters Brevbog. Udg. af Oluf Nielsen 1880–81.
Det Kgl. Fredriksborgske Stutteris Historie. J. Jensen 1910.
Atlas over en del af middelalderbyen Borups agre, Axel Steensberg 1968.
Danmarks gamle love på nutidsdansk, Kromann & Iuul 1945–48.
Danmarks gamle landskabslove med kirkelovene. Udg. af Johs. Brøndum-Nielsen 1933–61.

NOTER

[1] Det Kgl. Fredb. Stutt. p. 127–136.
[2] Atlas over Borup Riis.
[3] Frederiksborg Amts Stednavne.
[4] Codex Esromensis udg. af Oluf Nielsen.
[5] Jyske Lov § II 38, Valdemars Sjæll. Lov § III 5, III 7, Jyske Lov § II 29.
[6] Jyske Lov § II 32, II 1, II 66.
[7] Codex Esromensis no. 50, no. 45, no. 52.
[8] Jyske Lov § II 32, II 50, II 66, II 102, I 31, II 32.
[9] Eriks Sjæll. Lov § II 26, Jyske Lov § II 50, II 1, Jyske Lov § II 102, Skånske Lov § 176, Eriks Sjæll. Lov § II 26.
[10] Jyske Lov § II 1, Valdemars Sjæll. Lov § Yr. 86, Jyske Lov § I 55.
[11] Jyske Lov § II 102, Skånske Lov § 226 m. fl.
[12] Jyske Lov § II 29, Valdemars Sjæll. Lov § III 4. Tyendet nævnes f. eks. ikke i de bevarede breve, hvori de øvrige socialgrupper nævnes.
[13] Anders Sunesens Parafrase § 65, 79, 83, Valdemars Sjæll. Lov Trælle og Tyveretten, Jyske Lov § I 31, I 25.
[14] Skånske Lov § 41, Valdemars Sjællandske Lov § Ær. 83, Anders Sunesens Parafrase § 171, Eriks Sjæll. Lov § I 38, Jyske Lov § I 32.
[15] Codex Esromensis no. 52
[16] Codex Esromensis p. 295

EN KORTVARIG EPISODE I HILLERØDEGNENS FORHISTORIE

Hillerøds omegn er ikke ligefrem rig på oldtidsminder eller -fund. De få fund, der kendes, fordeler sig på nogle få af oldtidens perioder. Det, der her skal fremlægges, er da også bagateller i sammenligning med andre danske egne, men lidt har også ret, navnlig på baggrund af ingenting.

Jeg begynder midt i oldtiden, i yngre broncealder.

I 1905 indgik til Nationalmuseet fra matrikel 91 af Hillerød landsogn en 8,3 cm lang bronceøkse (Fig. 1), som var fundet på flad mark. Den har brun patina, som er stærkt afskallet, og jernudskillelser, som tyder på, at den har ligget i fugtig, jernholdig jord, måske en gammel mose. Øksen er en såkaldt celt, hvor det vinkelbøjede skafts næb sættes inden i den hule økse. For en sikkerheds skyld bindes øksen fast til skaftet i den lille øsken ved randen (Thrane 1965). Øksen er endnu skarp og enten ubrugt eller meget lidt brugt. Støbesømmene på smalsiderne, hvor de to støbeformshalvdele stødte sammen, er ikke helt pudset væk. Øksen tilhører en nordsjællandsk variant fra yngre broncealders første del, ca. 100–900 f. Kr. f. (Baudou 1969, 19).

En økse af samme slags (Fig. 2) blev i 1944 fundet af Gunner Olsen og indleveret gennem C. B. Jacobsen, Rosenhaven, ved tørveskæring i ca. 1,25 m's dybde i det sydøstlige hjørne af Salpetermosen nær banelinien. Findestedet var 4–5 m fra fast land, og samme sted var der dyre- og menneskeknogler; de er ikke bevaret. Øksens patina er fint glat bleggrøn, og den 6,4 cm lange celt er velbevaret. Den stærkt udvidede æg tyder på, at øksen har været brugt og er blevet opskærpet ved udhamring af æggen. Også denne økse er formentlig et nordsjællandsk produkt, omend varianten også findes på Nordøstfyn (Baudou 1960, 18). Dateringen svarer til den første økses.

Det tredie stykke (Fig. 3) er fundet i tørv fra Salpetermosen ligeledes af Jacobsen, Rosenhaven. Findestedet var i mosens vestlige del. Det er en dolkklinge, brækket af i grebtungen, der har en oval fordybning som om den var beregnet til en nagle.

Dolken er nu 19,2 cm lang og overfladen delvis afskallet og ret medtaget af mosesyren. Den kan med stor sandsynlighed placeres i yngre broncealders begyndelse, ca. 1000–900 f. Kr. f., men er endnu et unikum.

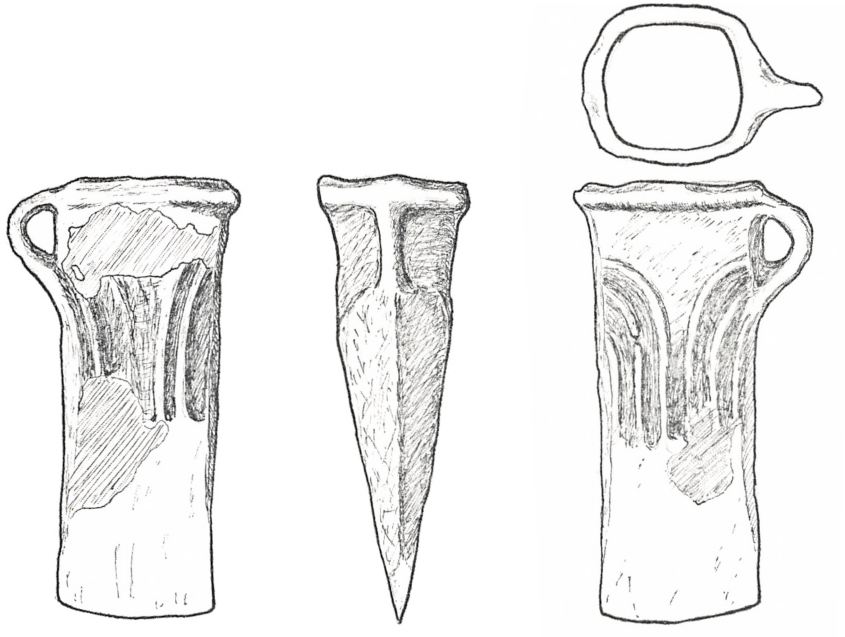

Fig. 1. Bronceøkse fra Hillerød overdrev

I nærheden fandtes et helt skelet og nogle lerkar med ornamenter, men de gik til i tørvemaskinen. De behøver ikke at have noget med broncedolken at gøre, men kan lige så godt hænge sammen med den stenalderofferplads, som i løbet af krigens tørvegravning kom frem (Becker 1947, 16 ff).

Antropologen Kurt Bröste bestemte 1947 skelettet fra Salpetermosen til at være en kortskallet mand i trediveårsalderen, ca. 164 cm høj. Da skelettet ikke umiddelbart kan tidsfæstes, kan det jo ikke bruges til ret meget. Det kan repræsentere et af jernalderens moselig og vil ikke være det første, der findes i en mose med broncealder-ofringer (Glob 1965, Jensen 1973, 147 f, fig. 25). En datering af knoglerne ved hjælp af kulstof 14-metoden ville være mulig nu, men kan kun komme på tale, hvis skelettet er så interessant for studiet af menneskets udvikling, at en datering bliver nødvendig.

På samme gyngende grund står vi m. h. t. knoglerne ved Salpetermoseøksen. Der berettes om fund af dyre- og menneskeknogler fra andre moser med broncealders offerfund, men sammenhængen mellem de to fænomener er desværre ikke rigtig belyst (Winter 1929, 51 ff, Broholm 1946, 170 ff, Jensen 1973, 148, se hertil Becker 1956, 105). Fra Skåne kendes en kildeofferplads med dyre- og menneskeknogler fra et langt tidsrum i oldtiden (Stjernquist 1963, 44 ff). Fra Danmark er det eneste rigtigt sikre fund af offerbroncer sammen med dyreknogler den mønske brønd fra Budsene (senest Ramskou 1964), men her savnedes menneskeknoglerne. Det ville ellers være spændende

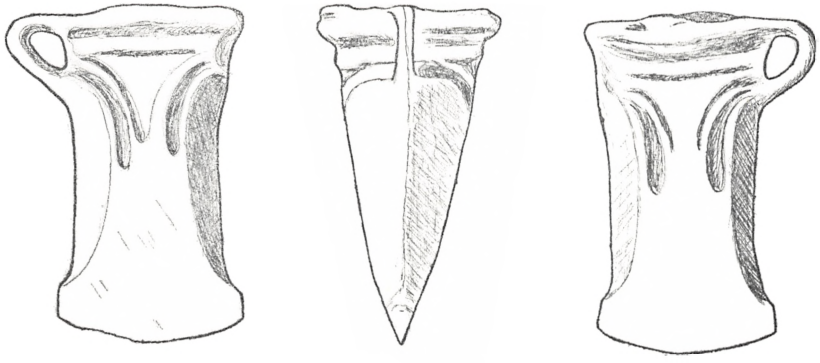

Fig. 2. Bronceøkse fra Salpetermosen

også herhjemme at få helt sikre beviser for menneskeæderi i broncealderen, således som de længe har været kendt i Mellemeuropa (Behm-Blancke 1962).

Lad os se lidt på terrænet:

Vest for jernbanen, som tildels er anlagt oven på dens østende, ligger et stort moseareal, hvoraf Salpetermosen udgør den sydlige del. Salpetermosen er Hillerødegnens største arkæologiske reservoir. Her blev der gravet tørv under krigen og fortsat op i halvtredserne gravedes der smuld, så der var gode muligheder for at gøre arkæologiske fund. Dette en kilometer brede bassin har afløb i Pølåen, som forbinder mosedraget med de nordlige moser som Bøllemosen. Inden dæmningen må store dele af området syd for Hillerød have været vandlidende. Det vil sige, at bebyggelsen må have ligget på nogle af de mindre højder i det flade terræn over mod Trollesminde og Faurholm, hvis de da ikke har ligget på morænebakkerne mod øst. Vi ved, at broncealderfolket foretrak de høje punkter til bopladserne.

Den nord-syd gående morænelerbakke øst for banen med højder op til 44 m kunne sikkert afgive egnede pladser for broncealderbopladser.

Endnu et fund skal med i denne lille oversigt, selvom oplysningerne om det er endnu sparsommere. Det er et mørkebrunt patineret fragment af en større broncegenstand, og da jeg første gang så det, voldte det en del hovedbryderi inden identifikationen var klar (fig. 4). Det er et kors formet af fire forbundne rør, de tre er runde, det fjerde sekskantet. Små øskner sidder på siden af det ene rør samt ved overgangen til midterstykket, der har en ophøjet knop med en ringvulst udenom på hver side. Inde i rørene sidder rester af støbekernen af ler, den er dog fjernet i de tre af rørene.

Bortset fra, at fragmentet blev købt 1875 til Nationalmuseet med den oplysning, at det stammede fra »Frederiksborgegnen«, vides ikke noget om dets herkomst. Patinaen viser, at det må stamme fra en mose. Det er fornylig publiceret (Aner & Kersten 1973, no. 166) og forfatterne må anse det for ældre broncealder, idet deres bog kun omhandler denne periode.

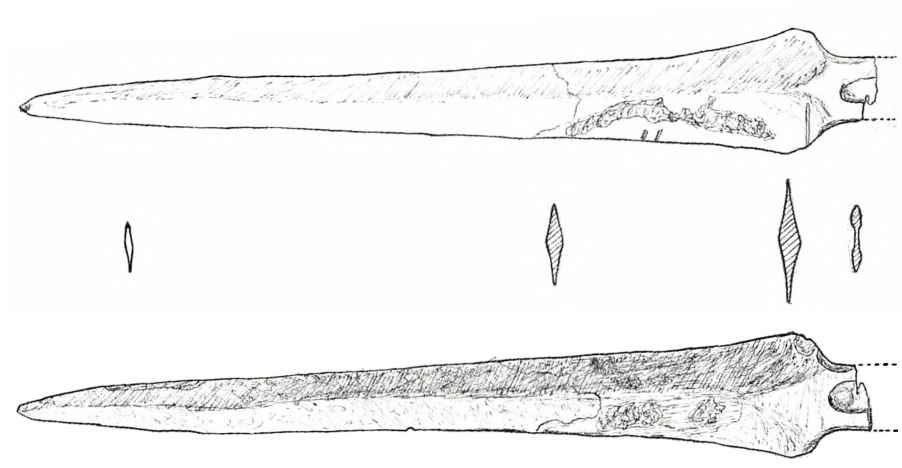

Fig. 3. Broncedolk fra Salpetermosen

Det hører til den nu hastigt voksende gruppe af de mærkelige uhyrligt store skafthulsøkser, hvis seneste fund er publiceret fornylig (Jensen 1978).

Vores fragment ligner mest de yngste af disse økser – de hulstøbte fra Brøndsted i Sydjylland (Jensen 1978, fig. 10), men er slet ikke så udsmykket som disse ældre broncealder processionsøkser. Efter min mening er øksen fra Frederiksborgegnen det eneste danske fund af en sådan økse fra yngre bronce-alder. Der findes nemlig i Sverige og Nordtyskland-Polen nogle økser fra midten af yngre broncealder, som viser at typen fortsat blev lavet på denne tid. Blandt disse er den vestsvenske Galstadøkse, der forøvrigt også har øsken på den ene af de rørformede arme (Halbert 1955, fig. 3). Gad vide, hvad der har hængt i øsknerne? Formentlig var det rasleblik ligesom f. eks. på lurerne, hvor deres lyd kunne forhøje effekten og skræmme onde ånder væk.

De to sagnomspundne broncemænd med Viksøhjelmene fra Grevens Vænge på Sydsjælland (Jensen 1978, fig. 11) holder netop sådanne økser og deres datering til yngre broncealder har ingen villet anfægte.

Dateringen må være den samme som de yngre broncealderfund fra Hille-rødområdet og ligesom de må øksen være et offer nedlagt i sø eller mose, hvor finder vi desværre nok aldrig ud af.

Jørgen Jensen har placeret de ældre broncealders økser i den ophøjede sfære, hvor de hørte hjemme. En ganske tilsvarende brug har økserne sikkert også haft i yngre broncealder, hvor ellers andre genstande synes at have erstattet eller suppleret økserne som kultudstyr (Thrane 1975, 83 f).

Disse fund er på ingen måde imponerende. Det som er interessant, er at de stammer fra en så kort periode, et par hundrede år i yngre broncealder. Man kan selvfølgelig have sine tvivl om, vi nu også har fået kendskab til alt, hvad

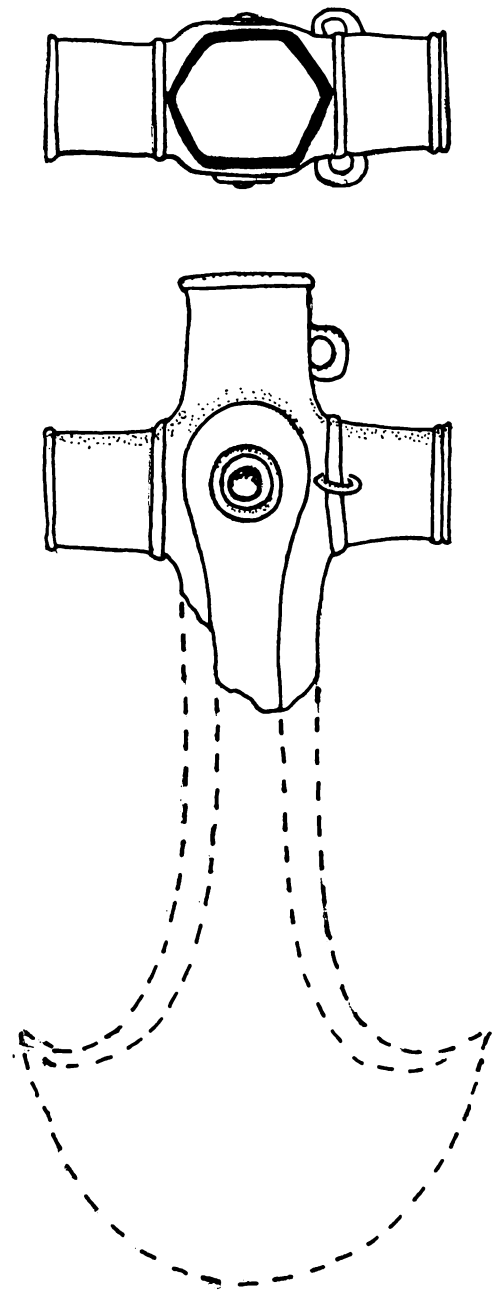

Fig. 4. Rekonstruktion af bronceøkse fra »Frederiksborgegnen« (efter Aner og Kersten 1973)

der blev fundet i Salpetermosen, endsige alt hvad der har været. Blot lønner det sig ikke at spekulere over, hvad der evt. er gået tabt eller forblevet ubemærket.

Der er ingen fund fra ældre broncealder og ingen fund fra keltisk jernalder til at indramme de fire broncer. Vi skal helt ud til Sofienborg for at finde et keltisk jernalderfund, nemlig de sørgelige rester af en broncekedel nedlagt som offer (Petersen 1888).

Indtil egnens amatørarkæologer kan finde nogle bopladser fra bronce- og jernalder i området syd for Hillerød, er disse få broncer de eneste vidnesbyrd om menneskers færden på egnen efter begyndelsen af jættestuetid – for 4500 år siden. Fundene må vidne om menneskelig beboelse i nærheden af Salpetermosen. Formentlig skal vi i Salpetermosen se en af de offermoser, der navnlig i yngre broncealder og ældre jernalder var så betydningsfulde, at man nedlagde betydelige rigdomme i form af metalgenstande, madofre og andre symbolske gaver til de højere magter. Andre nordsjællandske moser kan nævnes i denne sammenhæng:

Tænk på Viksø mose med de to broncehjelme og et lerkar (Thrane 1975, 62 ff) eller Søborg sø, hvorfra der er en række enkeltfundne broncer og hjortetaksredskaber (Jensen 1973, fig. 24). Fra andre moser kendes mest fund bestående af flere genstande, de såkaldte depoter, f. eks. bronceøkserne fra Ellemosen ved Tibirke, hesteudstyret fra Lille Villingerød og flere andre.

Disse to fundgrupper, depoterne og de enkelte genstande, er sikkert to sider af samme fænomen – nemlig ofringerne af for datidens mennesker værdifulde eller ligefrem kostbare og kære ejendele. I nogle få tilfælde var det ikke almindelige brugsgenstande eller smykker, men specielle sager, der blev hensat i søerne eller moserne. Hjelmene fra Viksø og de to kvindestatuetter fra Viksø og Værebro å (Vebæk 1978) er det rigtigst at opfatte som specielt kultisk inventar ligesom øksen fig. 4. Måske blev de direkte brugt ved kultiske handlinger (Thrane 1975, 70 ff) og nedlagt som specialoffer til de guder, til hvis ære handlingerne foregik. Der er en tydelig tendens til at det enten er mands- eller kvindeudstyr, der ofres. Det er derfor tankevækkende, at vort lille udvalg fra Hillerød udelukkende er genstande, som brugtes af mænd.

De fire fund viser den samme holdning til omverdenen præget af respekt for overnaturlige fænomener. Det kan være svært for vor prosaiske nutid at fatte, hvor indlevet og sammenvævet med de mest daglige gøremål de ujordiske fænomener er for såkaldt primitive folk – selvom det ikke er så enormt mange år siden, det danske samfund distancerede sig fra denne del af menneskeheden.

Mosefundene vidner om datidens holdninger til det overnaturlige. De viser også noget om det lokale samfund, nemlig at der må have eksisteret bebyggelse i nærheden i yngre broncealder. Hvor den lå og hvor omfattende den var, kan

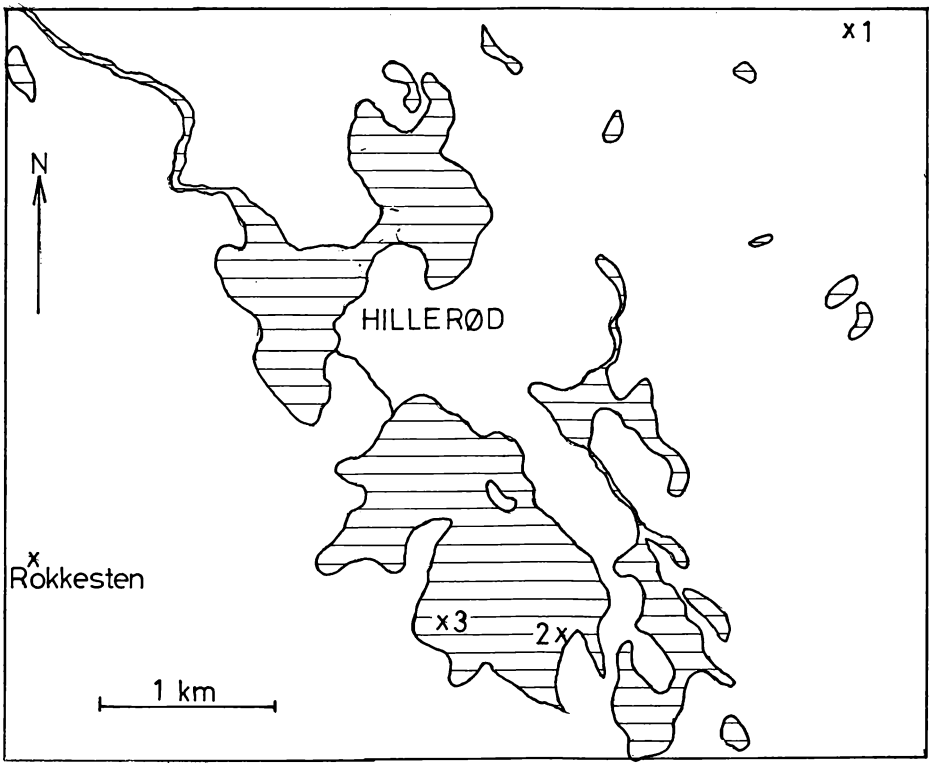

Fig. 5. Forsøg på rekonstruktion af vådområderne med findestederne afmærket. 1. omtrentlig position for fig. 1. 2. findested for fig. 2. 3 .findested for fig. 3. »Rokkestenen« er områdets eneste bevarede oldtidsminde

i dag ikke siges. Måske kan den endnu findes inden hele området er bebygget – hvis det ikke er for sent (det er 23 år siden jeg sidst var i Salpetermosen). I så fald har vi kun disse tilfældigt reddede fund som vidnesbyrd om en kortvarig fase i Hillerødegnens bebyggelse. Ufuldstændige og på mange punkter utilfredsstillende, som vor lille kollektion er, fortæller den dog om menneskers færden i en fjern fortid. Måske ville den synes endnu mere fjern for nutidens mennesker, hvis vi kendte mere til datidens adfærdsmønstre. Det er kun en lille flig af glemselens store kappe, arkæologien formår at løfte. Hvem var de mennesker, der ofrede her? Hvor kom de fra, og hvad blev der af dem? Hvor mange var de, og hvorfor blev de ikke boende på egnen?

Det er vist meget passende at slutte med sådan en række spørgsmålstegn.

Efterskrift

Midt i marts 1980 var jeg tilfældigvis tilstede på Nationalmuseet, da et nordsjællandsk ægtepar indleverede en fantastisk velbevaret bronceøkse af samme type som fig. 4. Denne nye bronceøkse er ikke blot den fineste af familien vi

endnu kender, den er også udsmykket i typisk per.V-stil og sikrer dermed dateringen af fig. 4. Desværre ved man ikke, hvor den nye økse blev fundet, den forrige ejer boede i Asminderød, men det er jo lidt lidt at gå efter. Det ville øge fundets betydning enormt, hvis man kunne finde frem til hvilken nordsjællandsk mose den kommer fra. Måske læserne kan hjælpe. »Asminderød«-øksen er afbildet og beskrevet i Nyt fra Nationalmuseet 1980 nr. 7 (Vebæk 1980).

Henrik Thrane.

LITTERATUR

Aner, E. & Kersten, K. 1973, Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises I, Neumünster.

Baudou, E. 1960, Regionale und chronologische Einteilung.

Becker, C. J. 1947, Mosefundne Lerkar, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, København.

» 1956, i K. Bröste og J. Belslev-Jørgensen. Prehistoric Man in Denmark I, København 1956.

Behm-Blancke, G. 1962, Höhlen, Heiligtümer und Kannibalen, Leipzig.

Broholm, H. C. 1946, Danmarks Bronzealder III, København.

Glob, P. V. 1965, Mosefolket, København.

Halbert, L. 1955, Bronze Age Finds from Lyngsjøn, Meddelanden från Lunds Universitets historiska Museum 1955–56, 211–223.

Jensen, J. 1973, Ein neues Hallstattschwert aus Dänemark, Acta Archaeologica XLIII, 115–164, København.

» 1978, Kultøkser fra bronzealderen, Nationalmuseets Arbejdsmark 1978, 17–26.

Petersen, H. 1888, Vognfundene fra Dejbjerg Præstegårdsmose, København.

Ramskou, T. 1964, Fra bunden af en brønd, Skalk.

Stjernquist, B. 1963, Präliminarien zu einer Untersuchung von Opferfunden, Meddelanden från Lunds Universitets historiska Museum 1962–63, 5–64, Lund.

Thrane, H. 1965, Nye mosefundne celtskafter af træ fra Danmarks Oldtid, Aarbøger f. nordisk Oldkyndighed og Historie 1964, 72–81, København.

» 1975, Europæiske forbindelser, Nationalmuseets Skrifter, arkæol.hist. række no. XVI, København.

Vebæk, C. L. 1978, Gudinden i åen, Skalk.

» 1980, Utroligt, men sandt! Nyt fra Nationalmuseet 1980 nr. 7, 10–11, København.

Winter, J. 1929, Langeland, Rudkøbing.

Tegningerne er udført af forfatteren 1955. Oplysningerne om fundforholdene findes i Nationalmuseets arkiv (I afd.). Hillerød kommune har hjulpet med lokaliseringen af fundstederne.

FORENINGSMEDDELELSER

Lørdag den 31. maj 1980 var der udflugt til Hjortholm, Sophienholm og Marienborg ved Frederiksdal. Efter udflugten afholdtes den ordinære generalforsamling kl. 17 i Virum kirkes krypt. Formanden bød velkommen, og efter dennes forslag valgtes

1. stadsbibliotekar Svend Esbech til dirigent,
   som konstaterede, at generalforsamlingen var lovlig.
2. Årsberetning
   a. Formandens beretning:
      Det forløbne år siden sidste generalforsamling, der først blev afholdt den 15. september 1979 i Hillerød, må karakteriseres som et overordentlig stille år. Den første offentlige aktivitet siden da er den udflugt og den generalforsamling, som afholdes i dag, den 31. maj 1980, og endda uden for amtet. Bestyrelsen har afholdt 2 møder, den 27. november i Skibby og den 17. marts i Hørsholm.

      Et gennemgående punkt på disse 2 bestyrelsesmøder har været udgivelsen af årbogen for 1981, Historisk Samfunds 75 års jubilæum. Lektor Ring vil i sin beretning fra skriftudvalget komme lidt nærmere ind på de overvejelser, man har gjort sig. Jeg vil imidlertid gerne med udgangspunkt i disse overvejelser komme med et par principielle betragtninger, som også er fremført i bestyrelsen.

      Frederiksborg Amts Historiske Samfund har i henhold til sine vedtægter som eet af sine formål at udgive en årbog eller andre bøger, hvori emner af den lokale historie behandles på en let læselig måde. Gennem mange år har Historisk Samfund været alene om at bidrage med artikler og afhandlinger af lokalhistorisk karakter. Takket være en stærkt vågnende interesse for de lokale områder i befolkningen og deraf følgende også større bevågenhed fra bevilgende myndigheder er der sket det glædelige, at lokalhistoriske museer, foreninger og arkiver er skudt op i de senere år, og disse foreninger og institutioner udfører et energisk opsøgende arbejde, som også lejlighedsvis giver sig udslag i en publikationsvirksomhed. Bestyrelsen for Historisk Samfund ser dette som en særdeles positiv udvikling og kan kun som den »gamle« i amtet være med til at støtte disse bestræbelser.

Men – der er et men, som jeg dog gerne vil prøve at vende til et positivt men. Museer, arkiver, foreninger og Historisk Samfund, alle skal for det første søge de samme offentlige midler, de samme fonds til deres virksomhed, for det andet skal de ikke konkurrere og for det tredie bør der ske en eller anden form for koordination, så man undgår såvel konkurrence som overlapning. Jeg mener, at der allerede er gjort en spæd begyndelse til dette med en samtale mellem formanden for LAFA (Lokalhistoriske Arkiver i Frederiksborg Amt), Anders Friedrichsen, og Kenno Pedersen, Helsingør, på den ene side, og vort eget skriftudvalgs formand, Henning Ring, og jeg selv på den anden. Ved denne lejlighed drøftedes netop de tanker om jubilæumsudgivelsen for Historisk Samfund og nogle sammenfaldende idéer fra LAFA's side – og jeg kan oplyse, at der som et resultat af denne drøftelse ret snart vil tilgå museer og arkiver en forhåndsmeddelelse om de tanker, vi gør os om indholdet af denne bog, som Ring vil fortælle om senere.

I mange af disse sammenhænge er vi jo også de samme personer med forskellige kasketter og minespil, så min konklusion på disse betragtninger skulle være, at de respektive institutioner, foreninger, arkiver og Historisk Samfund nedsætter en fælles gruppe med det primære formål for nogle år ad gangen at orientere hinanden om den udgivelsesvirksomhed, man hver især planlægger. Jeg tror jeg er i overensstemmelse med formanden for LAFA om det hensigtsmæssige heri.

Udarbejdelsen af den lokalhistoriske bibliografi over litteratur om Frederiksborg amt, som er omtalt på de sidste generalforsamlinger, skal også nævnes her. Det lykkedes at få amtsbevillingen i hus for 1980, men nogen usikkerhed knytter sig til det videre forløb. Fra centralbibliotekets og fra lokalredaktionens side sætter vi nu vor lid til, at en ansøgning om tilskud til færdiggørelse ledsaget af en oversigt om omkostningerne til den endelige trykning og udgivelse kan løsne op så meget, at arbejdet kan fuldføres i een arbejdsgang uden unødig standsning, der kunne medføre, at arbejdet kommer til at stå som en torso. Jeg mener personlig, at der er grund til en vis behersket optimisme.

Vort aktuelle medlemstal er ca. 800. Der har været enkelte udmeldelser i årets løb, men status quo er nogenlunde opretholdt, og der er grund til at sige tak for medlemmernes interesse og at glæde sig til at gå ind i 75-året med et pænt medlemstal.

Som sædvanlig skal her udtrykkes tak til de offentlige myndigheder – kulturministerium, amtskommune, de kommuner, der har ydet støtte i det forløbne år, og til de private institutioner, banker og sparekasser.

Endelig en tak til mine kolleger i bestyrelsen – særlig skriftudvalget ved dets formand Henning Ring og turudvalget ved H. C. Jarløv for veltilrettelagt udflugt.

b. Skriftudvalgets beretning ved H. Ring:
Ved sidste generalforsamling bebudede jeg, at årbogen for 1980 nok ville indeholde en større artikel om Snekkersten gennem tiderne. Det er desværre ikke blevet til noget, hvilket udvalget beklager.

Den nye årbog for 1980 er i arbejde, og den kommer til at indeholde flere artikler, også nogle minder fra vor indsamling. Vi håber at få den udsendt i oktober–november d. å.

Jubilæumsårbogen i 1981 er også i gang, men dens indhold er det for tidligt at sige noget præcist om ud over, at billeder vil spille en central rolle.

c. Turudvalgets beretning ved H. C. Jarløv:
I efteråret 1979 blev der ikke afholdt nogen egentlig udflugt, men som omtalt i årbog for 1979 havde samfundet arrangeret møde 15. september i Frederiksborg slots foredragssal, hvor fhv. museumsdirektør Jørgen Paulsen holdt foredrag med lysbilleder om »Museumsoplevelser« fra hans tid som leder af Frederiksborgmuseet.

Ved dette møde udtrådte J. Rosenkilde af bestyrelsen, og turudvalget består nu af fru Anna Esbech, Ølstykke, P. C. Nielsen, Hørsholm, og H. C. Jarløv, Virum.

Næste tur påtænkes afholdt 6. september d. å.

3. Regnskabet ved kassereren.
Det gode regnskab blev gennemgået og godkendt uden diskussion. Det findes længere fremme i årbogen.
4. Medlemskontingentet
blev efter bestyrelsens forslag uændret 50 kr.
5. Valg til bestyrelsen.
Alle blev genvalgt, og desuden indvalgtes arkivar Kenno Pedersen, Helsingør.
6. Til revisorer
genvalgtes bankkasserer Morten Gad, Farum, og kontorchef J. Dige, Hillerød.
7. Forslag fra medlemmerne.
Ingen.
8. Eventuelt.
Herunder drøftedes det ønskelige at få flere medlemmer, hvorved årbøgerne ville billiggøres.

REGNSKAB

DRIFTSREGNSKAB FOR PERIODEN 1/4 1979 TIL 31/3 1980

Indtægter:	1980	(1979)
Medlemskontingenter	38.326,00	39.268,00
Tilskud:		
Kulturministeriet	4.000,00	7.200,00
Kommuner	6.650,00	3.450,00
Frederiksborg Amt	6.500,00	14.000,00
Sparekasser	3.000,00	4.500,00
Banker		1.000,00
Carl Julius Petersens Hjælpefond	5.000,00	4.000,00
Salg af årbøger	8.265,42	30.376,80
Henlæggelse til udgivelse af årbog		2.975,30
Renter	3.462,88	1.357,36
	75.204,30	108.127,46

Udgifter:		1980	(1979)
Udsendelse af årbog:			
Honorar	2.400,00		7.660,00
Trykning	36.557,20		55.664,37
Forsendelse	4.275,30	43.232,50	5.789,85
Møder og foredrag		3.026,30	1.503,34
Opkrævning af kontingenter		2.146,88	2.604,79
Kontorartikler m. v.		1.898,32	1.373,16
Kontingent Lokalhistorisk Fællesforening		1.692,50	2.045,77
Gaver		161,60	483,40
Årets overskud		23.046,20	31.002,78
		75.204,30	108.127,46

STATUS PR. 31/3 1980

Aktiver:

Kasebeholdning		8.176,80	13.549,19
Sparekassebeholdning		54.835,49	30.226,22
Girobeholdning		5.028,76	514,46
		68.041,05	44.289,87

Passiver:

Forudbetalte kontingenter		100,00	100,00
Skyldig moms		704,98	
Egenkapital pr. 1/4 1979	44.189,87		
+ årets overskud	23.046,20	67.236,07	44.189,87
		68.041,05	44.289,87

Helsingør, den 20. maj 1980.

S. Riis-Vestergaard

Foranstående driftsregnskab og status har vi gennemgået og fundet i overensstemmelse med foreningens bogføring. Beholdningernes tilstedeværelse har vi konstateret.

Morten H. Gad *J. Dige*

BESTYRELSEN

Formand: Overbibliotekar Erik Buch Vestergaard, Hovedbiblioteket Marienlyst allé, 3000 Helsingør, tlf. (02) 21 73 00; privat Kongevej 54, 3000 Helsingør, tlf. (02) 21 46 04.
Sekretær: Landsretssagfører Aase Gedde, Hostrupsvej 9, 3400 Hillerød, tlf. (02) 26 27 63.
Kasserer: Sparekassedirektør S. Riis-Vestergaard, Sparekassen SDS, Prøvestenen 4, 3000 Helsingør, tlf. (02) 22 44 66.
Museumsdirektør dr. phil. Povl Eller, Frederiksborg Slot, 3400 Hillerød, tlf. (02) 26 04 39.
Provst K. Tofte, Skibby præstegård, Selsøvej, 4050 Skibby, tlf. (02) 32 82 32.
Skriftudvalget: Museumsdirektør dr. phil. Henning Henningsen, Handels- og Søfartsmuseet, 3000 Helsingør, tlf. (02) 21 06 85.
Arkivar Kenno Pedersen, Helsingør Bymuseum, Hestemøllestræde 1, 3000 Helsingør, tlf. (02) 21 00 98 og 21 01 47.
Lektor H. Ring, Toftemosevej 23a, 3100 Hornbæk, tlf. (02) 20 25 28.
Auditør, museumsleder Torben Topsøe-Jensen, Sophienbergvej 14, 2960 Rungsted K., tlf. (02) 86 38 25.
Turudvalg: Forstkandidat H. C. Jarløv, Fuglsangsvej 44, 2830 Virum, tlf. (02) 85 02 11.
Lektor P. Chr. Nielsen, Folehavevej 21, 2970 Hørsholm, tlf. (02) 86 10 49.
Arkivleder Anna Esbech, Ryttervænget 56, 3650 Ølstykke, tlf. (02) 17 83 49.
Indmeldelser sker til sekretæren.
Henvendelser vedrørende årbogen til H. Ring.

SALG AF SAMFUNDETS BØGER

De sidste 3 årgange fås hos fru Inger Nielsen,
Folehavevej 21, 2970 Hørsholm, telefon (02) 86 10 49.

Tidligere årgange hos antikvarboghandler Aa. Arendrup,
Frederiksborg Antikvariat,
Æblehaven 10, 3400 Hillerød, telefon (02) 26 07 58.

LOVE FOR FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

Vedtaget på generalforsamlingerne 20. februar 1967 og 17. maj 1968

1. Samfundets formål er at vække og nære den historiske sans ved at fremdrage den stedlige historie og værne om de synlige fortidsminder, der findes i amtet.
2. Formålet søges hovedsagelig nået dels ved udgivelsen af en årbog eller andre bøger, hvori emner af den lokale historie behandles på en let læselig måde, dels ved at tilskynde til og mulig fremhjælpe udgivelsen af større bearbejdelser af historiske emner, der særlig vedrører amtet, samt ved afholdelse af møder og udflugter.
3. Medlemskontingentet fastsættes af generalforsamlingen. Medlemmerne modtager gratis samfundets årbog.
4. Samfundets bestyrelse består af mindst 7 medlemmer, der vælges af generalforsamlingen. Bestyrelsen konstituerer sig selv. Generalforsamlingen vælger tillige 2 revisorer.
5. Til varetagelse af stedlige opgaver kan bestyrelsen vælge et eller flere medlemmer, der er villige til at virke for samfundets interesser, til repræsentanter for dette.
6. På den årlige, ordinære gneralforsamling aflægger bestyrelsen beretning og forelægger det reviderede regnskab til godkendelse. Regnskabsåret er fra 1. april til 31. marts.
7. Generalforsamling indkaldes ved meddelelser i dagbladene eller ved direkte indbydelse, der sker mindst 14 dage forud. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, indgives til bestyrelsen mindst 8 dage forinden.
8. En ekstraordinær generalforsamling kan indkaldes, når bestyrelsen finder, at der er grund dertil, og skal indkaldes, når mindst 25 medlemmer stiller skrftligt forlangende derom. Den afholdes efter bestyrelsens bestemmelse.
9. Beslutning om samfundets opløsning og om anvendelse af samfundets midler kan træffes på en generalforsamling med to trediedeles majoritet, hvor mindst en trediedel af medlemmerne har givet møde.
10. Ændringer i lovene skal, for at være gyldige, vedtages på to generalforsamlinger, hvoraf den ene skal være ordinær.

STIKORDSREGISTER

(sidetal i parentes betegner billeder)

Alme i Nordsjælland 33
Anholt 5, 12, 13f
Andersen I. C., fisker i Hornbæk 11
– Peter (Store Bjørn), fisker i Hornbæk 14
– Peter Kr., fisker i Hornbæk 28–29
Axeltofta i Skåne 43

Bardenfleth, lodsinsp. 12
Bel Colle's Farm i Rungsted 48
Bernild Holger red. 36
bjærgeløn (fordeling) 9
Blidstrup 41
bronzealderen 41 f. 61 f.
bronzeøkser 61 f.
bryder 53–54
Brøndsted 64
Bröste Kurt, antropolog 62
Bulbakke 25
Bøllemosen 63
bønder (selvejere) 52 f.

Cahors i Fr. 48
Caroline Mathilde dansk dronnning 49
Charlottenlund 49
Christensen Hans Jørgen, slagtermester i Niverød 39
Christiansen Bodil 39–40
Collin Jonas (1840–1905), zoolog 6

Dansk Fiskeriforening 6, 10
Dansk Fiskeritidende 6
Dansk Folkemuseum 8
Domsten i Sv. 29
Drechsel Chr. F. (1854–1927) kaptajn 6 f, 10, 12, 13

Ellekilde Hans, forfatter 23
Ellekilde Hage 25
Erik Glipping da. konge 56
Eriks Sjællandske Lov 52 f.
Esrom kloster 51 f.
Esrom sø 51

Fem Høje 26
Fischer, kaptajn 28
fiskerejser 5
fiskerilov (den første) 1888 6
fiskeriudstilling 7
fiskeriundersøgelser 5 f.
fledføring 55 f.

Frederiksborg stutteri (opr. 1564) 51
Frederiksholms Tegl- og Kalkværk 46, 48
Fredensborg 26

Galstadøksen 64
Garildsen C., skipper fra Stavanger 27
Gilleleje Museum 41
Grevens Vænge 64
Grib skov 51 f.
Graae Julius, dir. 46
gårdsædeboer 54
Gårsdal i Midtjylland 42

Hansen Johannes, faktor 36
Hasfeldts frk. bibliotek 49
»Hauch« inspektionsskib 10
Hellebæk 6
Helsingør 14
Helsingør–Hornbæk banen 10
Helt, bogbindermester i Hillerød 37
Herlevsen, oberstløjtnant 48
Hesselbjerg 41
Hillerød 36 f, 61 f
Hillerød Teglværk 46
Hirschholm slot 48
Hoff Annette cand phil 51 f
Hoffmann K., lærer i Hornbæk 29
Holm J. Chr. Nielsen, fisker i Hornbæk 28
Hornbæk 5 ff
– Brandsprøjte 29
– Drachmann-stenen 23
– Havn 20 ff, (23)
– Havnefest (første 1881) 21
– Lars Kuhlmannsvej 12
– Lochersvej 29
– Skole 10
– Stejlepladser 8, 23 ff, (25)
– Stokken 8, 22 ff
– Tødepladsen 9
– Understøttelsesforeningen for tabte redskaber 13
– Willemoësvej 10
Høm i Sydsjælland 42
Hørsholm 45, 49

indenrigsministeriet 6
inderste (landarbejder) 54–55
ishuse 39–40
isning 39–40
isvinteren (1892) 16

Jacobsen C. B. i Hillerød 61
Jensen Julius, fisker i Hornbæk 28
Jeppesen Sv. Vilh., fisker i Hornbæk 28
Johansen Svend 23
Johnsen N., styrmand 27
Jyske lov (fra 1241) 52
Jægerbakken 37
Jørgensen Jørgen Anker, typograf 33 ff

»kongen« 11
Korneliussen Engelbreckt, fisker i Hornbæk 28
– Kristian (kaldet Kr. Spillemand), fisker i Hornbæk 28
»Kronprinsen« Hotel i Hillerød 37
Krøyer Henrik, zoolog 5 f
Kulnmann Frederik, indvandret tysk minearbejder 9
– Johannes Frederiksen, sadelmager 9
– Lars Frederik (1833–97), fisker i Hornbæk 5 f, 9 ff
kvaser og kvasefiskeri 5 f, 13 ff
København 5, 14
Køhler Carl, murermester 46
– Franz (1805–72), tysk håndværker 45–46
– Oscar, etatsråd 46
– Viggo, tømrer 46 ff
– Vilhelm, murermester og fabrikant 46

ladegårde 58
landboer (fæster) 54
landbrugsministeriet (opr. 1896) 6
landskabslove 52
Larsen Anders Svendsen (kaldet Anders Hull), fisker i Hornbæk 28
– Niels, lærer i Hornbæk 10
Lauritsen, rebslager i Hornbæk 25
Locher Carl, kunstmaler 24
– Jens, forfatter 11

Malmgren Marie (1814–1904) 45
Margrethe II ,dronning af Danmark 48
Marie Larsdatter 9
Mathiassen Therkel, arkæolog 42
Mikkelborg 39
Mogensen Peter, fisker i Hornbæk 11
Munck Kirsten (f. Graae) fru 45 ff
Mynster, biskop 10
Mørk frk. manufakturhandler 48

Nielsen J., kaptajn 27
Niverød 39
Nivå 39
Nordborg, kaptajn 27
Nordsjællands Venstreblad 36
Nosaby i Skåne 43
Nødebo 51

oldermand 8
Ordrup Gymnasium 49

Paladshotellet i København 47
Pallesen, bogtrykker i Hillerød 38
Petersen G. C. Joh. (1860–1928), dr. phil. 6
– Jørgen, fisker i Hornbæk 13
– Mogens, kroejer i Hornbæk 27
Pibervang i Grib skov 51 ff
Pii J., maler i Hornbæk 23, 25
Poulsen Sv., fisker i Hornbæk 29
Pølåen 63

Rasmussen, Svend, vognmand i Hornbæk 27
Roden E., skibsreder fra Stavanger 27
– H., kok fra Stavanger 27
Rungsted 39
røgeri (som bierhverv) 33
Rønne Karl, fh. lærer 5 f

Salpetermosen 61 f
Sandflugtsloven (1861) 8
Skydehøjsgård 45 ff
Smidth A. I. (1809–68), skuespiller 6
Sneum Nikolaj, tømrermester i Hornbæk 23
Snoghøj i Jylland 42
Sofienborg 66
Sperling Edv. A., præst i Hornbæk (1887–1911) 12
Stavanger 26, 27
Steen Dagmar (f. Køhler) (Tante Das) 46
– Julius, præst i København 46
strandfoged 9
strandinger 25 ff
Struensee J. Fr., greve 49
Svitzers bjærgningsentrep. 26
Sørensen Chr., skræddermester i Hillerød 37

Thomsen, general og folketingsmand 10, 29
Tilvilde 36
træsko (fremstilling) 33 ff
tyende 55
Typograf-Tidende 36
typografuddannelse 36 ff

Valby i Nordsjælland 36
Valdemar prins 6
Vedbæk 39
»Vesterpris« pension i Tisvilde 36

Ørsnes Henning, kunstmaler 43

årsildpenge (fiskeriafgift) 8

Den store billedindsamling
1977-79 gav mange fine
illustrationer til fortiden.
Se f.eks. dette omslagsbillede fra
August Abbens forretning
i Jernbanegade i Frederikssund
fra omkring 1900.
Vi opfordrer hermed til stadig
værn om og aflevering
af billeder og film
til amtets forskellige
lokalhistoriske arkiver.

ISBN 87 87415 14 3

FRA

FREDERIKSBORG AMT

UDGIVET AF
FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

REGISTER OVER PERSON- OG STEDNAVNE
TIL ÅRBØGERNE FOR
1976, 1977, 1978 og 1979

HILLERØD
C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
CLAUS BONDESEN
1980

INDHOLDSFORTEGNELSE

til årbøgerne 1976, 1977, 1978 og 1979,
som i registrene er betegnede med I–IV

Henning Ring: Helsingørs rådhus	I	7– 85
O. M. Olsen: Barndomserindringer	II	7– 21
Hans Jørgen Petersen: Mit levnedsløb	II	23– 39
Karl Rønne: Sommerminder fra et hornbækhjem	II	41– 55
Christian Hansen: En landsbysmedesøns erindringer	II	57– 73
Elvira Jørgensen: Helsingør omkring 1910, Marketendergården, Kongensgade 7	II	75– 86
Laurits Jørgensen: Erindringer fra en svunden tid	II	87– 97
Orla Boye Nielsen: Tidsbilleder og oplevelser fra Helsingør	II	99–122
Karl Nielsen: Af en landbodrengs levned	II	123–161
Nekrolog over Carl Petersen, Gilleleje	II	163–164
Karl Rønne: Hornbæk i historieklip	III	7– 96
Ebba Nielsen: Damptærskemaskinen	III	97–102
Samme: Landliggere	III	103–107
Børge Pontoppidan: Erindringer fra Helsingør	III	108–114
Knud Schwalbe: Da husene på skrænten brændte	III	115–118
Nekrolog over Karl K. Nielsen, Værløse	III	119–121
Nekrolog over H. C. Terslin, Gilleleje	III	121–122
H .L. Sørensen: Græse by og sogn	IV	7– 17
Chr. Sletten: Funkevang – Funkemor	IV	18– 19
Samme: Fantasiens ø	IV	20– 22
Svend Wandall: Det gamle hotels brand	IV	23– 28
Olaf Lindberg: En maskinarbejders erindringer	IV	29– 46
Henrik Riff: Om bjærgelaget i Ålsgård og en hel del andet	IV	47– 90
E. Chr. Spangbo: Bydreng i Helsingør omkring 1. verdenskrig	IV	91– 98

Årbøgerne er på Frederiksborg Amts historiske Samfunds vegne udgivet af Skriftudvalget:
Henning Henningsen, Ole Jellingsø, H. Ring og Torben Topsøe-Jensen

Registrene er udarbejdet af H. Ring

NAVNEREGISTRE

til årbøgerne 1976, 1977, 1978 og 1979 betegnet I, II, III og IV.
Der findes kun henvisninger til de i indholdsfortegnelsen nævnte artikler.
Tal i parentes angiver billeder.

PERSONNAVNE

Ackermann, bestyrer i Helsingør II 35.
Adam af Bremen III 18.
Agerstrøm, jomfru, vaskeriejer i Helsingør IV 35.
Alexander III, rus. kejser III 62.
Alexandersen Anna fru IV 80.
Amelung, murer i Ålsgårde IV 84.
Andersen Aug., fisker i Hornbæk III 65.
– E., skomagermester i Hornbæk III 82.
– Frida II 41, 46.
– H. C., forfatter II 75.
– Jens Chr., fisker i Hornbæk III 61.
– Jensine II 43.
– Nexø Martin, forfatter IV 38.
– Niels, hjulmand II 13.
– Peter (Store Bjørn) (1836–85), fisker i Hornbæk III 69, 71.
– Peter, kaperfører fra Hornbæk III 42, 47, 61.
– Peter, fisker i Hornbæk III 85.
– Sofie, fiskerkone i Hornbæk III 73.
– Svend, kaperfører fra Hornbæk III 41.
– Tage III 87.
– Viggo, fisker II 41, 42, 55.
Andreasen, frk., økonoma i Helsingør IV 92.
– Carl, fisker i Hornbæk III 65.
– Niels, fisker i Hornbæk III 65.
Andrup N., museumsdirektør IV 22.
Asmund Carl S., lektor i Helsingør III 109.
Bache Lars, færgemand i Helsingør III 40.
– Svend Nielsen, fisker i Hornbæk III 30.
Bachmann Henrik IV 9.
Bagger C. F., lærer i Hørup IV 15 ff.
– Hans, biskop IV 16.
Bakkemand Anders i Ålsgårde IV 79.
Bang, fru i Fredensborg III 115, 118.
Barrison Abelone (Lona), danserinde IV 65 ff.
Baumgarten H. H. og Burmeister I 51, 52, 64.
Bech A. N., lærer i Græse IV 14.
Belfour, købmand i Helsingør I 68.
Benthin, frk. IV 75.
Bentzen Marie, boghandler i Helsingør IV 91, (93), 94.
Bentzon P., etatsråd III 76.
Benzon Jens, kammerherre I 14.
Berg, rektor i Hillerød IV 19.
– Sigurd, politiker II 67, IV 11.
Bille, redaktør IV 52, 73.
– Steen, kaptajn IV 70.
Bjælkerup, fru økonoma på Kronborg II 27–28.
Blaumüller Edv., digter IV 12.
Bleriot, fransk pilot IV 37.
Blicher St. St., digter III 48.
Bloch Carl, kunstmaler IV 73.
Blücher F., general III 62.
Bonde, gæstgiver i Hornbæk II 53, III 78,80.
Booth William, grundl. af Frelsens Hær II 67.
Brammer, teglværksejer i Helsingør III 112.
Brandt Hans N., skibsreder III 40.
Bredtfeldt, snedkermester ved Fredensborg Slot III 115 f.
Bregnø J. J., billedhugger III 86.
Brun, møller i Lønholt II 69.
Brygger Julius, III 30.
Brüel, fabrikant i Helsingør III 112.
Brünniche Einar, læge dr. med. III 75, 77.
Brøns, lærer i Græse IV 14.
Bülow, by- og herredsfoged I 14.
Bækker Christian, fisker II 49.

Carl XV, sv. konge IV 21.
Christensen Jens, kaperfører fra Hornbæk III 43.
– Peder, borgm. i Helsingør II 86, IV 33.
– Svend, fisker i Ålsgårde IV 79.
– provst i Slagslunde II 93.
Christian II, da. konge IV 9.
– III, da. konge III 22.
– IV, da. konge II 8, IV 10, 18.
– V, da. konge I 12.
– VI, da konge III 27.
– IX, da. konge II 12, 58, III 62, 111, 112, 117.
– X, da. konge III 87.
Christiansen Karen, II 44.
Christoffersen, Peter fisker i Hornbæk III 65.
Cohen, overretssagfører III 112.

Collin Edvard, etatsråd IV 51, 52.
Cornelius Peter, kgl. kammersanger IV 32, 39.
– Siegfried (Cosper), tegner IV 39.
Corneliusdatter Cathrine III 44.
Crone Vilhelm Christopher, politim. i Helsingør, politidir. i Kbh. I (21), 26 ff, 39, 48, 49, 64, 75.
Culmsee Vald., fabriksejer III 63, 80.

Danielsen Christen, kaper IV 68.
Dankau V., præst i Hornbæk III 83.
Danner Louise, grevinde IV 20.
David C. N., professor I, 15, 51.
Deventier, slagtermester i Hornbæk II 46.
Drachmann Holger, forfatter III 71 ff, 82, 86, 113.

Eckersberg C. W., kunstmaler III (28), 29, 55,
Ellah, generalkonsul i Helsingør I, 60, 68.
Ellekilde Edward, fisker II 52.
– Gudmand, tømrermester i Ålsgårde IV 85.
Elving (opr. Nielsen) Ingeborg, frk. III 110.
Endorp-Petersen Inge, svømmelærerinde i Ålsgårde IV 87.
Engelbrecht, gårdejer i Hornbæk III 80.
Erlandsen Kristian, fisker i Hornbæk III 61.
Eriksen Peder, fisker i Hornbæk III 30.
Eskildsen, meutejæger ved Fredensborg Slot III 15.
– , skovfoged i Hornbæk III 54.
Ewald Johs., digter III 28, 29.

Falck-Hansen Willy, cykelrytter IV 91.
Falkenberg Viggo III 111.
Fangel Christian, præst i Tikøb III 37, 38, 39.
Feddersen Johannes, kaperfører fra Hornbæk III 44.
Fensmark-Hansen, bankbestyrer i Hornbæk II 46.
Fleron IV 65 ff.
Forsmark II 85.
Frandsen, tømrermester i Fredensborg III 115.
Frederik II, da. konge I 9, 11, 38, II 8, 13, III 23.
– VI, da. konge III 38.
– VII, da. konge III 62, IV 20 ff, 70.
– VIII, da. konge II 15.
Fremming, gymnastiklærer i Helsingør II 109–110.
Friis Anna Regne, pensionsejer i Hornbæk III 76.
– F. F., kgl. bygningsinsp. I 26, 31.
Friis-Jensen P., overlærer i Helsingør II 113.
Funche Johan, fiskemester IV 18.

Gad Knud Henning, skibsklarerer I (24), 27 ff, 39, 49, 53, 62.
Garboe Rasmus, præst i Tikøb III 26, 29, IV 66.
Geelmoyden A. G., lærer i Græse IV 13.
Gercke Caroline IV 72.
Gert v. Groningen, stenhugger I 11.
Giøe Birgitte IV 9.
– Mogens, rigshofmester IV 9.
Glørfeldt, kontorchef i Helsingør I 59.
Gotfredsen, cigarhdl. i Fredensborg IV 26.
Gram v., amtmand III 10, 26.
Griffenfeld, da. storkansler IV 16.

Hage, godsejer (Nivågård) II 66, 67.
Hagemann G. A., gehejmekonferensråd IV 38.
Hammer, mælkemand i Hellebæk II 26.
Hannemann, købmand i Hornbæk II 47.
Hansdatter Ellen II 7.
Hansen, politibetjent i Fredensborg III 118.
– A., præst II 58.
– Christian, smed i Langstrup II 57 ff.
– Cornelius, lærer i Gilleleje III 44.
– Erland, skomager i Hornbæk III 54.
– Ernst, fisker i Ålsgårde IV 63.
– F. E. J., tegnelærer i Helsingør III 110.
– Guttorm, lods IV 50.
– Harald, købmand i Helsingør IV 91.
– Jens, smed i Langstrup II 57 f, 66 f.
– Jeppe, murermester i Hornbæk II 53.
– Lars (Las) (Kattelas) i Ålsgårde IV 75.
– Lars, skræder i Slangerup II 8.
– Lauritz, fisker i Ålsgårde IV 60.
– Magnus, delikatessehdl. i Helsingør II 26–27.
– Niels Frederik, landsretssagfører i Helsingør III 110.
– Nikolaj, kromand i Hornbæk III 84.
– »Tykke« Peter, fisker II 52.
– Peter, restauratør i Fredensborg IV 26–27.
– Robert fru IV 83.
– Sofie II 8.
– Sophus, savskærer i Helsingør II 79 ff.
– Svend fisker i Gilleleje III 32.
– Valdemar, elektriker II 55.
– Wilhelm, hotelejer i Fredensborg IV 28.
– Wilhelm G. J., slagtermester, digter og komponist i Helsingør II 105, 121.
Hansson Gustav II 57.
– Per Glad, smed II 57.
Hartelius J. P., snedkermester i Ålsgårde IV 30, 83.
Hassel August, billedhugger IV 83.
Henriksen, skomager i Fredensborg III 115.
Herholdt J. D., arkitekt I 58.
Hetsch G. F., arkitekt, professor I 29, 62.
Hildinge C. O., overlærer i Ålsgårde III 10.
Hintz Poul III 111.
Hoffmann, lærer II 53, III 84.
Hoffmeyer, stiftsprovst II 93.
Holck, arkitekt i Hillerød III 118.
Holsøe Chr., arkitekt I 52, 54, (58), 69.
Holtzmann J. B. klokkestøber i København IV 10.
Hornemann L. H. III 87.

Hostrup J. C., præst og digter IV 20, 55.
Hostrup Schultz, justitsråd IV 52, 76, 90.
Howard John (1726–90), engelsk filantrop I 13.
Hul Peter, skipper IV 85.
Højrup, præst i Hornbæk II 53, III 83.

Jacobsen, fæstemand i Helsingør IV 96.
– Larsenius III 110.
– Peter, læge i Hellebæk IV 79.
Jastrau, slotsforvalter ved Fredensborg Slot III 116.
Jens, kaptajn III 30.
Jensen Anders, husmd. og fisker i Hornbæk III 30, 45.
– Anders, fisker i Hornbæk III 47.
– Gunhild (Skrut) i Ålsgårde IV (57), (59).
– Gudmand, fisker i Hornbæk III 86.
– Johannes, fisker i Hornbæk III 61.
– Kristian Bækker, fisker i Hornbæk III 85.
– Niels, daglejer og artillerist III 55.
– Ole (Jyde), fisker i Hornbæk III 48, 51.
– Peder, husmand og fisker i Hornbæk III 30.
Jessen, orlogskaptajn III 38.
Johansdatter Thora (1736–1814) IV 67.
Johansen, lærer II 60, 69.
– Lars, kaperfører fra Hornbæk III 44, 53.
– Peter, murermester i Hellebæk IV 83.
– Svend III 61.
– Viggo, kunstmaler III 71.
Josefa, Sct. Vincentsøster i Helsingør II 79.
»Julius«, karl II 139–141.
Jørgensen, Britta Morell, arkitekt I 83.
– C., skovfoged IV 18.
– Elvira fru 75 ff.
– Heinrich, lods og kaperfører fra Hornbæk III 43.
– Laurits, fhv. gårdejer i Stenløse II 87 ff.
– Lorentz, billedskærer II 70.

Kabell, ejer af Nordskovgård IV 83, 84.
Kammann, lærerinde i Helsingør IV 94.
Karlan Hans, fra Hundested II 69–70.
Kierboe Rasmus, brygger i Helsingør I 39, 49, 55, (60).
Kirck N. P., skibsklarerer i Helsingør I 18.
Kiørboe, præst i Græse IV 8.
Klog mand, Den store Jens i Ganløse II 19–20.
Kloge kone fra Rompebølle II 21.
Klydder Anton II 41.
Knudsen Anton, fisker og postbud II 52.
Kofod, kaptajn III 41.
Korneliussen Kristian (Spillemand), fisker i Hornbæk III 73, 74.
Krarup, læge i Veksø II 18 f.
»Krat-Karen«, klog kone IV 14.
Kristensen K., forvalter i Helsingør II 29, 31–32, 35–36.
Krogh, skovrider III 62.
Kronborg Peter, forfatter III 112.
Kryger Chr. J., prof. rektor i Helsingør III 108 ff, 112.
Krøyer P. S., kunstmaler III 71, 72, 73.
Kuhlmann Lars, fisker og havnefoged i Hornbæk III 63, (64).
Kyhl H., urmager i Kbh., I 53.
Køhler Vilh., murermester i Hørsholm I 52.
Kaarsberg H. B., præst i Græse IV 8.

Langermann, forpagter II 16.
Larsen A,, købmand I 18.
– Emil II 42.
– Henriett II 42.
– Jens (kaldet Mågen), fisker i Hornbæk III 30, 48, 73, 74.
– Johan, læge i Hornbæk II 53, III 77.
– Johs., bager i Hornbæk III 78.
– Johs., fisker i Ålsgårde IV 52, (77).
– Jørgen af Hornbæk III 45.
– Laurits Julius, lærer i Hornbæk III 84.
– Ludvig, fisker i Ålsgårde IV 47–48.
– Niels, lærer i Hornbæk III 54.
– Niels Bækker III 61.
Larsen-Jensen, dir. i Helsingør II 29.
Leedgaard Arthur, købmand i Kildekrog II 47, III 77.
– Niels (Jensen), købmand i Hornbæk III 77.
– Poul, købmand i Hornbæk III 77.
– William, købmand i Hornbæk III 77.
Legarth, købmand i Helsingør II 103.
Liebschitz, dekorationsmaler I 63.
Lima de Arthur Vianna, filosof og fotograf III 2 ,70.
Lind Hans Olsen, kaptajn i Hornbæk III 43, 44.
– Jens, kaperfører fra Ålsgårde III 40.
– Niels (Døveniels), fisker i Ålsgårde IV 49, 51.
Lindberg Jacob Chr., redaktør IV 33 ff.
– Karoline IV 29 ff.
– Olaf, maskinarbejder IV 29 ff.
Lindegaard P. M., lærer i Helsingør III 109.
Lindgreen, bagermester i Helsingør II 77.
Ljunggreen, tømrer i Hellebæk IV 74.
Locher Axel, billedhugger III 78, 85.
– Carl, kunstmaler III 72.
Lock Jens, smed i Hellebæk IV 67.
– Johanne Jensdatter IV 67, 85.
Lohmann, præst i Græse IV 8.
London Jack, am. forfatter III 114.
Lorentzen Sofus, overretssagfører IV 86.
Lund, kantor og lærer i Helsingør II 108–109.
Lundgreen Christian III 26.
»Lungen« (øgenavn) II 101.
Lynge Peder, rest. og ostehdl. i Frederikssund II 94.
Lützen, godsejer II 126–127.
Løwenørn Poul, søofficer III 32 ff.

Madelung Hans, proprietær II 58, 66.
– P. W., proprietær II 58.
– Thorvald, proprietær II 58, 66.
Magnus, smed II 13.
Malling Ove, forfatter III 29.
Matthiassen N. E. læge i Hellebæk IV 79–80.
Mehren v., kaptajn I 18.
Meyer Hans, klokkestøber i Helsingør IV 10.
Mogenesn frk., boghandler i Hornbæk III 78.
– Niels Peter III 61.
– Peter, købmand i Hornbæk III 38.
Moldenhaver, administrator ved Hellebæk gård IV 34, 52 ff, 78, 83.
Moltke, birkedommer og kammerherre II 58.
Monberg og Thorsen II 155.
Morten Vilhelm, torvehandler II 103, 104.
Mouritzen Jørgen, smed i Hornbæk III 53.
Munk, Holger, forfatter II 91.
Mynster, biskop III 54, 56.
Møllenbak Henrik i Helsingør I 18.
Møller Agnes fru III 112.
– , toldbetjent i Hornbæk III 53.
– Hou, lærer i Helsingør II 110.
Mønsted Peter, kunstmaler IV 81.
Mørk, læge i Farum II 18.

Nancke F. L. J., kgl. translatør og lærer i Helsingør III 109.
Nay Fr. W. Alexander (1822–83), tegner og litograf I 2.
Neppe, overberider IV 23.
Nielsdatter Birthe (1787–1871) IV 67, 68.
Nielsen, lærer i Græse IV 14.
– , lærer i Hornbæk III 66.
– snedkermester i Helsingør II 26.
– Albert, købmand i Helsingør II 25, IV 96.
– Andreas, handelsgartner i Hornbæk III 78.
– Bjørn, fisker i Hornbæk III 25.
– Chr., hestehandler i Helsingør II 100 ff.
– Ebbe III 97 ff.
– Gordon, kusk i Hornbæk III 87.
– Hans (kaldet Tollerist), fisker i Hornbæk III 73, 74.
– Hans (væver), fisker i Lynæs III 46.
– Jens, fisker i Hornbæk III 48.
– Jens, kaperfører fra Hornbæk III 44.
– Johannes, gårdejer i Hornbæk III 80.
– Karl, chauffør II 123 ff.
– Karl K. (»Kulsvieren«) fra Værløse III 119–121.
– Lars, kaperfører fra Hornbæk III 42.
– Mogens, kromand og kaperfører i Hornbæk III 43.
– Ole III 36.
– Orla Boye, maskinass. i Helsingør II 99 ff.
– Peter, kromand i Hornbæk III 84.
– Svend, hustømrer i Helsingør II 99 ff.
Nilsson Frants III 110.
Nyrop Martin, arkitekt I 70
Nødebo Karl, krovært i Fredensborg IV 28.

Olrik Jacob Baden (1802–75), borgmester i Helsingør I 18, (19), 26, 28, 39, 49, 57, 58 ff, 75.
Olsen, lærer i Hellebæk IV 54, 73.
– Arvid, fisker i Hornbæk III 30.
– Hans (se Lind).
– H. V., blikkenslagermester i Hornbæk III 67, 78.
– Jens, strandfoged i Hornbæk III 53.
– Jens Peter, politibetjent i Ålsgårde IV 60–61, 82–83.
– Johannes (Guldgraveren), fisker i Ålsgårde IV 49, 66.
– Niels, bådebygger i Hornbæk III 61.
– O. M., landmand i Ganløse II 7 ff.

Palladius Peder, biskop IV 10.
Pedersdatter Anne, krokone i Hornbæk III 52.
– Bente Christine III 47.
Pedersen, møller i Højsager II 69.
– Anders (Hul), fisker i Hornbæk III 73, 74.
– Anders, gårdejer (Slettegård) II 70.
– Harald, købmand i Hornbæk III 77, 78.
– Jens, kaperfører fra Hornbæk III 43.
– Laurits, overlærer i Helsingør I 9, 11, II 112, 114.
– Mogens (Hul), fisker i Hornbæk III 73, 74.
– Niels Chr., kroejer i Hornbæk III 52.
– Peder, smed i Hornbæk III 54.
– Svend, fisker i Hornbæk III 30.
Pehrsson Bengt Petter, krovært i Fredensborg IV 24.
Peter urmager II 7.
Petersen, hotelejer i Ålsgårde IV 32.
– , købmand i Helsingør I 18.
– Anna Eline (f. Malmstrøm), krokone i Hornbæk III 71.
– Carl, maskinfabrikant i Gilleleje II 163–164, III 69.
– Engelbrecht, lods og kaperfører fra Hornbæk III 44.
– Hans, træskomand II 16.
– Hans Jørgen, vognmand i Helsingør II 23 ff.
– Harald, købmand i Hornbæk II 43.
– Isak, skipper i Hornbæk III 36.
– Jens III 61.
– Knud, købmand i Ålsgårde IV 73.
– Kristoffer, fisker i Hornbæk III 73, 74.
– Lauritz, fisker i Ålsgårde IV 86.
– Mogens, kroejer i Hornbæk III 63.
– Mogens (den yngre), kroejer i Hornbæk III 71.
– Niels III 61.
– S. H. (1788–1860), maler og tegner I 8.
Pichard Chr., oldermand i Ålsgårde IV 86 f.
Pii Niels Jensen, kaptajn af Hornbæk III 61.
– Peter Nielsen III 61.
– Ole Pedersen, fisker og skipper i Hornbæk III 30.
Pilger Friederich, skoleholder i Hornbæk III 54.
Plesner J. E., lærer i Helsingør III 108–109.

Plessen Chr. S., godsejer III 28.
Plockross, overretssagfører III 76.
Plougmann, værtshusholder i Ålsgårde IV 32.
Poggenborg, bagermester i Helsingør III 110.
Poincaré, fr. præsident II 15.
Pontoppidan, købmand i Helsingør I 59, 60.
– Børge, ritmester III 108 ff.
– Henrik, forfatter IV 38.
– Ove III 108.
Poulsen Chr., forretningsbestyrer i Hornbæk III 78.
– Johannes, skuespiller III 114.
– Knud, fisker II 52.
– Niels, slagter i Hornbæk III 61.
– Sofus, slagtermester i Hornbæk II 46, III 78.
Povlsen Hans, stenhugger II 91–92.
Preus, cykelrep. i Helsingør IV 91.
Puls og Price, danselærerinder i Helsingør III 112.

Rasmussen, gymnastiklærer i Helsingør II 112.
– , proprietær i Langstrup II 66.
– Chr., folketingsmand III 112.
– Kaj, landbrugsmedhj. II 138.
– Lud., slotsass. ved Fredensborg Slot III 116.
– Sophus, stabshornist (dirigent) i Helsingør IV 95.
Ravn, regimentskirurg I 18, 20.
Rehfeldt, birkeskriver III 30.
Reiersen A. C., læge i Hornbæk III 77.
Rendsberg, fru pianist II 84.
Reumert, præst II 70.
Reuterdahl Cornelius, fisker i Ålsgårde IV 63.
– Stine IV (55), 63 f.
Rieff Hans Casper, soldat IV 66.
– Johan Chr. (1738–1816), bøssemager og fisker IV 67.
– Johan Friederich IV 85.
Riff Ane IV 55, (57).
– Carl, fisker i Ålsgårde IV 75–76.
– Emil, skovarbejder i Ålsgårde IV 58.
– Georg, fisker i Ålsgårde IV (59), 72 ff.
– Hans (1780–1868), fisker og færgemand i Ålsgårde IV 50, (51), 67 f.
– Helene Marie IV 80.
– Henrik (f. 1904), karetmager IV 47 ff.
– Lars, fisker i Ålsgårde IV 56, 75, 76.
– Lauritz, fisker i Ålsgårde IV 47, 56, (57), (59), 61, 66, 72, 79, 83, 87, 88.
– Margrete IV 56.
– Marie IV 78.
– Niels IV 56 f.
– Niels (1820–94) (Peter Hansen), fisker i Ålsgårde IV 50, (53), 70
– Peter, fisker i Ålsgårde IV 50.
– Peter Chr. Hansen, kaptajn IV 70.
Ring H., lektor I 7 ff.
Rohde F. W., garvermester i Helsingør I 28, 39, 49.
Rosenfalk Carl Julius, billedhugger I 62.
Rosenkrantz H. F., baron I 68.
Rosing Michael og Johanne, skuespillere IV 23.
Rugaard Daniel, folketingsmand IV 13.
– Peder, lærer i Græse IV 13.
Röhl J. U. III 10.
Rønne Henning H., reder III 40, 41.
– Karl, lærer II 41 ff, III 7 ff.
Rønnow Joachim, biskop IV 9.
Rørstrøm familien i Helsingør IV 95.
Raaber Lars Pedersen, kaperfører III 40 ff.

Sabroe Peter, folketingsmand IV 38.
Salicath, højesteretsadvokat I 14.
Sandholt, administrator ved Hellebækgård IV 81.
Saxtorph Mikkelsen, sanger II 120–121.
Schimmelmann E., greve III 44.
– Henrich Carl baron von IV 72.
Schlegel, fabrikant i Helsingør III 112.
Schlichting Carlsen C. P. A., kunstmaler IV 19.
Schou, birkedommer i Freednsborg III 118.
Schreiber, musiker i Helsingør II 80.
Schrøder Fritz, maler og artillerikaptajn III 114.
Schwalbe, malermester ved Fredensborg Slot III 116 f.
– Knud III 115 ff.
Schwartzenberger, murermester i Helsingør I 62, 63.
Schwarz-Nielsen, ritmester IV 89.
Seeger, kommunesekretær i Fredensborg III 115.
Seidelin Johs. Henrik Bernhard (1820–62), arkitekt I 22 ff.
Seidelin Conrad, murermester i Kbh. I 51.
Sildorf, malermester III 67.
Simon, Jøden IV 15.
Sisse Nes Oles i Græse IV 15.
Slettebo Søren, fisker i Hornbæk III 73, 74.
Sletten Chr. IV 18 ff.
Sofie (1557–1631), da. dronning I 11, 38, II 8.
Sonne, arbejder og købmand i Helsingør II 114–115.
Spangbo Enoch Chr., organist IV 91 ff.
Spangenberg, grosserer i Fredensborg III 117.
Sperling Edw., sognepræst i Hornbæk III 82.
Steen J. J., tømrermester i Helsingør I 51.
Stenbuck-Jensen, eddikebrygger i Helsingør IV 94.
Stenfeldt Jakob August, borgmester i Helsingør I 14, (15), 16
Sthen Hans Christensen, præst og digter II 109.
Stockmarr, skovrider III 12.
Strube, færgemand i Helsingør II 116.
Stæhr-Olsen, kunstmaler IV 64.
Suenson E., da. admiral III 61.
Svedstrup Alexander, forfatter III 78, 83, IV 31, 49, 79, 81.
Svend Sadelmager ved Fredensborg Slot III 116.
Svendsen Jens, fisker i Hornbæk III 73, 74.
– Kirstine III 54.
– Lauritz, fisker i Ålsgårde IV 84.
– Niels, skipper i Hornbæk III 54
– Per (Svend til Pers), fisker i Hornbæk III 73, 74.
– Rasmus, matros III 48.

Svitzer Em. Z., bjergningsentreprenør IV 47, 71, 88.
Sylvest, møller i Græse IV 11.
Sæby Poul og Fanny, kunstnere I 74.
Søgaard-Pedersen L., tømrermester i Helsingør IV 83, 84.
Søhus Jens, gårdejer i Hornbæk III 82.
Sørensdatter Kirstine Mathilde (1822–96) IV 70.
Sørensen, kartoffelhandler II 94.
– Chr., isenkræmmer i Hornbæk III 78.
– H. L., lærer IV 7 ff.
– L., melhandler i Helsingør II 99.
– Søren, gæstgiver i Hillerød II 8.

Tegner, kaptajn i Helsingør I 20.
Teisen, læge i Helsingør II 36, III 112, IV 95.
Terslin H. C., overlærer i Gilleleje III 121, 122.
Thalbitzer, konsul i Helsingør III 49.
Theelen, fransk flyver II 94.
Thies, skorstensfejer i Hellebæk IV 34.
Thomsen, fattiginspektør og kæmner i Helsingør IV 97.
– Oluf, lektor i Helsingør III 110.
Thune, skibsklarerer i Helsingør I 59.
Trapp C., murermester i Helsingør I 48.
Trolle Herluf, admiral IV 9.
Tscherning, major III 36.
Tvede, brændevinsbrænder i Helsingør I 60.
– , mekanikus i Helsingør I 68.
Tøffelmand Per III 60.

Undén, sv. junker II 13.
Unmack J. D. tømrermester i Helsingør I 51.

Valdemar, prins IV 31, 81.
Wandal, Svend IV 23 ff.
Warner, sadelmager i Humlebæk II 68.
Weile Gustav Chr., lærer i Helsingør III 110.
Wenck H., arkitekt I 58.
Wesenberg-Lund C., professor IV 18.
Vibe-Hastrup, fabrikant II 47.
Wiedemann Johan, fisker i Ålsgårde IV 51.
Wiehe Michael, skuespiller IV 69.
Wiibroe C., brygger i Helsingør I 21 f, (23), 25, 49, 54.
Vilhelm II, kejser af Tyskland II 15–16.
Willemoës Peter søløjtnant III 38–39.
Wintle Robert, hotelejer i Ålsgårde IV 82.
With J. P., stænderdep. i Viborg I 14.
Wivel, fru rest. i Kbh. IV 39.
Wulff, tømrermester i Kbh. I 52.
Würtz, grosserer i Kbh. II 69.

Ynsen (egl. Jensen) brødre, fiskere i Hornbæk III 61.

Aagesen, eddikebrygger i Helsingør IV 94.
Aagaard, præst i Græse IV 8.
Aare(s), strandbetjent i Hornbæk III 53.

STEDNAVNE

Anholt II 9, III 47, 64, 65, 69.
Arendal i Norge IV 44.
Asminderød II 23, 58, 60, 69, IV 24.
Atterup II 20.
Aunsbjerg i Jylland IV 9.

Ballerup II 18.
Barnsø II 7.
Bastrup sø II 13, 15.
Birkerød II 18, 57.
– Eskemosegård II 57, 58.
Blengsholm II 19.
Blücherstenen III 62.
Bobakke ved Ellekilde III 43.
Boderne IV 56, 65, 85.
Borsholm II 46, III 26.
Bredalsgården II 145.
Brededam IV 20.
Bøtterup II 46, III 19.
Daugløkke II 68, 69.
Domsten i Sverige IV 68.
Donse i Karlebo II 57.
Dronningmølle II 132, III 10, 45.
Dyrehave, Store (tidl. Ny D.) IV 18.

Eckernförde fjord II 91, III 61.
Egebæksvang II 85.
Ellebjerg i Hvidovre II 146.
Ellekilde og E. Hage II 48, III 10, 43, 71, IV 48, 51, 88.
Endelave IV 68.
Engelstrup II 23.
Enggården i Snostrup II 90.
England II 117.
Esbønderup II 123.
Esrum II 134, III 10, 79, IV 70.
Esrumgård II 126.
Esrum kloster III 19.
Fantasiens ø IV 20 ff.
Farum II, 8, 18.
Faurholm II 8, 16.
Femhøje III 8, 17, 28, 58.
Finland II 57, IV 39.
Fogedgården i Tisvilde III 36.
Fredensborg II 16, 66, III 115 ff, IV 23 ff.
– Bagerstræde II 67.
– »Bagges Minde« III 115.
– birkekontor II 58.
– Bournonvillevej IV 24.
– »Bredtfeldts Minde« III 115.
– »Frihedslund« IV 23.
– Frk. Hasselfeldts pigeskole III 115.
– Gasværket IV 24.
– Hotel »Prinsen« IV 26.
– Jernbanegade III 115, 118, IV 23.

– Jernbanehotellet IV 23 ff.
– Kejserensvej III 115.
– Slotsgade III 117.
– Slottet II 58, 66, III 116 ff.
– Stationsvej IV 24.
Frederikssund II 8, 94, IV 12, 15.
Frederikssundbanen II 91.
Frederiksværk II 54, III 36, 106.
Funkevang IV, 18–19.
Funkemor IV 18–19.
Færgegården II 91.

Ganløse kro II 12.
– Mørket II 19.
– Overdrev II 7, 13, 18.
Gilleleje III 10, 22, 34.
– Museum III 121–122.
Glückstadt III 61.
Grenå III 48.
Græse by IV 7 ff.
– »Enghaven« IV 7.
– Græsegården« IV 9.
– Kirke IV 8 ff.
– Lokelund IV 12.
– Luegård IV 7.
– Lundehøj IV 8.
– Læseforeningen IV 13.
– Murkær IV 8.
– Præstegård IV 7.
– Rygård IV 7.
– Skolen IV 13–14, 15.
– »Skovbakken« IV 7.
Græsted II 132.
Gørløse II 70.

Hallands Væderø IV 68.
Halsnæs III 97 ff.
Hamborg III 61.
Hangerup sø II 89.
Havreholm III 19, 80.
– ås III 9.
Havrevang III 24.
Hellebæk II 26, 159, III 10, 45, IV 29 ff.
– Avlsgård II 143.
– Biblioteker IV 90.
– Blegebakken IV 84.
– Bøgeholm sø IV 82.
– Bøssemagergade IV 29.
– Geværfabrikken (Værket) III 36, IV 50, 74.
– Folden IV 88.
– Hammermølleskoven II 84, III 67, IV 74, 85, 98.
– Hellebækdammen IV 29 .
– Kirken IV 83–84.
– Klædefabrikken IV 33.
– Kro IV 84.
– Krogebakke IV 31, 47, 79.
– Kælderstuen IV 31–32.
– Majorgården IV 52, 69, 76.
– Materialhaven IV 74.
– Møllebroen IV 50.
– Pinseskoven IV 98.
– Privatskole IV 30.
– Proberhuset IV 74.
– Det Schimmelmannske Fideikommis II 159.
– Skriverens dam IV 54.
– Skæftergården IV 74.
– Skåningedam IV 34, 54.
– Strandvej IV 29, 30.
– Villa »Carlo« IV, 30, 60.
Hälsingborg II 57.
Helsingør II 52, 53, 54, 75 ff, 99 ff, III 45, 46, 51, IV 91 ff.
– Aldersro II 82.
– Allégade II 76.
– Ankerbakken IV 95.
– Axeltorvet I 22, 23, II 99 ff, 118 ff.
– Bentzens, Marie boghandel IV 91.
– Bjergegade I 12, II 26.
– Brostræde I 75.
– Eksercerpladsen II 25.
– Esrumvej IV 92, 94.
– Fattiggården IV 97.
– Folkets Hus II 84.
– Forsamlingsbygningen II 29.
– Frk. Andersens pigeskole III 112.
– Frk. Jespersens pigeskole III 112.
– Friisvej II 114.
– Fællesbageriet II 29 ff.
– Gl. Banegårdsvej II 35.
– Gl. Hellebækvej II 114.
– Gl. Kongens Have IV 98.
– Gasværket II 25.
– Glasværket II 76.
– Groskenstræde II 84.
– Grønnehave II 76, 102, IV 91.
– Gurrevej III 110.
– »Gæstgivergården« II 103.
– Hamlets Grav IV 98.
– »Hammarshøj«, varieté II 84.
– Havnen II 116, 117.
– Hornbæk–Gilleleje-banen II 117, III 80.
– »Hold an«, restaurant II 103.
– Hollandske Mølle II 35, IV 36–37.
– Hotel Øresund III 112, IV 92.
– Hovedvagtsstræde IV 91.
– Højvænget IV 91.
– Industriforeningen II 86.
– Kampergade II 99 ff.
– KFUM's Borgen IV 93.
– Kirkegården III 108.
– Kongensgade II 75 ff.
– Kongevej III (111), 113.
– Kosmorama II 85.
– Kronborg III 113.
– Kronborg Ladegård III 112.
– Langelands Grusgrav II 36.
– Latin- og Realskolen III 108 ff.
– Lundegade II 82.
– Lundegården II 77.
– Marienlyst Badehotel I 58, II 86.
– Marketendergården II 75 ff.
– Militærhospitalet II 77.
– Møllebakken IV 94.
– Møllers Konditori III 112.
– Nygade III 108.
– Nøjsomhed Teglværk III 112.
– Obels tobakshandel III 113.
– Odd Fellow-logen II 76.
– Pesthuset III 110.
– Posthuset I 58.
– Rakkerrenden IV 98.
– Rønnebærallé III 110.
– Rådhuset I 7 ff.
– Sct. Annagade I 12, II 84.
– Sct. Gertrudsgildet III 22.
– Sct. Olaigade II 26.
– Sct. Olai kirke I 11, 12, II 79, 120, 121.
– Sct. Vincent kirke II 86.
– Skibsværftet II 76, 78, 85.
– Skolen i Lundegade IV 92.
– Skolen i Marienlyst allé II 108 ff.
– Skydeselskabet I 58, III 112.
– Skøjteløberforeningen III 112.
– »Sommerlyst«, varieté II 84.
– Sommerteateret II 84.
– Sofiegade I 48.
– Stengade I 8 ff, 26, 35, 75, II 85.
– Stjernegade I 12, II 77, 102, 105, 106, IV 91 ff.
– Strandgade IV 92, 95 ff, (97).
– Støberiet IV 94.
– Sudergade I 12, II 106, IV 94.
– Sv.no. postgård I 26.

– Svingelport I 53.
– Teateret, Det gamle II 84.
– Teknisk skole IV 36.
– Thorsvej II 104.
– Tingstræde I 12.
– Torvegade II 103.
– Trykkerdammen IV 92.
– Vapnagård III 113.
– Øresunds Foreningen I 48.
– Øresundshospitalet IV 97.
Helsingørs alm. Hospital (= Karmeliterklosteret) I 53.
Hillerød II 8, 14, 60, 65, 136, III 117.
– Nordstens fabrik II 64–65.
– Overdrev II 59.
– Slotsgade II 8.
– Torvet II 14.
Hingsterhus IV 18.
Hjärnarp i Sverige II 57.
Holmegård III 21.
Hornbæk III 7 ff, 21–22.
– A. R. Friisvej III 76–78.
– Apoteket II 53, III 78.
– Badeanstalt, Den gule II 48.
– Badeanstalt, Den røde II 43, 47–48.
– Badehotel III 87.
– »Bakkebo« III 87, 88.
– Batteri fra 2. verdenskrig III 87
– Besættelsen III 87–88.
– Birkehave III 76.
– »Bondegården« II 53, III 78 ff.
– Bretagne, Hotel III 89.
– Bro III 46, 63.
– Brünniches klinik III 75, 76.
– Ellekildehuset III 67.
– Engelbrechtsgården III 80.
– Ewaldsminde III 80, 84.
– Fysiurgisk Hospital III 73, 88.
– Friis' pensionat III 88.
– Gasværket III 87.
– Genforeningsstenen III 84–85.
– Havn III 46, 63, 86, 89.
– Havnevej II 43, 47, III 48, 68, 77.
– Hovedgaden II 46.
– »Hvide Hus« II 46.
– Kirke III 23–24, (25), 26–27, (31), 32, 38, 44, 50, 55–56, 66, 87.
– Kro III 32, 38, 50, 52, 73, 79, 84.
– Lochersvej III 67.
– »Munkehuset« III 68.
– Oles bro III 48.
– »Pamfusen« (pogeskole) III 84.
– Sadelmagerens hus II 54.
– »Salem« missionshus III 82.
– Sandagerhus III 88.
– Sandhus III 54.
– Skole III 26, 54, (55), 84.
– Skovvej II 44.
– Station II 41.
– »Stokken« III 50, 66, 73, 74, 77
– Strandingsdistrikt III 52.
– Sø III 58.
– Søhuset (parcelliststed) III 82.
– »Sømands Hvile« III 70.
– Søvænget II 41, 54.
– »Tjalken« III 78.
– Trouville, Hotel III 85, 87, 88.
– Tudepladsen (»Tødepladsen«) III 52, 53.
– Vandværk II 55.
– Vestre Stejleplads III 48.
– Vestre og østre bæk III 35, 48, 54, 58.
– Willemoësvej III 38.
– Villingebækvej II 47.
Horneby III 19 ,21.
– fælled III 16.
– Sand III 8, 10, 12.
– sø III 27.
– Tyrkerhøjen III 32.
Hornebyåsen III 9.
Hornsøholm III 21.
Horserød III 19.
– lejren II 46, 54, 85, III 83.
Hottemosen III 8.
Hulerød III 28, 110.
Humlebæk II 68, 132–133, III 22, 44.
Hundested II 96, III 103.
Hveen III 40.
Hvidovre II 145–146.
Höganäs i Sverige III 41.
Højby II 23, 25.
Højsager mølle II 69.
Højskolegården i Hillerød III 99.
Hørsholm II 57.
Hørup skole IV 15–16.

Julebæk II 84, IV 88, 98.
Jylland III 34, 61.

Kaptajnens Bænk III 62.
Kastrup II 135.
Kattegat III 7, 61.
Kejsermosen III 62.
Kejsertræet III 62.
Kildekrog III 12, 17, 58.
Klostermarken II 125.
Klosterrishegn III 11.
Knardrup II 19.
Knurrenborgvang II 72.
Kong Haagens kilde og høj III 58.
Kongevej II 133, 155.
Kongstedgård i Oppesundby II 90.
Krenkerup på Lolland IV 9.
Krogen III 22.
Krogenberg II 155.
Krogerup II 68.
Kronborg II 27, 76, III 32.
Kronborg len III 19, 23.
Kvistgård Stavfabrik II 155.
København II 8, 9, 72, 84, 94, III 34, 48.
– Børsen IV 67.
– Bådmandsstrædes kaserne II 148.
– Carlsberg II 150.
– Charlottenborg IV 35.
– Frederiks Hospital III 41, 45.
– Helmers Fæstekontor II 145.
– Holmbladsgade II 94.
– Holmens Kirkegård IV 69.
– Kløvermarkens flyveplads II 94.
– Knippelsbro I 52.
– Larsbjørnstræde II 145.
– Nyhavn III 79.
– Rigshospitalet II 123.
– Soldenfeldts Stiftelse IV 54–55.
Køge III 36.
Kølles gård II 133.

Langager mejeri II 90.
Langstrup II 146.
– Bognegård II 61.
– Damgård II 62.
– Lerbjerggård II 58, 59, 60, 62.
– Lundegård II 62.
– Mose II 70 ff.
– skole II 59.
– smedie II 58, 63 ff.
– Toftegård II 69.
Lappegrunden II 116.
Lumsås II 24.
Lübeck I 12.
Lynge kro II 12.
Lynæs II 70, 96, III 103.
Lysthusbakken III 8, 62.
Løgismose på Fyn IV 9.
Lønholt II 59, 69, 70, 72.

Margrethes, Prinsesse kystsanatorium III 77.
Melby Præstelod III 103.

Moesgård i Jylland III 108.
Mosegård i Lille Værløse III 119 ff.
Møllehøj, jættestue II 93.
Mølleåen II 126.
Måløv bakke II 19.

Nakkehoved III 28, 43.
Niverød II 72.
Nivå I 52, III 22.
– kirke II 22.
– Møllegården II 58, 72.
– Strandmosegårds teglværk I 52.
Nordsjælland III 7 ff, 18.
Nykøbing S. II 24.
Nyvang skov II 20.
Nørre Herlev II 15.

Odsherred II 23, III 27, 34.

Pandehaveådalen III 8, 15.
Pappenberg III 64.
Plejelt II 132, 152, III 19.
Polen II 117.
Præstegårdens mose II 89.
Præstevangen IV 18, 20.

Rompebølle II 21.
Rosenfeldt i Oppesundby II 90.
Roskilde I 29, 35, II 39, IV 7.
Rytterskolen i Rørbæk II 93.
Rævelejet III 10.
Rørbæk II 93.
Rørtang II 133.
Rørvig II 23.

Sandagerhusvej III 10, (13), 16.
Sandtegård (Saunte) III 12.
Saunte II 46, 147, III 9, 10, 19, 27.
Sengeløse II 39, 150.
Sindshvile II 155.
Sjællandske Vallen III 28.
Skagen III 71, 72.
Skagerak III 7.
Skibstrup II 152, III 12.
Skorstensgården i Snostrup II 90.
Skotterup II 25, 133.
Skovgård II 123.
Skåne III 23, 26.
Slagslunde II 93.
Sletten II 68.
Snekkersten II 31, III 34, IV 34 .ff.
– »Mon Port« IV 39.
– »Borupgård« IV 38.
– skole IV 36.
Snostrup II 87, 94.
Spangegården II 90.
Spoelsbjerg II 94.
Stenløse II 92.
Stenstrup III 12.
Stetting IV 44.
Stockholm III 69.
Strandvejen II 133, III 8.
Stårup II 23, 24.
Sundbylille II 90.
Svestrup II 93.
Søborg II 153.
Søholm mejeri II 60.
Sørup II 19.

Tangveje III 8, 12.
Teknova i Nivå IV 45.
Tikøb II 133, III 11, 19, 24, 25, 79.
Tisvilde III 10, 12.
Toppevad II 20.
Torpen II 68.
Trekanten (gartneri) II 94.
Trondhjem IV 44.
Tvinsmose II 87 ff.
Tyrkeøen IV 20.
Tyskland II 117.
Tønningen III 61.

Udlejre II 94.

Valdemarslund III 111.
Vedbæk III 40.
Vejenbrød II 72.
Vejlergård II 19.
Veksø II 18, 19, 92.
Vig II 24.
Villingebæk III 8, 10, 12, 15, 17, 21, 28, 36.
Villingerød II 155.
Værebro II 92.
Værløse (Møllebakken) II 18.

Yderby på Sjæll.s Odde II 23.

Ängelholm i Sverige II 57.

Øresund III 7–8, 19.
Ørnereden III 62.
Ørved III 10, 18.

Ålsgårde III 12, 71, IV 47 ff.
– Badeanstalten IV 79 ff.
– Badehotel IV 32, 82.
– »Halberg Løkken« IV 53–54.
– »Havbrus« IV 48.
– Havn IV 52–53.
– Kildebakke IV 52.
– Langebro IV 50, 81, 82, 84 ff.
– Lille Odinshøj IV 52.
– Sillevad IV 53.
– Teglværk IV 53, 82, 84.